МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КУЛЬТУРИ

Науковий журнал

№ 2

Київ – 2015

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КУЛЬТУРИ

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор –
Ярослав Мартинишин, д. е. н., професор,
академік Міжнародної кадрової академії

Заступники головного редактора:
Євгеній Кирилюк, д. е. н., професор
Ольга Кудріна, д. е. н., доцент

Відповідальний редактор –
Єлена Коваленко, к. е. н.

Члени редакційної колегії:
Сісак Азізов, д. е. н., професор
В'ячеслав Бойко, к. філос. н., доцент
Ольга Витвицька, д. е. н., професор
Маргарита Воронцова, д. е. н., професор (Росія)
Олена Драган, д. е. н., професор
Леся Забуранна, д. е. н., професор
Тетяна Кальна-Дубінюк, д. е. н., професор
Валентин Клочко, д. е. н., професор
Ольга Копієвська, к. п. н., професор
Артур Крістов, д. філос., професор (Португалія)
Галина Купалова, д. е. н., професор
Лариса Мармуль, д. е. н., професор
Юрій Мічуда, д. фіз. вих., професор
Маркіяна Осьмова, д. е. н., професор (Росія)
Дмитро Солоха, д. е. н., професор
Йосиф Стадницький, д. е. н., професор (Польща)
Володимир Станкевич, д. е. н., професор (Білорусь)
Олена Тимошенко, к. е. н., доцент
Олег Чечель, д. держ. упр.
Леонід Шморгун, д. філос., професор
Валерій Якубенко, д. е. н., професор

Редактор – Лора Будаш
Комп'ютерне складання та верстка – Тетяна Кравченко

Науковий журнал «Економіка і менеджмент культури» входить
до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук
(наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 р. № 1279 (додаток 6))
та індексується в міжнародних каталогах і наукометричних базах

Журнал адресований вченим, експертам, управлінцям-практикам – усім, у чию сферу наукових, корпоративних і професійних інтересів входять питання економіки та менеджменту культури

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 1 від 23.09.2015 р.

Затверджено: постановою президії ВАК України від 06.11.2014 № 1279 як фахове видання з економічних наук (Перелік № 20).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 13998-2969 р. від 08.05.2008 р.

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15. E-mail: emkult@mail.ru

© Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв, 2015

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КУЛЬТУРИ

Науковий журнал	Виходить двічі на рік	Заснований у травні 2007 р.	№ 2 2015 р.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ольга Кудріна
Проблема соціальної відповідальності великого капіталу в умовах фінансово-економічної кризи 5

Владислав Касьян
Методологічний індивідуалізм в економіці: теоретичні орієнтації та критичний аналіз 13

Дмитро Мельниченко
Понятійний апарат сучасних досліджень інноваційної сфери та інноваційної діяльності 20

МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Єлена Коваленко
Мистецтво управління як парадигма менеджмент-освіти XXI століття 31

Юлія Лелюк
Система підготовки фахівців сфери культури і мистецтва в Україні 45

Оксана Фейчер
Становлення та розвиток системи управління мистецькою освітою 58

ПОТЕНЦІАЛ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРВІСУ

Леонід Шморгун, Алла Мідляр
Організаційно-економічна модель управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу 69

Наталія Дудченко
Теоретико-методичні основи формування фінансової політики держави в умовах загострення глобалізаційних викликів 78

Аліна Грушина
Моделі фінансування закладів культури і мистецтв: міжнародний досвід 85

РИНКОВІ ВІДНОСИНИ І ПІДПРИЄМНИЦТВО У ГАЛУЗЯХ МИСТЕЦТВА, СПОРТУ, РОЗВАГ ТА ВІДПОЧИНКУ

В'ячеслав Бойко
Формування комплексного підходу щодо розвитку фандрайзингу в сфері культури 92

Маргарита Кроленко
Організаційні форми прикордонного співробітництва регіонів 100

Андрій Ахромкін
Поточний стан та пріоритети енергетичної політики регіонів України 106

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ 115

CONTENTS

ECONOMY OF CULTURE AND STRATEGY OF ITS INNOVATIVE DEVELOPMENT

Olga Kudrina
To the question of the social responsibility of big capital in the economic crisis

Vladislav Kasian
Methodological individualism in the economy: theoretical orientation and critical analysis

Dmytro Melnychenko
Conceptual framework of modern researches of innovative sphere and innovative activities

MIKRO- AND MACROECONOMICn ASPECTS OF MANAGEMENT IN SPHERE OF CULTURE

Elena Kovalenko
Art of management as paradigm of management-education of XXI century

Julia Lelyuk
System of specialist training of culture and arts in Ukraine

Oksana Feicher
Formation and development of management of art education

POTENTIAL AND ORGANIZATIONALLY ECONOMIC MECHANISM FUNCTIONING OF ENTERPRISES SOCIO-CULTURAL SERVICE

Leonid Shmorgun, Alla Midliar
Organizational economic management model of foreign economic activities of enterprises of social and cultural service

Natalia Dudchenko
Theoretical and methodical foundations of development of financial policy in the face of the deteriorating global challenges

Alina Hrushyna
Models of financing of culture and arts establishments: international experience

MARKET RELATIONS AND ENTERPRISE ARE IN INDUSTRIES OF ART, SPORT, ENTERTAINMENTS AND REST

Vyacheslav Boyko
Formation of a comprehensive approach to development of fundraising in the cultural sphere

Margarita Krolenko
Organizational forms of cross-border cooperation of the regions

Andrij Ahromkin
The current state and priorities of Ukrainian energy policy of the regions

ЕКОНОМІКА КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

ECONOMY OF CULTURE AND STRATEGY OF IT INNOVATIVE DEVELOPMENT

УДК 330.142.23:364:339.747

Ольга КУДРІНА
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки
Київський національний університет культури і мистецтв
E-mail: o.kudrina@kubg.edu.ua

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЕЛИКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. *У статті розглянуто інструментарій регуляції справедливого розподілу суспільного продукту в умовах конфлікту інтересів різних соціальних груп на територіях промислових регіонів.*

Досліджено сучасний етап розвитку економіки України, який дедалі виразніше та гостріше проявляється диспропорціями в розподілі громадського продукту серед різних верств населення. Ці протиріччя неминуче призводять до загострення конфліктів між соціальними групами.

Вказано, що локалізація й усунення вказаних конфліктів в умовах фінансової кризи неможливі без посилення відповідальності великого капіталу перед суспільством, у т. ч. шляхом розподілу між державою та великим бізнесом додаткових соціальних навантажень, викликаних кризовими економічними процесами.

Визначено, що особливу актуальність набуває рішення завдання з формування пакетів соціальних програм у діяльності промислових підприємств. Відзначено, що поставлену мету капітал може досягти лише за умови усвідомлення свого місця в системі громадських зв'язків, відмови від домінанти переважання власних інтересів над інтересами держави та суспільства, перейнятті на себе частини відповідальності за ті деструктивні процеси, які вже давно стали невід'ємними атрибутами української економіки.

З'ясовано, що в умовах хронічного бюджетного недофінансування несправедливий розподіл державної власності закономірно привів до занепаду соціальної сфери в регіонах. Відзначено, що сьогодні, в умовах розростання економічної кризи, стабільне функціонування об'єктів інфраструктури, обслуговуючих невідкладні соціальні потреби людини (це і екологічний захист; регіональні об'єкти культури, освіти і виховання дітей; особиста і громадська безпека; медичне обслуговування; муніципальні послуги – послуги житлово-комунального господарства, пожежна безпека, громадський транспорт, дороги; засоби зв'язку і масової інформації і т. ін.) повинно здійснюватися за безпосередньої матеріальної участі та фінансових вкладеннях великого національного капіталу.

Ключові слова: *бізнес; інтереси бізнесу; великий капітал; держава; капітал; підприємство; промисловість; інновації; потенціал; регіон; соціальна відповідальність; соціальний розвиток; суспільство.*

© *Кудріна О.*

Olga KUDRINA
Dr.Sc. in Economics, associate professor,
professor of the economics department
Kyiv national university of culture and arts
E-mail: o.kudrina@kubg.edu.ua

TO THE QUESTION OF THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BIG CAPITAL IN THE ECONOMIC CRISIS

Annotation. *In the article the toolkit regulation equitable distribution of the social product in conflict of interests of different social groups in the industrial regions.*

The modern stage of development of Ukraine's economy, which is becoming increasingly evident and sharper disparities in the distribution of social product among different population groups. These contradictions will inevitably lead to an exacerbation of conflicts between social groups.

Indicated that localization and elimination of these conflicts in the financial crisis is impossible without strengthening the responsibility of big business to the community, including through the sharing between the state and big business more social pressures caused by the crisis economic processes.

Determined that acquires special relevance on forming solution package of social programs in industrial activities. It is noted that the goal can be achieved only capital provided awareness of their place in the public relations, the non-dominant prevalence of its interests over the interests of the state and society over the take-over of responsibility for the destructive processes that have become integral part of Ukrainian economy.

Indicated that the question of social responsibility of big private capital is paid a lot of attention as in the works of scientists – economists and politicians in the work of entrepreneurs directly.

It was found that in conditions of chronic underfunding of the budget unfair distribution of state property naturally led to a decline in the social sector in the regions. Noted that today, in a widening of the economic crisis, stable operation of infrastructure serving the urgent social needs of man (it is environmental protection, regional cultural facilities, education and parenting, personal and public safety, health care, municipal services – housing and communal services, fire safety, public transport, roads, communications and media, etc.) must be carried out with the direct participation of material and financial investments of big national capital.

Keywords: *a business; business interests; a large capital; a state; a capital; an enterprise; an industry; innovations; a potential; a region; a social responsibility; social development; a society.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України все виразніше і гостріше виявляються диспропорції у розподілі суспільного продукту серед різних верств населення. Дані протиріччя неминуче призводять до загострення конфліктів між соціальними групами.

Локалізація та усунення зазначених конфліктів в умовах фінансової кризи неможливі без посилення відповідальності великого капіталу перед суспільством, у т. ч. шляхом розподілу між державою і великим бізнесом додаткових соціальних навантажень, викликаних кризовими економічними процесами. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває вирішення завдання з формування пакетів соціальних програм у діяльності промислових підприємств. Цю поставлену мету капітал може досягти лише за умови усвідомлення свого місця в системі суспільних відносин, відмови від домінанти превалювання власних інтересів над інтересами держави і суспільства, прийняття на себе частини відповідальності за ті деструктивні процеси, які вже давно стали невід'ємними атрибутами української економіки. Питанням соціальної відповідальності великого приватного капіталу чимало уваги приділяється як у роботах учених-економістів, так і в роботах політиків і безпосередньо самих підприємців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Високої оцінки, з питання соціальної відповідальності, заслуговують праці сучасних українських науковців: Л. Головкової [1], Ю. Гусарова [2], О. Каховської [3], П. Круша [4], І. Царик [5], В. Шаповал [6] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, з огляду на розглянутий інструментарій регуляції справедливого розподілу суспільного продукту в умовах конфлікту інтересів різних соціальних груп на територіях промислових регіонів, існує об'єктивна необхідність обґрунтування єдиного розуміння змісту, цілей, інструментарію, механізму реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження інструментарію регуляції справедливого розподілу суспільного продукту в умовах конфлікту інтересів різних соціальних груп на територіях промислових регіонів в умовах економічної кризи. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

− розглянути загальнотеоретичні та прикладні проблеми соціальної динаміки суспільства;

− розкрити сутність вираження соціальної відповідальності капіталу;

− виокремити низку висновків щодо вирішення проблем соціальної відповідальності великого капіталу в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні бізнес ставиться до проблеми соціальної відповідальності досить ординарно: відповідальність перед суспільством за його соціальний стан сприймається бізнесом винятково як обов'язок своєчасної сплати податків, благодійність, спонсорство та надання на короткотермінових відрізках часу матеріальної допомоги тим, хто її потребує.

Якщо детально аналізувати витоки такого стану справ, то відразу впадає в око, що чинники низького рівня соціальної культури корпоративного бізнесу мають у своїй основі об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Насамперед, це проблема формування на місці архаїзмів радянської системи принципово нового корпоративного сектора України. Не секрет, що процес формування корпоративних структур у вітчизняній економіці має доволі суперечливий та непослідовний характер. Особливості їхнього формування у перехідній економіці зумовлені, насамперед, двома групами обставин: по-перше, це стереотипи свідомості людей, що звикли до застарілої централізованої системи господарювання; по-друге, це наслідки та результати реалізації визначених державою цільових напрямів і методів проведення ринкової інтеграції та структурної перебудови економіки України [1].

За даними обстеження 339 акціонерних товариств, проведеного Держкомстатом України та НДЕІ Мінекономіки, 1994 р. – 93,2% акціонерних товариств було створено саме в результаті приватизації та корпоратизації, а 6,8% – шляхом здійснення підприємницької діяльності. Зосереджені в державі значні виробничі потужності та, водночас, неспроможність їхньої належної експлуатації, через відсутність фінансових ресурсів, зумовлювали прискорення процесів приватизації [4].

Клас нових власників – промисловців – формувався переважно за рахунок галузевої й регіональної партійної та комсомольської номенклатури, адміністрації підприємств, трудових колективів, нових підприємців і тільки частково – за рахунок працівників і утриманців бюджетної сфери. Отже, можна дійти висновку, що в ході приватизації акціонерна форма організації підприємництва була використана з метою, прямо протилежною тій, заради якої вона створювалася.

Відсутність традицій наслідування бізнесу, процеси накопичення «швидких» грошей, причому нерідко за рахунок тіньових схем, відсутність сталих ділових звичаїв, звичка одержання надприбутків, причому за рахунок покровительства влади, а не за рахунок ділових якостей, малозначущість такого явища як ділова репутація в сукупності з іншими чинниками призвели до зворотного явища – майже повного ігнорування соціальної відповідальності бізнесу.

Як результат – в арсеналі формування результатів бізнес-діяльності повселюдною є оптимізація оподаткування та зменшення тим самим обсягу бюджетних ресурсів на фінансування соціальних видатків, відхід у «тінь» і уникнення оподаткування, несвоєчасна виплата заробітної плати та здійснення платежів до бюджету, випуск шкідливої для здоров'я про-

дукції, нераціональне використання ресурсів тощо. Подібне нехтування бізнесом соціальних наслідків власної діяльності якщо і не форсує, то консервує матеріальне збіднiння населення, що ставить низку викликів як у площині нарощування стагнації (рецесії) економіки взагалі, так і щодо перспектив його подальшого функціонування. Оскільки формування і первинний розподіл створеного в результаті виробництва результату здійснюється підприємствами безпосередньо, а його перерозподіл державою нівелює допущені ними деструкції, то значна частка питань проблеми соціальної динаміки суспільства приховується в політиці їхнього функціонування [3].

У чому ж полягає суть проблеми? У 90-і рр. ХХ ст. в Україні вузькій групі олігархів перейшли у власність виробничі активи стани, а невиробничі, в т. ч. соціально-культурні об'єкти (лікарні, школи, піонерські табори, бібліотеки тощо) інфраструктури, – були передані в управління і на утримання місцевим громадам.

В умовах хронічного бюджетного недофінансування такий несправедливий розподіл державної власності закономірно призвів до занепаду соціальної сфери в регіонах. Тому сьогодні, в умовах розростання економічної кризи, стабільне функціонування об'єктів інфраструктури, обслуговуючих нагальні соціальні потреби людини (це і екологічний захист; регіональні об'єкти культури, освіти та виховання дітей; особиста і суспільна безпека; медичне обслуговування; муніципальні послуги – послуги житлово-комунального господарства, пожежна безпека, громадський транспорт, дороги; засоби зв'язку і масової інформації тощо), повинно здійснюватися за безпосередньої матеріальної участі та фінансових вкладеннях великого національного капіталу.

Місцеві органи влади на різних рівнях виконують (забезпечують реалізацію) низки життєво важливих функцій: це і надання різнопланових послуг мешканцям і підприємствам, як-от утримання доріг, об'єктів благоустрою, водо-, тепло-, енергопостачання, постачання інших комунальних послуг, управління соціально-економічним розвитком підвідомчої території, інші функції.

Управління об'єктами комунальної власності часто розглядається як основне завдання органів влади. Водночас управління соціально-економічним розвитком території – також вельми важлива функція органів місцевої влади, яка здійснюється за допомогою широкого спектра стратегій, програм, одноразових управлінських рішень тощо, за допомогою яких місцеві адміністрації стимулюють розвиток регіону, впливають на процеси створення робочих місць, формують податкову базу територій, активізують підприємницький інтерес.

Ефективне управління громадами немислиме без фінансового інструментарію. Водночас місцева влада через юридичну неспроможність пакету її повноважень фактично позбавлена можливості реально впливати на економічні процеси в регіонах, а питання про ступінь її впливу на великий капітал – взагалі закрите і, причому, не в бік інтересів громад. Тому-то і дилема: хто, яким чином і яким обсягом повинен нести основний тягар соціальної відповідальності – капітал, громада, держава – ще довго, очевидно, буде відкритою для обговорення темою і предметом палких дискусій.

Наприклад, згідно з останніми соціологічними опитуваннями, приблизно 25% представників бізнесу вважають, що соціальна відповідальність бізнесу обмежується лише створенням робочих місць, виплатою (своєчасно і повним обсягом) заробітної плати та сплатою податків. При цьому прихильники такої точки зору вважають, що основний тягар соціальної відповідальності має лягати на плечі держави.

Зазначене розуміння суті та змісту соціальної відповідальності частіше демонструють представники малого та середнього бізнесу.

Водночас серед представників великого бізнесу частка прихильників перекладання соціальної відповідальності на державу (принаймні, з їхніх слів, що трапляються в публічних інтерв'ю) не перевищує однієї десятої. Серед цієї групи бізнесменів поширена думка про доцільність розмежування соціальної відповідальності бізнесу (фірми) і бізнесмена (власника) – мецената.

Якщо бізнес, згідно з цією думкою, повинен концентрувати зусилля на отриманні прибутку і тим самим через податки давати можливість державі проводити соціальну політику, то бізнесмен як керівник повинен мати моральні зобов'язання перед суспільством, якщо влада не буде сама нав'язувати йому такі зобов'язання.

Незважаючи на таке відносно вузьке трактування соціальної відповідальності бізнесу, більшість підприємців усіх груп переконані в необхідності робити свій особистий внесок у соціальний розвиток, особливо своїх працівників. Водночас усі респонденти вважають недоцільним виходити за межі розумного і тим більше – підміняти собою державу з її соціальними функціями.

Вважаємо, що соціальна відповідальність капіталу, і особливо великого, повинна знаходити своє вираження в усуненні домінанти особистого, приватного, перед інтересами держави і суспільства. Інтереси бізнесу не повинні превалювати над інтересами соціуму. Безумовному вирішенню підлягає завдання справедливого розподілу виробленого суспільного продукту, в т. ч. одна з її складових – відповідальність капіталу, і особливо великого, за належний стан соціально-культурної сфери.

Слід зазначити, що на сьогодні переважна частина населення сприймає сутність соціальної держави так, як це відбувалося у радянський період. Склався сталий стереотип, що держава соціального спрямування – це інститут, який зобов'язався на конституційних підвалинах допомагати всім, хто не спроможний забезпечити себе гідним життя рівнем.

Як видається, в дійсності проблема полягає в недостатньо осмислених сутності та змісті визначення поняття «соціальність».

Як свідчить аналіз наукових джерел, серед дослідників немає єдності в розумінні поняття «соціальність».

Наприклад, Ф. А. Хайєк з приводу вказаного вище терміна писав таке: «визначення «соціальний» застосовне до всього, що пов'язано зі зменшенням або усуненням відмінностей у доходах» [7, с. 203].

Деякі науковці визначають зміни соціальності в історії людства як «процес прогресуючої диференціації» [4, с. 8].

Окремі теоретики розглядають сутність соціальності в контексті розшарування верств населення, зважаючи на різницю у доходах найбагатших й найбідніших. Відштовхуючись від постулатів Д. Г'юмома, який вважає справедливість результатом домовленостей [8, с. 440], соціальна справедливість вважається сталою, якщо розрив між доходами десяти відсотків найбільш багатих прошарків населення і десяти відсотків найбільш бідних верств населення перебуває в межах 8+10 [4, с. 413; 2 с. 241].

Така констатація соціальності характеризує її як категорію гетерогенного характеру, що відтворює протилежність цілей, інтересів, бажань окремих індивідів та спільнот, індивідів і суспільства, а також соціальних груп і суспільства. Соціальність за розгляданим підходом – це одночасно як процес, так і результат об'єктивованих гетерогенних відносин, що виникають між людьми в ході діяльного спілкування, незалежно від волі й свідомості та спрямованих на зменшення неприйнятної асиметрії в їхніх доходах [3].

Наші власні глибинні спостереження дозволяють дійти висновку, що глибока соціальна нерівність зазвичай вкрай негативно позначається на темпах економічного зростання. Прошарки населення, які опинилися на нижніх щаблях соціальної ієрархії за доходами, сприймають нерівність як прояв значної несправедливості.

Слід підкреслити також і те, що надзвичайно високий рівень нерівності за доходами вимагає масштабного вилучення доходів у бізнесу і його перерозподілу серед незаможних верств населення, що послаблює його мотивацію до легальних прибутків і консервує бідність.

Не можна не враховувати того факту, що основним (а нерідко і взагалі – єдиним) джерелом грошових доходів найманих працівників була і залишається заробітна плата. Саме зарплата в країнах з ринковою економікою дозволяє населенню задовольняти переважну частину своїх потреб у харчуванні, одязі, взутті, житлі, оплаті послуг, організації дозвілля тощо.

У розгляданому контексті під час аналізу питань соціальної нерівності постає, передусім, питання щодо достатності абсолютного рівня заробітної плати забезпечити прийнятний у сучасних умовах добробут.

Із позицій сьогодення, важко зрозуміти, якою мірою стан з диференціацією доходів є результатом свідомої політики. Дії держави щодо встановлення мінімального розміру заробітної плати та прожиткового мінімуму сприймаються менеджментом і власниками підприємств як показники до досягнення і тільки, й аж ніяк не як межі, за які не слід виходити [3].

Більше того, бізнес презентує новацію, за якої оплата висококваліфікованої праці здійснюється за мірками простої. Йдеться про висококваліфікованих робітників у віці, які погоджуються на дискримінаційні умови праці через загрози втрати робочого місця. Під жорстку експлуатацію підпадає і молодь, яка через загострення конкуренції в середовищі її зайнятості, особливо в праценадлишкових місцях проживання, погоджується зі свавіллям роботодавців. Але ж саме організація заробітної плати в мікроструктурі економіки чинить коригувальний вплив на її рівень і соціальні стандарти у масштабі суспільства.

За таких реалій практично не сприймаються об'єктивно твердження представників бізнесу про «тягар», який лягає на них через необхідність здійснення масштабного перерозподілу доходів.

З огляду на це, логічним є твердження, що бізнес у будь-якій країні не існує і не може існувати у відриві від суспільства. Для стабільного розвитку бізнес потребує стабільно прогресуючого соціального його оточення, яке є його гарантом і водночас ресурсом. І оскільки, як справедливо відзначають фахівці, доходи бідного населення є джерелом поточного попиту на товари вітчизняного виробництва – для стимулювання діяльності національних товаровиробників слід виходити з політики зростання доходів найманих працівників і підвищення тим самим платоспроможності населення.

Але головне полягає в іншому: державна політика має забезпечувати такий розподіл плодів економічного зростання, який звужував би діапазон нерівності в доходах прошарків суспільства. На сьогодні є потреба в зміні підходів до результату діяльності підприємств і виходу за межі суто обсягів виробництва продукції – господарюючий суб'єкт водночас із виробничим має отримувати і соціальний результат, вимірюваний соціальністю, тобто мірою звуження діапазону розбіжностей в оплаті праці персоналу безпосередньо і впливом на подібне співвідношення на території функціонування [3].

Розмірковуючи над природою, наслідками, варіаціями, тенденціями поширення проблем формування стратегії розвитку промислового потенціалу регіону, можна виокремити кілька цікавих, як на наш погляд, висновків.

1. Якщо говорити про загальнотеоретичні та прикладні проблеми формування стратегії розвитку промислового потенціалу регіону, то логічно можна дійти висновку про відсутність об'єктивного, чітко окресленого переліку проблем, з огляду на які можна було б упевнено стверджувати, що саме ці проблеми винні в існуванні поточної фінансової кризи.

За таких обставин будь-яка наукова точка зору щодо виділення власних, авторських причин і проблем і зі стратегією, і щодо детермінант кризи, і відносно загальних проблем економіки, мають право на існування.

Зважаючи на це, в даному підрозділі ми виокремили чотири групи проблем, котрі, на наш погляд, є блоковими, загального порядку проблемами, що найбільш потужно реалізуючи свій негативний потенціал, утворюють стан кризи, в т. ч. кризи промисловості.

Серед групи нагальних проблем формування стратегії розвитку промислового потенціалу регіону вважаємо доречним виділити проблему, яка випливає з діяльності промислових підприємств – це проблема формування стратегічних планів функціонування промислових підприємств.

Якщо поставити запитання різним керівникам промислових підприємств стосовно стратегії подальшого розвитку їхніх підприємств, то, як це не парадоксально, відповіді будуть найрізноманітнішими.

При цьому, не зважаючи на варіативність висловлювань, їхній сенс буде майже однаковим: стратегія одна – більше продати продукції та одержати більших обсягів доходів.

Безсумнівно, подекуди це – логічно обґрунтована мета будь-якого бізнесу. Однак вона принципово відрізняється від категорії стратегії розвитку підприємства. Порівнювати ціль збільшення обсягів продажу й стратегію розвитку промислового підприємства – все одно, що аналізувати ефективність сіножаття ручним способом за допомогою серпа та сіножаття з використанням комбайну.

На жаль, деякі наші «бізнесмени» від промисловості мислять певною мірою примітивно, не розуміючи закономірностей і тенденцій функціонування промислових підприємств саме як бізнесу в часовому форматі. У кращому випадку, на прохання надати стратегічний план розвитку підприємства Вам нададуть компільований із різних джерел з мережі Internet варіант бізнес-плану.

Новий час, нові реалії, нова економіка вимагають нового мислення. Ми ж іноді, з позицій зору закордонних промисловців, так би мовити, в плані стратегічного планування перебуваємо в «кам'яному столітті».

2. Існує й інший перекіс стратегічного розвитку промисловості, в т. ч. і регіональної – механічне запозичення зарубіжних напрацювань і штучне їхнє прилаштування до вітчизняних реалій.

Чесно кажучи, іноді викликають не просто посмішку, проте навіть сарказм, спроби запротворити в українську економіку моделі й інструменти господарювання із зарубіжних економічних систем.

При цьому, нерідко копіювання закордонних програм відбувається лише з однією метою – запозичити зовнішні фінансові ресурси саме заради реалізації цих само програм. Тому велика частина масштабних, гучно анонсованих промислових проектів (які представляються як стратегічно важливі для України) на практиці залишаються лише «випущеним паром».

Маємо ще одне підтвердження логіки в нашій позиції – навчені працювати в комфортних західних умовах, закордонні бізнесмени часто виявляються неготовими налагодити продуктивну бізнесову модель в Україні, не зважаючи на ефективне її функціонування за рубежем. Кожне зерно, образно кажучи, може дати сходи лише в комфортному для нього середовищі. Тому українська промисловість має опрацювати свій власний шлях становлення та розвитку. Безумовно, світовий досвід господарювання потрібно переймати, проте лише в тій частині, яка допомогла б уникнути проблем і провалів, яких зазнали передові промислові країни світу.

3. Вважаємо, що одна з глобальних цілей промислового розвитку повинна полягати в створенні стану конкурентоспроможності вітчизняних підприємств по відношенню до зарубіжних підприємств – аналогів, стосовно конкурентів. Причому формування пулу конкурентних переваг вітчизняних промислових підприємств потрібно розпочинати зі збутової діяльності. Налагодження зазначених конкурентних переваг на рівні збутової діяльності підприємства автоматично видозмінить якість внутрішньої діяльності підприємства, внутрішньоорганізаційні процеси всередині підприємства, стимулює ініціативу на рівні персоналу середньої та нижчої ланок, надасть поштовх для впровадження інновацій і раціоналізації.

Доречно відмітити, що саме такий механізм розвитку промислових підприємств надав шаленого розвитку промисловості КНР та країн Південно-Східної Азії (Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Гонконг).

4. Однією з найгостріших, конче потрібних до вирішення проблем розвитку промислового потенціалу регіону, вважаємо, має стати розв'язання дилеми соціальної безвідповідальності (в сенсі соціальних зобов'язань) великого капіталу в умовах фінансово-економічної кризи.

5. Якщо в розвинутих країнах світу, з огляду на економічні негаразди, соціальну напруженість, політичну нестабільність, бюрократичний апарат та бізнес-кола разом із суспільством приймають на себе удари кризи – відмова чиновників від надбавок, премій, привілеїв, збільшення соціальних відрахувань представниками великого бізнесу, ініціювання масштабних

гуманітарних проектів тощо, – то в українських реаліях така практика не має повселюдного поширення. Інтелігенція та чиновницький апарат від великого бізнесу здебільшого прагнуть перекласти відповідальність за соціальну сферу на державу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Значна частка питань проблеми соціальної динаміки суспільства криється в політиці їхнього функціонування, а саме – в 90-х рр. XX ст. в Україні до вузької групи олігархів перейшли у власність виробничі активи, стани, а невиробничі, в т. ч. соціально-культурні об'єкти інфраструктури – були передані в управління і на утримання місцевим громадам. В умовах хронічного бюджетного недофінансування такий несправедливий розподіл державної власності закономірно призвів до занепаду соціальної сфери в регіонах.

2. Вважаємо, що соціальна відповідальність капіталу, і особливо великого, повинна знаходити своє вираження в усуненні домінанти особистого, приватного, перед інтересами держави і суспільства. Інтереси бізнесу не повинні превалювати над інтересами соціуму. Безумовному вирішенню підлягає завдання справедливого розподілу виробленого суспільного продукту, в т. ч. одна з її складових – відповідальність капіталу, і особливо великого, за належний стан соціально-культурної сфери.

3. Локалізація й усунення конфліктів між соціальними групами в умовах фінансової кризи неможливі без посилення відповідальності великого капіталу перед суспільством. Переконані: соціальна відповідальність капіталу має проявлятися, зокрема, у трансформації структури відносин між громадою, бізнесом та державою. Заходи з реформування у розгляданій системі координат повинні одержати своє спрямування в усуненні домінанти особистого, приватного, перед інтересами держави і суспільства. Інтереси бізнесу не повинні подавляти інтереси громади.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні питань, пов'язаних з нагальним завданням держави на сьогоднішньому етапі розвитку України – забезпечення справедливого розподілу виробленого суспільного продукту. Без вирішення цього завдання ні про які перспективи розвитку України як правової, соціально-орієнтованої демократичної держави не може бути й мови.

Список використаної літератури

1. Головкова Л. С. Особливості формування та розвитку корпоративних структур в економіці України / Л. С. Головкова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 7. – С. 60–68.

2. Гусаров Ю. В. Управление: динамика неравновесности / Ю. В. Гусаров. – М. : Экономика, 2003. – 382 с.

3. Каховська О. В. Соціальність результату функціонування суб'єктів економіки / О. В. Каховська // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 25–29.

4. Національна економіка / за ред. П. В. Круша. – К. : Каравела, 2008. – 416 с.

5. Царик І. М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки / І. М. Царик. – Чернігів : ЧДІПСТП, 2011. – 152 с.

6. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою / В. М. Шаповал. – Донецьк : ДВНЗ «НГУ», 2011. – 356 с.

7. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. Хайек ; пер. с англ. – М. : Новости; Catallaxy, 1992. – 232 с.

8. Г'юм Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі / Д. Г'юм. – К. : ВД «Всесвіт», 2003. – 552 с.

References

1. Golovkova, L. S. (2009), «Features of the formation and development of corporate structures in the economy of Ukraine», *Derzhava ta regiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo,* vol. 7, pp. 60–68.

2. Gusarov, Ju.V. (2003), *Upravlenye: dynamyka neravnovesnosty* [Management: nonequilibrium dynamics], Ekonomyka, Moskva, Rossija.

3. Kahovs'ka, O. V. (2012), «Sociality result of functioning of the economy», *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 25–29.

4. Krusha, P. V. (2008), *Nacional'na ekonomika* [National economy], Karavela, Kyiv, Ukraine.

5. Caryk, I. M. (2011), *Reguljatyvni instrumenty posylennja social'noi' vidpovidal'nosti biznesu v systemi nacional'noi' ekonomiky* [Regulatory tools strengthening social responsibility in the national economy], ChDIPSTP, Chernigiv, Ukraine.

6. Shapoval, V. M. (2011), *Social'na vidpovidal'nist' biznesu v strukturi upravlinnja ekonomikoju* [Corporate Social Responsibility in the structure of economy], DVNZ «NGU», Donec'k, Ukraine.

7. Hajek, F. (1992), *Pagubnaja samonadejannost'. Oshybky socyalyzma* [Fatal conceit. Errors of Socialism], Novosty, Catallaxy, Moskva, Rossija.

8. G'jum, D. (2003), *Traktat pro ljuds'ku pryrodu: Sproba zaprovadzhennja eksperymental'nogo metodu mirkuvan' pro ob'jekty morali* [Treatise of Human Nature: An attempt to introduce the experimental method of reasoning about objects morality], Vsesvit, Kyiv, Ukraine.

УДК 330.356

Владислав КАСЬЯН
кандидат філософських наук,
доцент кафедри економіки
Київський національний університет культури і мистецтв
E-mail: kasjanvlad@yandex.ua

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНДИВІДУАЛІЗМ В ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. *У даній статті, беручи за основу підходи неокласичної й австрійської шкіл, автор розглядає переваги та недоліки методологічного індивідуалізму в економіці, визначає спільні теоретичні орієнтації та критичні тенденції означеного підходу. Розкрито зміст терміна «методологічний індивідуалізм», наводяться погляди на його трактування представниками класичної, неокласичної й австрійської шкіл. Посилаючись на думки вчених – представників різних шкіл, подано принципи методологічного індивідуалізму.*

Показано діалектичну єдність соціального й індивідуального, підкреслено, що індивідуальне повною мірою може розкритися в структурі соціального, водночас зміст індивідуального завжди трансформується через особистість.

На прикладі основних теоретичних підходів неокласичної та австрійської шкіл розкрито розвиток концепції методологічного індивідуалізму.

У статті виділено – основні теоретичні орієнтації, які пов'язані з застосуванням принципу методологічного індивідуалізму, порівняння з принципом методологічного інституціоналізму, це дозволяє підкреслити його переваги та перспективи використання.

Незважаючи на відмінність у підходах неокласичної та австрійської шкіл до методологічного індивідуалізму, посилаючись на працю Д. Петровича, розкрито їхні основні спільні теоретичні орієнтації, як-то: децентралізована система прийняття рішень, дискусія про можливості центрального планування, опір зростаючому впливові кейнсіанства, опір формалізмові та загальній теорії рівноваги, ставлення до позитивізму, концепція раціональності.

Доведено, що недостатність розробки принципу методологічного індивідуалізму гостро відчувається як проблема не тільки в економіці, але й у соціології. Адже соціологи звертають увагу переважно на соціальні групи, соціальні інститути, вивчаючи їх з позиції останнього.

Формування нового креативно-інноваційного типу праці потребує подальших теоретичних розробок методології індивідуалізму, з огляду на виклики новітньої постіндустріальної економіки.

© *Касьян В.*

Попри очевидну «методологічну обмеженість» індивідуалізму, його координацію та доповнення в контексті методологічного холізму та інституціоналізму, ключовим аспектом роботи є обґрунтування тези про його теоретичну цінність та значимості в ролі фундаментального принципу та «мікропідходу» як важливого ресурсу розвитку сучасної економічної системи.

Ключові слова: *методологічний індивідуалізм; методологічний холізм; інституціоналізм; редукціонізм; неокласицизм; класична школа; австрійська школа; дискусія.*

Vladislav KASIAN
PhD in Philosophy,
associate professor of the economics department
Kyiv national university of culture and arts
E-mail: kasjanvlad@yandex.ua

METHODOLOGICAL INDIVIDUALISM» IN THE ECONOMY: THEORETICAL ORIENTATION AND CRITICAL ANALYSIS

Annotation. *In this article, taking as a basis the approaches of neoclassical and Austrian schools, the author examines the advantages and disadvantages of methodological individualism in economics, identifies common theoretical orientation and critical trends definite approach. The content of «methodological individualism», given his views on the interpretation by the classical, neoclassical and Austrian schools. Referring to the opinion of scientists – representatives of different schools presented the principles of methodological individualism.*

Showing dialectical unity of social and individual, emphasized that individual can fully reveal the social structure, while the content is always transformed through individual personality.

The example of the major theoretical approaches neoclassical and Austrian schools reveals development of the concept of methodological individualism.

The article highlighted the basic theoretical orientations that are associated with the application of the principle of methodological individualism, methodological comparison with the principle of institutionalism, it allows you to emphasize its advantages and prospects.

Despite of difference approaches neoclassical and Austrian schools to methodological individualism, referring to the work of J. Petrovich, reveals their common basic theoretical orientations, such as: decentralized decision-making, discussion about the possibility of central planning, the growing influence of Keynesianism resistance, resistance to formalism and general equilibrium theory, the attitude towards positivism, the concept of rationality.

It is proved that the lack of development of the principle of methodological individualism as an acute problem not only in economics but also in sociology. After all mainly sociologists pay attention to social groups, social institutions, studying them from the perspective of the latter.

Formation of new creative and innovative type of work requires further theoretical development methodology individualism, given the challenges of the modern post-industrial economy.

Despite of the obvious «methodological limitations» of individualism, its coordination and additions in the context of methodological holism and institutionalism, a key aspect is the justification of his thesis about the theoretical value and importance as a fundamental principle and «micro approach» as an important resource of the modern economic system.

Keywords: *a methodological individualism; a methodological holism; institutionalism; reductionism; neoclassicism; classical school; the Austrian School; a discussion.*

Постановка проблеми. Дискусії про перевагу індивідуального чи соціального начала точилися впродовж багатьох століть і, як зауважує Дж. Б'юкенен, триватимуть ще не одне століття [1, с. 11]. Не заглиблюючись у ці дискусійні перипетії, оскільки це не є предметом нашої статті, необхідно наголосити на тісній діалектичній єдності соціального та індивідуального, які взаємопов'язані та визначаються одне за допомогою одного: соціальне, як системне утво-

рення, постає як інтегральний ефект індивідуального, адже суспільство не може розвиватися без усебічного розвитку індивідуального, натомість останнє розкриває свою неповторність та унікальність лише в структурі соціального, як спеціальна форма останнього, зміст якої трансформувався через особистість [2, с. 651].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу методологічному індивідуалізму в економіці присвячено чимало досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних учених, а саме – дані проблеми знайшли своє відображення у працях таких видатних науковців, як: Е. Бем-Баверк [3], Ф. Визер [3], Е. Гідденс [4], Дж. Дозі [5], К. Допфер [6], С. Кірдіна [7], В. Кремень [2], К. Менгер [3], Л. Мізес [8], Е. Нестеренко [9], Ф. Фон Хайек [10], Дж. Ходжсон [11], А. Худокормов [12], Й. Шумпетер [13] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Взаємозалежність індивідуального та соціального, як універсальний тип зв'язку для будь-якої моделі суспільства, екстраполюється також на економічну проблематику, де представлена як зв'язаність двох методологічних підходів – індивідуалізму та інституціоналізму. Проте теоретичні орієнтації та здійснення критичного аналізу щодо методологічного індивідуалізму в економіці здійснюється вперше.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування вагомості звернення до принципу методологічного індивідуалізму на предмет його імплементації як окремого фундаментального принципу економічного дослідження, а також у ролі «мікропідходу» в контексті гетеродоксної (неортодоксальної) економіки.

Дана мета досягається через виконання таких завдань:

– по-перше, осмислення розвитку концепції методологічного індивідуалізму на прикладі основних теоретичних підходів неокласичної та австрійської шкіл;

– по-друге, виділення та аналіз основних теоретичних орієнтацій та критичних інтенцій, які безпосередньо пов'язані з застосуванням принципу методологічного індивідуалізму в межах соціально-економічних досліджень;

– по-третє, порівняння з принципом методологічного інституціоналізму, яке вказує не лише на недоліки, але й на переваги індивідуалізму, перспективи його застосування на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто почати з того, що методологічний індивідуалізм (атомізм або композиційний метод) є підходом до аналізу системи, через дослідження її компонентів. У соціальній реальності це особи та їхні характеристики. Ці особи, як і окремі речі, явища чи істоти, мають значну кількість універсальних рис, що стосуються більшості й уможливлюють застосування закономірностей для роз'яснення соціальних явищ і процесів. Серед цих рис – мета, побажання, наміри, вірування, дії та все те, що наповнює антропологічний образ, адже саме людина знаходиться в основі методологічного індивідуалізму. Але це не значить, що останній заперечує існування складних соціальних утворень або правил поведінки для великої кількості людей, просто ці утворення соціуму він виводить з індивідуальних особливостей його складових, а це дає підстави стверджувати, що методологічний індивідуалізм постає теорією зведення (a reductiontheory) соціальних феноменів до їхніх індивідуальних характеристик та дій, тобто передбачає пояснення цих феноменів у термінах індивідуальної поведінки. На переконання С. Люкеса [11, с. 98], це і є зміст принципу методологічного індивідуалізму, який хоч і не є «апологією егоїзму», однак усі економічні феномени тлумачить крізь призму дії економічних суб'єктів.

Цей висновок свідчить на користь того, що риси економічної системи виводяться з індивідуальних побажань, намірів та переваг, а звідси те, що макроекономіка утверджується на мікроекономічній основі. Більше того, існують деякі підходи, назвемо їх «екстремальними», які ігнорують потребу в будь-яких інноваціях у галузі економічної координації та інституційного порядку, заперечуючи необхідність макроекономічної теорії та наголошуючи на її переробці (recasting) у мікроекономічний підхід (йдеться про психоаналіз, який є «екстрим

методологічною» (extreme methodological) орієнтацією, через те, що заперечує значення економічних законів і пояснює соціальну структуру завдяки умовам людської природи, наприклад, створення та функціонування ринку є наслідком психології «економічної людини» чи її прагнення отримати матеріальну власність).

Сам термін «методологічний індивідуалізм» вперше з'являється у праці «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) австрійсько-американського вченого Йозефа Шумпетера (1883–1950 рр.) [13], який «дав назву тому, що і так об'єднувало неокласичних авторів та відрізняло їх від класичних попередників» [6, с. 112]. Втім, ідея методологічного індивідуалізму, як принципу аналізу соціальних процесів та явищ, була запропонована Т. Гоббсом (1588 р.), Б. Спінозою (1632 р.) та Дж. Локком (1632 р.), що помістили індивідуума замість колективу та сім'ї в центрі суспільно-політичної філософії, а Д. Ґ'юм та А. Сміт значною мірою поглибили та розвинули ці процеси. А. Сміт, який вважається представником класичної школи, розкрив значення наукового методу пізнання економічних явищ, особливо у сенсі абстрактно-дедуктивної методології, вказавши на його переваги, порівняно з описом, класифікацією чи простим узагальненням. Що стосується методологічного індивідуалізму, то він ґрунтується на природній людській дії, в основі якої знаходиться шість мотивів: егоїзм, прихильність, прагнення свободи, відчуття порядності, робочі звички та схильність до торгівлі, бартеру, обміну однієї речі на іншу. При цьому, чим би не керувався економічний суб'єкт (homoeconomicus), навіть, якщо взяти, за Г. Саймоном, прагненням до досягнення «контрольних цифр» зростання продажу, темпів цього зростання та долі ринку [12, с. 34], головним для розуміння економічних процесів на мікро- та макрорівнях залишатиметься індивідуальна поведінка.

Вагомого значення методологічному індивідуалізмові приділяла також австрійська школа, до основних представників якої відносять ціле покоління вчених – К. Менгера, Е. Бем-Баверка, Ф. фон Візера, Л. фон Мізеса, Ф. фон Хайєка, Б. Андерсона, М. Ротбарда, О. Моргенштерна та ін. Наприклад, К. Менгер вважав, що «людина з власними потребами та зі своєю владою над засобами задоволення останніх становить вихідний та кінцевий пункт будь-якого людського господарства» [3, с. 89], а Л. фон Мізес, наголошуючи на економічній активності, вважає її в кінцевому рахунку відображенням індивідуальної дії та актом особистої мотивації, незважаючи на будь-які тенденції колективної або соціально-економічної інтеграції: «Насамперед ми повинні усвідомити, що всі дії творять індивіди. Колективне завжди виявляється через одного або кількох індивідів, чиї дії стосуються колективного як другорядного джерела» [8, с. 43]. Це свідчить, що моністичний суб'єктивізм є ключовою ознакою австрійської школи, коли лише відношення того чи іншого суб'єкта до блага визначає його цінність, і саме мінлива поведінка цих суб'єктів у часі та динаміка ціннісних настанов, що заважають встановленню загальної рівноваги, відрізняє представників цієї школи від ідей неокласичної теорії. А щодо принципу методологічного індивідуалізму, то тут їхні позиції збігаються [14, с. 485]. Ідеї «торпедного катера» австрійської школи Ф. фон Хайєка, який твердо відстоював неоліберальні принципи, чи не найкраще підкреслюють існування цієї мінливості у формі стихійного економічного порядку: «Структура сучасного суспільства досягла теперішнього ступеня складності, який значно перевершує все, що могло бути досягнуто в межах організації, яка обдумано-керована, саме тому, що не залежала від організації, а розвинулась як стихійний порядок» [10, с. 68]. Останній визначається всім розмаїттям реальних конкретних ситуацій та всім обсягом доступних практичних знань через взаємодію індивідів, а також визначає положення кожної людини відповідно до її знань, переконань, намірів та незалежно від будь-яких загальних цілей [9, с. 55].

Якщо брати до уваги парадигмальний аспект, то, на думку С. Кирдіної, методологічний індивідуалізм характерний для неокласичної та австрійської шкіл, які працюють у межах антропоцентричної та еволюційної парадигми: якщо перша виражається у погляді на економіку як «науку про індивідуальну людську поведінку», то друга пов'язана з концептом «еволюційної економіки» – підхід, серед передумов якого уявлення про раціональних індивідів (економічних агентів),

які орієнтовані на максимізацію корисності та функціонують у межах конкурентного ринкового простору [7, с. 79–81]. На прикладі роботи Дж. Дозі «Великий еволюційний проект» [5] бачимо, що методологічний індивідуалізм лежить в основі неврівноваженої (на відміну від неокласики) взаємодії агентів, що є обмежено-раціональними, різнорідними, здатними навчатися.

Ці агенти, беручи до уваги підручник А. Маршалла «Принципи економіки» (1870), мають вроджені індивідуальні переваги та мотиви, на підставі яких вони регулюють поведінку в умовах дефіциту та можливостей вибору. Такі економісти-неокласики як Дж. Кларк, Ф. Еджворт, І. Фішер, В. Парето, Л. Вальрас, К. Віксель – об'єдналися навколо методологічного індивідуалізму як основного принципу аналізу економічних процесів на різних рівнях: поведінка економічного суб'єкта на ринку – від снаги до задоволення у концепції pleasuremachine Ф. Еджворта до наявності грошових ілюзій або макрораціональних очікувань, на думку Р. Лукаса, Т. Сарджента та Н. Уоллеса; у 1970-х рр. заклик Е. Фелпса та Дж. Акерлофа до «введення індивідів у економічні макромоделі»; отримання макроекономічної динаміки на основі агрегування індивідуальних дій (Дозі), або пояснення феномена економічного детермінізму на підставі «несвідомого», людських почуттів, самовиявлення та самоутвердження, причетності до справи, пафосу перемоги тощо (Паретто).

Незважаючи на відмінності у підходах неокласичної та австрійської шкіл до методологічного індивідуалізму на рівні конкретних досліджень, на думку Д. Петровича, їх можна об'єднати та представити як такі теоретичні орієнтації: 1) децентралізована система прийняття рішень (якщо неокласицизм стверджує, що рішення доводяться фірмами, а не людьми, натомість для австрійської школи, яка не ставить під сумнів ринкову суб'єктивність фірм, остаточне прийняття рішень залишається за людьми); 2) дискусія про можливості центрального планування (йдеться про полеміку Мізеса та Хайєка з провідними економістами неокласичного мейнстриму щодо можливості централізованого планування у вирішенні проблем розподілу ресурсів); 3) опір зростаючому впливові кейнсіанства (під час якого теорія очікування виявилася слабкою стороною неоавстрійської школи та Ф. фон Хайєка); 4) опір формалізмові та загальній теорії рівноваги (вони протистоять перенесенню методів з природничих наук до економіки, а також статичній ефективності, яка виникає в результаті математичної ідеалізації та прославляння економічної рівноваги, що може створити неправильне уявлення про функціонування ринку); 5) ставлення до позитивізму (якщо неокласицизм звертає увагу на емпіричну перевірку гіпотези як домінуючої методології, то для австрійців в економіці, насамперед, головним є логіко-дедуктивний метод, на противагу ненадійності емпіричного досвіду); 6) концепція раціональності (теза, що люди не володіють достатньою кількістю знань та інформації, вказує на те, що австрійська школа в основному бере за основу свого підходу ідею невизначеності та когнітивної неповноцінності економічних суб'єктів, а це спрямовано проти неокласичної моделі загальної раціональності) [15, с. 190–192].

Стосовно критичного аналізу, то варто почати з того, що недостатність та обмеженість принципу методологічного індивідуалізму дуже гостро була усвідомлена як проблема в соціології ще за часів Е. Дюркгейма, який вважав, що суспільство є реальністю suigeneris, тобто «як вона є», що не виводиться з властивостей діючих суб'єктів. А от його сучасник М. Вебер – навпаки: робив акцент на методологічному індивідуалізмові. Саме відтоді дискусія між так званими «суб'єктивістами», які не редукують соціальну цілісність до окремих дій, і «об'єктивістами», що відстоюють протилежний підхід, не припиняється та відома економістам з цього ракурсу розгляду. «Вивчаючи одну й ту саму соціальну реальність, – пише С. Кирдіна, – соціологи або звертають переважно увагу на соціальні групи (суб'єктивістський підхід), вивчаючи їх з позиції методологічного індивідуалізму, або концентруються на вивченні «несучих суспільних конструкцій» – інститутів (об'єктивістський підхід)…» [16, с. 28]. Але чи можливо в світлі якогось із підходів вичерпно розкрити природу соціальних процесів? Ні, і це підтверджує думка Е. Гідденса, що «макроструктурні властивості соціальних систем втілені у… випадко-

вих і миттєвих локальних інтеракціях», і, навпаки, «більшість характерних особливостей звичайних соціальних дій найтіснішим чином пов'язані з тривалими та масштабними процесами відтворення соціальних інститутів» [4, с. 69].

Якщо соціологи прагнуть подолати обмеження кожного з означених підходів, конструюючи «інтегральні соціологічні парадигми» (Дж. Рітцер, Дж. Алєксандер, І. Девятко та ін.), то в економічній теорії принцип редукціонізму, який знаходить своє вираження у принципі методологічного індивідуалізму, протиставляється принципу методологічного холізму, який уперше почав застосовуватися представниками інституційної економічної теорії, або так званого оригінального інституціоналізму (original institutionalism). Після того, як А. Грочі 1947 р. вперше використав поняття холізм, відтоді речники інституційної теорії не припиняють вести дискусії з приводу релевантності методологічного індивідуалізму та методологічного холізму щодо аналізу інституційно-організаційних трансформацій в економіці: традиціоналісти, по суті, використовують холістичний підхід, тоді як неоінституціоналісти беруть за основу принцип методологічного індивідуалізму, але консенсусу в цьому питанні, зауважує Ф. Тобозо, так і не досягнуто [17, с. 767–770].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Стосовно осмислення розвитку концепції методологічного індивідуалізму на прикладі основних теоретичних підходів неокласичної та австрійської шкіл, дозволяє стверджувати про формування креативно-інноваційного типу праці, методологія індивідуалізму потребує уваги та переосмислення, з огляду, на виклики новітньої постіндустріальної економіки, адже саме з її допомогою, на нашу думку, вдасться подолати розрив між поняттями «праця як основа створення багатства» та «творча праця як основа відтворення себе», шляхом звернення до антропоекономічного пласту знання.

2. Виокремлено в межах методологічного індивідуалізму, як основні теоретичні орієнтації (децентралізована система прийняття рішень, дискусія про можливості центрального планування, опір зростаючому впливові кейнсіанства, опір формалізмові та загальній теорії рівноваги, ставлення до позитивізму і концепція раціональності), так і критичні інтенції (обмеженість, що пом'якшується з боку інституціоналізму);

3. Незважаючи на фрагментарні економічні знання, які зазвичай ґрунтуються на економічному індивідуалізмові, попри «деформацію» інституційного простору соціально-економічного життя в межах останнього, сьогодні слід говорити про відродження інтересу до принципу економічного індивідуалізму, з огляду на активізацію досвіду активного включення індивіда у процеси підтримання своєї життєдіяльності та матеріального виробництва на початку XXI ст.

Перспективними, на нашу думку, можуть стати наукові розвідки, в яких буде проаналізована суб'єктність як ключова характеристика не лише логіки індивідуалізму, але й процесу самоутвердження та самозбагачення особистості. Духовного та матеріального капіталу, що розкриває хаотичну природу творчої праці, яка не може бути екстрапольована з «норм суспільно-економічного буття», втім, знаходить обґрунтування в світлі методології економічного індивідуалізму як вагомого ресурсу розвитку сучасної економічної системи і новітніх тенденцій глобальних трансформацій.

Список використаної літератури

1. Buchanan J. M. Freedom in Constitutional Contract: Perspectives of a political Economist / J. M. Buchanan. – College Station : Texas A&M University Press, 1977. – 328 p.

2. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремень, І. І. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 736 с.

3. Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Визер / пер. с нем.; предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1992. – 495 с.

4. Гидденс Э. Девять тезисов о будущем социологии / Э. Гидденс // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1993. – № 1. – С. 57–82.

5. Дози Дж. Экономическая координация и динамика: некоторые особенности альтернативной эволюционной парадигмы / Дж. Дози // Вопросы экономики. – 2012. – № 12. – С. 31–55.

6. Допфер К. Истоки мезоэкономики / К. Допфер // Эволюционная теория, теория самовоспроизводства и экономическое развитие: 7-й междунар. симпозиум по эволюц. экономике, 14-15 сент. 2007 г. : материалы симп. – М., 2008. – С. 47–50.

7. Кирдина С. Методологический индивидуализм и методологический институционализм / С. Кирдина // Вопросы экономики. – 2013. – № 10. – С. 66–89.

8. Мизес Л. Человеческая деятельность / Л. Мизес. – М. : Изд-во «Экономика», 2000. – 232 с.

9. Нестеренко Е. Теория спонтанного порядка Ф. фон Хайека / Е. Нестеренко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер.: Економіка. – 2013. – № 146. – С. 52–56.

10. Фон Хайек Ф. А. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. А. фон Хайек ; [пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарёва ; под ред. А. Куряева]. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 644 с.

11. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 2003. – 464 с.

12. Худокормов А. Г. Экономическая теория: Новейшие течения Запада : учеб. пособие / А. Г. Худокормов. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 416 с.

13. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента, цикла и конъюнктуры) / Й. Шумпетер; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1982. – 453 с.

14. Udehn L. The Changing Face of Methodological Individualism / L. Udehn // Annual Review of Sociology. – 2002. – vol. 28. – pp. 479–507.

15. Petrović D. Methodological Individualism – Criticizing And Superseding Possibilities / D. Petrović // Facta universitatis series: Economics and Organization. – 2008. – Vol. 5. – pp. 185–194.

16. Кирдина С. Г. К переосмыслению принципа методологического индивидуализма / С. Г. Кирдина. – М. : Институт экономики РАН, 2013. – 54 с.

17. Toboso F. Institutional individualism and institutional change: thesearch for a middle way mode of explanation / F. Toboso // Cambridge Journal of Economics. – 2001. – № 25. – pp. 765–783.

References

1. Buchanan, J. M. (1977), *Freedom in Constitutional Contract: Perspectives of a political Economist,* Texas A&M University Press, College Station, USA.

2. Kremen, V. G. Ilyin, I. I. (2005), *Filosofiia: myslyteli, idei, kontseptsii: pidruchnyk* [Philosophy: thinkers, ideas, concepts: tutorial], Knyha, Kyiv, Ukraine.

3. Menger, K. E. Bohm-Bawerk, E. Vyzer, Fr. (1992), *Avstrijskaja shkola v politicheskoj jekonomii (per. s nem.; predisl., komment., sost. V.S. Avtonomova)* [The Austrian school of political economy (translation from German; foreword., comments, comp. V.S. Avtonomova)], Ekonomika, Moscow, Russia.

4. Giddens, E. (1993), «Nine theses on the future of sociology», *THESIS. Teorija i istorija jekonomicheskih i social'nyh institutov i sistem.* vol. 1, pp. 57–82.

5. Doses, J. (2012), «Economic coordination and dynamics: some features of alternative evolutionary paradigm», *Voprosy jekonomiki,* vol. 12, pp. 31–55.

6. Dopfer, K. (2008), «The origins of meso-economy», *Jevoljucionnaja teorija, teorija samovosproizvodstva i jekonomicheskoe razvitie* [Evolutionary theory, the theory of self-reproduction and economic development], 7j mezhdunar. simpoziuma po jevoljuc. jekonomike [7th international symposium on Evolutionary Economics], Moscow, Russia, 14-15th of September, pp. 47–50.

7. Kirdina, S. (2013), «Methodological individualism and methodological institutionalism», *Voprosy jekonomiki,* vol. 10, pp. 66–89.

8. Mises, L. (2005), *Chelovecheskaja dejatel'nost': Traktat po jekonomicheskoj teorii* [Human activity: a treatise on economic theory], Socium, Chelyabinsk, Russia.

9. Nesterenko, E. (2013), «The theory of spontaneous order F. von Hayek», *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Ser.: Ekonomika,* vol. 146, pp. 52–56.

10. Von Hayek, F. A. (2006), *Pravo, zakonodatel'stvo i svoboda: Sovremennoe ponimanie liberal'nyh principov spravedlivosti i politiki (per. s angl. B. Pinskera i A. Kustarjova; pod red. A. Kurjaeva)* [Law,

Legislation and Liberty: The current understanding of the liberal principles of justice and politics (translation from English. V. and Pinsker A. Kustarev; ed. A. Kuryaevasch)], IRISJeN, Moscow, Russia.

11. Hodgson, J. (2003), *Jekonomicheskaja teorija i instituty. Manifest sovremennoj institucional'noj jekonomicheskoj teorii (per. s angl.)* [Economic theory and institutions. The manifesto of modern institutional economics (translation from English)], Delo, Moscow, Russia.

12. Hudokormov, A. G. (2009), *Jekonomicheskaja teorija: Novejshie techenija Zapada: Ucheb. posobie* [Economic theory: Newest flow of the West: A Tutorial], INFRA–M, Moscow, Russia.

13. Schumpeter, J. (1982), *Teorija jekonomicheskogo razvitija (Issledovanie predprinimatel'skoj pribyli, kredita, procenta, cikla i konjunktury (per. s nem.)* [Theory of Economic Development (study of business profits, credit, interest, and market cycles) (trans. from German)], Progress, Moscow, Russia.

14. Udehn, L. (2002), «The Changing Face of Methodological Individualism», *Annual Review of Sociology,* vol. 28, pp. 479–507.

15. Petrović, D. (2008), «Methodological Individualism – Criticizing And Superseding Possibilities», *Facta universitatis series: Economics and Organization,* vol. 5, pp. 185–194.

16. Kirdina, S. (2013), *K pereosmysleniju principa metodologicheskogo individualizma* [By rethinking the principle of methodological individualism], Institut jekonomiki RAN, Moscow, Russia.

17. Toboso, F. (2001), «Institutional individualism and institutional change: thesearch for a middle way mode of explanation», *Cambridge Journal of Economics,* vol. 25, pp. 765–783.

УДК 330.3

Дмитро МЕЛЬНИЧЕНКО
аспірант кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E–mail: tdiman80@mail.ru

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *У статті розкрито теоретичні аспекти переходу до інноваційної моделі розвитку вітчизняних підприємств. Відзначено, що в сучасних умовах динамічний розвиток країни залежить від інноваційних чинників. Вказано на важливість розбудови інноваційної сфери як необхідної передумови економічного розвитку підприємств. Підкреслено тісний взаємозв'язок «хвиль Кондратьєва» або «довгих хвиль» економічного розвитку з циклами активності інноваційних процесів. Показано екзогенний механізм зміни циклів економічного розвитку, який відображає імпульси дії науково-технічного прогресу. При цьому технологічні новації на підйомі «довгої хвилі» економічного розвитку пов'язані зі зростанням обсягів залучення основних капітальних благ. Обґрунтовано, що цикли є необхідним механізмом, за допомогою якого ринкове середовище здійснює регулювання такої важливої стадії НТП, як прискорення впровадження інновацій у господарську діяльність підприємств.*

Автором визначено понятійний апарат дослідження інновацій та інноваційної діяльності. Виокремлено такі поняття, як: «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал», «інноваційна активність», «управління інноваційною діяльністю», «інноваційна політика», «інноваційний потенціал», «соціальні інновації», «провайдинг інновацій». Підкреслено, що саме досконало розроблений понятійний апарат дозволяє дослідникам зосередитися на зовнішніх проявах предмета досліджень. Відзначено необхідність розмежування понять «новація» та «інновація», причому останню в широкому значенні варто розглядати як кінцевий результат створення й використання нововведень у виробничій, комерційній, фінансовій, маркетинговій, управлінській, соціальній та інших сферах, а у вузькому трактуванні – як впровадження нових виробів, технологій, методів.

© *Мельниченко Д.*

Опрацьовано та проаналізовано існуючі джерела інноваційної сфери. Встановлено, що нині відсутня єдина наукова позиція щодо ключових понять інноваційної сфери – різні автори розкривають їхню суть по-різному. Складено порівняльну таблицю визначень поняття «інновації». Удосконалено визначення низки дефініцій, які, на думку автора, більш точно характеризують інноваційну сферу. Автором запропоновано компромісний варіант трактування дефініції інноваційного потенціалу: інноваційний потенціал підприємства – це його здатність до активного й творчого використання інновацій у виробничій та управлінській сферах при необхідному ресурсному забезпеченні реалізації цієї здатності.

Сформовано теоретичну модель дослідження взаємозв'язку інноваційних процесів та інноваційної діяльності. Розглянуто та окреслено сучасні тенденції розвитку інноваційної сфери. Розкрито важливу роль соціальних інновацій у сучасному економічному розвитку. Підкреслено, що однією з основних форм прояву соціальних інновацій є саме розширене відтворення якісного людського капіталу шляхом використання новітніх методів збільшення знань.

Ключові слова: *інновація; новація; нововведення; інноваційний процес; інноваційний потенціал; інноваційна активність; інноваційна політика; соціальні інновації; провайдинг інновацій.*

Dmytro MELNYCHENKO
postgraduate student of art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E–mail: tdiman80@mail.ru

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF MODERN RESEARCHES OF INNOVATIVE SPHERE AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Annotation. *In the article the theoretical aspects of the transition to an innovative model of development of domestic enterprises are considered. It is noted that today's dynamic development of the country depends on innovative factors. The importance of the innovation sector as a prerequisite for economic development of enterprise is specified. The close relationship between «Kondratiev waves» or «long waves» of economic activity and cycles of innovative processes is emphasized. Exogenous mechanism of cycles changing of economic development that reflects impulse of action of scientific and technological progress is shown. At the same time the technological novation on the rise of «long wave» of economic development is associated with the increasing volumes of core capital goods use. Proved that cycles is a necessary mechanism by which the market environment regulates such an important stage of STP as innovation acceleration in economic activity of enterprises.*

The author defines the conceptual framework of innovation and innovative activities research. Determined concepts, such as «innovation», «innovative activities», «innovative process», «innovative potential», «innovative activity», «innovative activities management», «innovative policy», «social innovation» and « innovation providing». It is emphasized that the perfectly designed conceptual framework allows researchers to focus on the external manifestations of the subject of research. Noted the need for the distinction between concepts «novation» and «innovation», the latter in a broad sense must be seen as the end result of the creation and use of novelties in the industrial, commercial, financial, marketing, administrative, social and other spheres, and the narrow interpretation – as the introduction of new products, technologies and methods.

Processed and analyzed existing sources of innovative sphere. It is established that today there is no single scientific position on the key concepts of innovative sphere – various authors disclose their essence differently. The comparative table of concept «innovation» is formed. A number of definitions are improved, new definitions, on author's opinion more accurately characterize the innovation sphere. The author proposed a compromise interpretation of the definition of innovative potential: innovative potential of the company – is its capacity for active and creative use of innovation in production and administrative areas with the necessary resources for the implementation of this resolution.

A theoretical model of research of the innovative processes–innovative activities relationship is created. Considered and outlined current trends in innovative sphere. The important role of social innovations in modern economic development is reveals. It is emphasized that one of the main forms of social innovation is an expanded reproduction of qualitative human capital through the use of new methods to increase knowledge.

Keywords: *innovation; novation; novelty; innovative process; innovative potential; innovative activity; innovative policy; social innovation; innovation providing.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах динамічний розвиток будь-якої країни залежить від інноваційних чинників. Розбудова інноваційної сфери, як свідчить міжнародний досвід, є визначальним чинником економічного розвитку підприємств.

Понятійний апарат досліджень інноваційної сфери є основою, базисом накопичення теоретичних знань, необхідних для адекватного відображення новітніх тенденцій ефективного підприємництва. Саме досконало розроблений понятійний апарат дозволяє дослідникам зосередитися на зовнішніх проявах предмета досліджень замість кропіткої роботи над описом його внутрішніх проявів і закономірностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понятійний апарат досліджень інноваційної сфери та інноваційної діяльності розробляли відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Х. Барнет [1], М. Денисенко [2], В. Макаренко [3], К. Найт [4], Б. Санто [5], Б. Твісс [6], Р. Фатхудінов [7], Й. Шумпетер [8] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте нині серед науковців немає єдиного підходу щодо суті понять «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес» і т. ін. Необхідним є напрацювання інтегральних, компромісних підходів, які б комплексно розкривали різні аспекти цих важливих економічних дефініцій.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування сучасного понятійного апарату дослідження інноваційної сфери та інноваційної діяльності. Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– дослідити вплив інновацій та інноваційної активності на процеси і темпи економічного розвитку;

– провести теоретичний аналіз напрацьованого науковцями понятійного апарату досліджень інноваційної сфери та інноваційної діяльності;

– обґрунтувати авторські тлумачення, компромісні підходи, які б комплексно розкривали різні аспекти вираження економічних дефініцій, що характеризують інноваційну сферу та інноваційну діяльність.

Викладення основного матеріалу. Інновації є результатом перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, втілений у нові вироби (послуги) й технології. Перехід до інноваційної моделі розвитку підприємств – це не самоціль і не данина поваги до програмних документів Президента й Кабінету Міністрів України, у яких неодноразово декларувалося, що головним фактором стійкого економічного розвитку країни можуть бути лише інновації. Інноваційна діяльність підприємств – це шлях до розробки, виробництва і збуту конкурентоспроможної продукції (послуг), тобто такої, що користується стійким попитом.

Поняття «інновація» вперше з'явилося в роботах економістів ще в XIX ст. та пов'язувалося головним чином з науково-технічним прогресом (НТП). Предметом вивчення в економічній науці є тільки ті з інновацій, які пов'язані з економічним розвитком суб'єктів ринкової економіки. Домінантну роль інновацій в економічному розвитку довів учень М. Туган-Барановського М. Кондратьєв, який встановив циклічні коливання світової економіки з періодом від 44 до 55 років, пов'язані з розвитком науково-технічних досягнень і, насамперед, технологій. Так в економічну теорію ввійшло поняття «хвиль Кондратьєва», або «довгих хвиль», пов'язаних із циклами активності інноваційних процесів. Відповідно до концепції «довгих хвиль», екзогенний механізм зміни циклів економічного розвитку відображає імпульси дії науково-технічного прогресу, при цьому технологічні новації на підйомі довгої хвилі пов'язані зі зростанням основних капітальних благ [9, с. 21–22].

Розвиваючи теорію М. Кондратьєва, Й. Шумпетер стверджував, що поява нових технологій ініціює економічний сплеск і насичення ними ринку. Довгі хвилі утворюються від кожної інновації і являють собою цілу низку позитивних нововведень [8]. Учений визначив дві категорії (класи) суб'єктів інноваційного процесу, а саме: новаторів, які розробляють і впроваджують інновації, створюють нові фірми або модернізують старі, впливають на зміни

в інституціональній структурі, а також – консерваторів, що користуються поширеними технологіями і прагнуть до сталості інституціональної структури.

На нашу думку, використання теорії довгих хвиль (циклів) при формуванні та реалізації механізму інноваційного управління розвитком підприємства залишається актуальним і зараз, тому що зазначені цикли – це спіралі поступального руху науково-технічного прогресу в народному господарстві, де функціонує підприємство, що прагне перемогти в конкурентній боротьбі. Цикли є необхідним механізмом, за допомогою якого ринкове середовище здійснює регулювання такої важливої стадії НТП, як прискорення впровадження інновацій у господарську діяльність підприємств.

Неокласична економічна теорія враховує фактор удосконалення «технічних умов» як причину зниження витрат виробництва, а отже, зростання прибутку, розширення виробництва, зниження цін, акцентує увагу на конкурентних перевагах новинок і виходить з того, що інтенсивність технічного прогресу визначається рівнем конкуренції в конкретному секторі економіки [10, с. 75]. Аналіз концепцій інноваційного процесу з погляду різних авторів дозволяє зробити порівняльну таблицю (*табл.*).

Виходячи з зазначеного вище, можна дійти висновку, що на цей час у теорії інноваційної економіки немає однозначності у формулюванні дефініцій «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал», «інноваційна активність», «управління інноваційною діяльністю». В економічній літературі не завжди розмежовуються терміни «новація» та «інновація», а під останньою розуміють «новизну», «конкурентоспроможність», «зміни в економіці», «новаторство», «придбання ринку» і т. ін.

Аналіз основних тлумачень поняття «інновація» був проведений у праці О. Сидич [11, с. 13–14], а також у роботах низки інших авторів [1; 3; 4; 5; 10]. Їхній аналіз зумовив висновок про необхідність розмежування понять «новація» й «інновація», причому останню в широкому значенні варто розглядати як кінцевий результат створення й використання нововведень у виробничій, комерційній, фінансовій, маркетинговій, управлінській, соціальній та інших сферах, а у вузькому трактуванні – як впровадження нових виробів, технологій, методів.

Таблиця

Підходи до пояснення терміна «інновація»

Науковий підхід	**Сутність поняття інновації**
1	2
Х. Барнет	Будь-яка ідея, діяльність чи речовий результат, які відрізняються за своїми якісними ознаками від існуючих форм.
М. Денисенко	Результат впровадження новацій.
В. Макаренко	Вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки, і технології, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу.
К. Найт	Впровадження будь-чого нового відносно організації чи її безпосереднього оточення (особливий випадок процесу змін в організації).
Б. Санто	Суспільно-економічний процес, який шляхом практичного використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за властивостями технологій та виробів.
Б. Твісс	Процес передачі наукового або технічного знання безпосередньо в сферу потреб споживача.
Р. Фатхудінов	Кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об’єкта управління й одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та іншого ефекту.

1	2
Й. Шумпетер	Зміна з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості.
Закон України «Про інноваційну діяльність»	Новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.
Відповідно до міжнародних стандартів	Кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичний діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]

Аналіз вищевказаних джерел, проведений автором статті, дозволяє дійти такого висновку: за всієї розмаїтості трактувань поняття «інновація», пропонованих вітчизняними та закордонними вченими-економістами, можна виділити два підходи до визначення інновацій – статичний і динамічний. При статичному підході інновація трактується як результат, властивість, предмет, а при динамічному – як процес, тобто сукупність послідовних цілей для досягнення результату.

Вбачається доцільним під інновацією розуміти тільки те, що означає переклад цього слова з англійського «innovation», тобто «нововведення», або «впровадження новацій (нововведень)». Таким чином, спочатку повинне бути створене нововведення (новація), а потім воно може впроваджуватися у виробництво й управління, а отже, інновація – це процес.

Слід зазначити, що трактування інновації як процесу, у свою чергу, також відрізняються різноманіттям. Причиною цього, на думку автора, є неоднозначний підхід до поняття новації (нововведення).

Під нововведенням (новацією) можна розуміти новий порядок, метод, винахід, явище, розробку, технологію тощо. Отже, інновація – це впроваджене у виробництво й/або управління нововведення, при цьому інновація може бути реалізована вперше у світі, в країні, на підприємстві.

На думку автора, враховуюче вищезазначене, інновації умовно можна диференціювати за чотирма напрямами [12]:

– створення нових товарів (послуг), що відповідають вимогам споживачів і тому користуються попитом;

– технологічне вдосконалення виробництва (процесу надання послуг), що дозволяє підвищити його продуктивність і знизити собівартість продукції;

– удосконалення маркетингових методів вивчення й дослідження ринків та маркетингу-мікс, у т. ч. за рахунок впровадження нових інформаційних технологій і підвищення питомої ваги креативної складової у маркетинговій діяльності;

– удосконалення і підвищення ефективності менеджменту суб'єктів діяльності.

Автор вважає за необхідне зазначити, що поняття «інновація» тісно пов'язане з поняттями «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», наукове трактування яких у теорії інноваційного розвитку також далеко не однозначне.

Критичний аналіз і узагальнення наявних визначень понять «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», а також «інноваційна політика» та «інноваційний потенціал» здійснені Н. Лохман у роботі «Інноваційна політика в управлінні підприємствами в умовах маркетингової

орієнтації». Її автор також запропонував власне визначення поняття «інноваційна діяльність»: «Інноваційна діяльність – це вид діяльності, пов'язаний із розробкою та реалізацією інноваційної політики фірми, інноваційною програмою інноваційних процесів. Інноваційна діяльність – процес, спрямований на забезпечення конкурентних переваг і підвищення ефективності маркетингового управління підприємством за рахунок розробки та реалізації всього циклу робіт від дослідження інноваційного клімату, інноваційного потенціалу, розробки пакета інноваційних проектів підприємства до безпосередньої реалізації цих проектів» [13, с. 14–42].

Не маючи принципових заперечень проти наведеного визначення, зазначимо деякі елементи невизначеності в запропонованому формулюванні поняття «інноваційна діяльність». Справді, всі економічні категорії певною мірою взаємозалежні й пов'язані між собою, тому визначення інноваційної діяльності «як виду діяльності, пов'язаної з розробкою та реалізацією...» не є конкретним, а неоднозначність поглядів на поняття «інноваційний процес», «інноваційний потенціал», «маркетингове управління» і т. ін., які розкривають запропоноване визначення інноваційної діяльності, вносить у цілому деяку невизначеність у трактування поняття «інноваційна діяльність».

У цьому зв'язку автор пропонує таке формулювання цього поняття: інноваційна діяльність підприємства – це комплекс дій, що забезпечують збільшення обсягів виробництва та збуту затребуваних споживачами товарів (послуг) за рахунок реалізації інновацій у техніці, технології та управлінні.

Таким чином, запропоноване автором визначення поняття інноваційної діяльності є узагальнюючим щодо розглянутих різних трактувань цього поняття, оскільки містить три ключових ознаки, відображені у більшості наявних дефініцій:

– мета інноваційної діяльності – «збільшення виробництва і збуту» продукції (послуг) (а отже, і прибутку);

– засоби досягнення мети – «реалізація інновацій у техніці, технології та управлінні»;

– орієнтація на маркетинг – «збільшення виробництва і збуту затребуваних споживачами товарів (послуг)».

Для реалізації інноваційної діяльності керівництво підприємства на підставі ринкових досліджень, оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища визначає перелік прийнятних для нього необхідних новацій у виробництві та управлінні. Джерелом одержання цих новацій можуть бути результати виконуваних на замовлення підприємства науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, результати бенчмаркінгових досліджень про можливості запозичення досягнень, отриманих фірмами, підприємствами, науковими установами як зарубіжжя, так і своєї країни, у т. ч. з удосконалення управління підприємством у ринковій системі координат.

Низка авторів ототожнюють поняття «інноваційна діяльність» та «інноваційний процес», тому, на нашу думку, виникає необхідність в уточненні й конкретизації терміна «інноваційний процес». Справді, інноваційний процес є тільки складовою інноваційної діяльності та співвідноситься з нею як частина і ціле. Як було показано вище, інноваційна діяльність – це комплекс дій щодо збільшення виробництва і збуту затребуваних споживачами товарів (послуг) за рахунок реалізації інновацій. Отже, потрібно мати необхідний набір інновацій, що дозволяють збільшувати обсяги виробництва. Створення такого набору інновацій здійснюється в межах інноваційного процесу, що становить частину інноваційної діяльності.

З урахуванням дефініції терміна «процес» (від латинського processus – просування) як послідовної зміни станів об'єкта, стадій розвитку, «інноваційний процес» варто визначити як частину інноваційної діяльності, спрямовану на створення, освоєння й поширення інновацій.

На нашу думку, досить цікавою є модель інноваційного процесу, яка відображає співвідношення інноваційного процесу й інноваційної діяльності як частини і цілого (*рис.*).

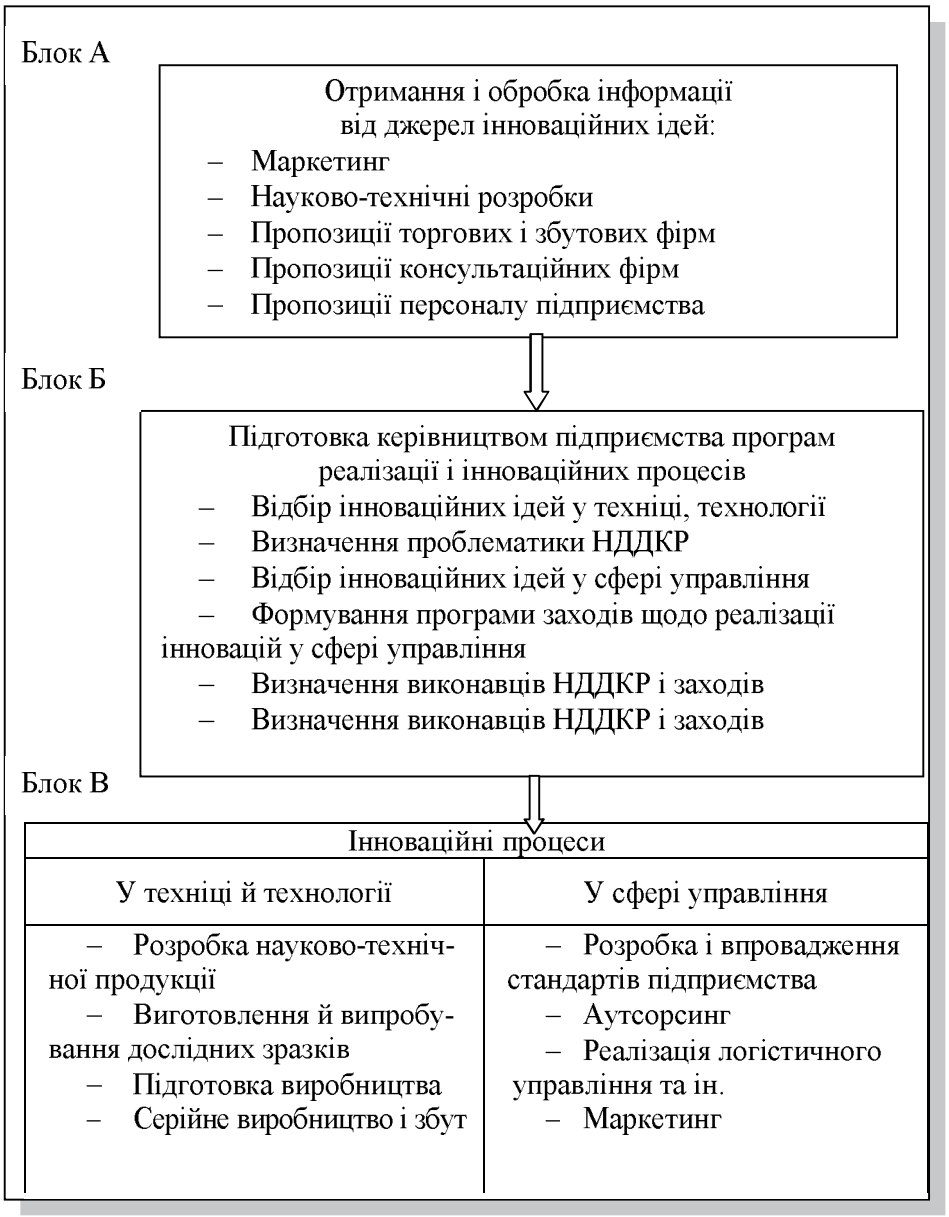

Рис. **Модель взаємозв'язку інноваційних процесів та інноваційної діяльності**

Джерело: складено автором на основі [15]

Інноваційна діяльність (*рис. 1*) містить у собі як дії щодо одержання й обробки інформації від джерел інноваційних ідей (Блок А), підготовку керівництвом підприємства програми реалізації інноваційних процесів (Блок Б), так і самі інноваційні процеси (Блок В). У роботі С. Ілляшенка [14, с. 11] наведені цікаві дані щодо кількісної оцінки деяких параметрів інноваційної діяльності. Наприклад, в Україні маркетингові дослідження (аналіз потреб і запитів споживачів, аналіз діяльності конкурентів і пропозицій торговельних, збутових і консультаційних фірм) становлять 21% від загальної кількості джерел ідей нових товарів, а розробки науково-технічних працівників самих підприємств і притягнутих ззовні – 76,5%.

Найважливішим етапом інноваційної діяльності є формування на базі відбору інноваційних ідей програми реалізації інноваційних процесів (Блок Б), метою якої є розробка нової продукції (в т. ч. шляхом модернізації виготовленої), а також удосконалення сфери управління (Блок В).

В умовах економіки життєво важливим завданням для підприємств є пошук нових шляхів отримання конкурентних переваг, у т. ч. на основі детального аналізу сучасних концепцій формування стратегій інноваційного розвитку підприємства (ФСІРП), дослідження та опису процесів впровадження інновацій і методів їхнього генерування всередині підприємств [16, с. 7].

Стратегічне управління характеризується великою тематичною різноманітністю та наявністю різних поглядів на процес побудови стратегії. Велика робота з класифікації й аналізу розробок різних шкіл стратегій проведена Г. Мінцбергом [17, с. 308].

Школа дизайну розглядає процес створення стратегій як досягнення оптимального балансу між внутрішніми сильними та слабкими сторонами організації, а також зовнішніми загрозами і можливостями (SWOT-аналіз). Школа планування використовує ті само принципи, що і школа дизайну, проте більш формалізовано. Ця концепція не допускає створення стратегії в реальному часі та творчих підходів до пошуку нових напрямків бізнесу і тому вона не відповідає вимогам нової мінливої економіки.

Школа позиціонування звужує стратегію до кількох основних позицій, обраних шляхом формального аналізу ситуації в галузі. Підприємницька школа, як і школа дизайну, в центр процесу ставить керівника, але, на відміну від школи дизайну і школи планування, створення стратегії ґрунтується на інтуїції. Когнітивна школа характеризується більш суб'єктивним поглядом на стратегічне управління: пізнання використовується для створення стратегії як творчої інтерпретації, а не для простої побудови карти реальності. Школа навчання ставить під сумнів директивні методи інших вищеперерахованих шкіл. Відповідно до цієї концепції, стратегії постійно розвиваються, а розробляти стратегії може будь-яка людина в організації.

Силова школа ґрунтує формулювання стратегії на силі, причому мікросилова школа виділяє політичний тиск усередині організації, а макросилова – чинення тиску на зовнішніх гравців. Культурна школа фокусується на загальних інтересах та інтеграції. Створення стратегії розглядається як соціальний процес, який має в своїй основі культуру організації. Стратегічна перевага є результатом культурних чинників, які важко скопіювати. Екологічна школа пріоритетним вважає ринкове середовище і підлаштовує стратегію під його вимоги. Конфігураційна школа розглядає організацію як структуру – пов'язаний набір характеристик і типів поведінки – і, таким чином, певною мірою, об'єднує підходи інших шкіл.

Варто підкреслити, що із загальної кількості інноваційних проектів в Україні приблизно 20% не виправдовує очікувань [14, с. 11].

У сучасній науці з'явився новий термін – «провайдинг інновацій» – система перетворення наукових знань на ринковий продукт з урахуванням інтересів усіх учасників інноваційного процесу [2]. Одним з основних суб'єктів цієї системи є інноваційний провайдер, який як суб'єкт підприємницької діяльності здійснює апробацію та впровадження інноваційних проектів. Він забезпечує інноваційну логістику, тобто здійснює аналіз інформаційних потоків і потреб в інноваціях, реалізацію цих процесів. З цією метою він готує інноваційний бізнес-план, використовуючи відповідну інформацію, реалізує його за допомогою власних і залучених виробничих та інвестиційних ресурсів.

З нашої точки зору, виникнення нових термінів та тенденцій характеризує розвиток інноваційної сфери, що підкреслює необхідність її поглибленого дослідження.

Трактування поняття «інноваційний потенціал підприємства» в сучасних економічних публікаціях неоднозначні: частина авторів схильні розглядати інноваційний потенціал підприємства як його готовність до осмислення й реалізації інноваційних можливостей, інші – як сукупність ресурсів для здійснення інноваційної діяльності.

На нашу думку, важливими є і перша, і друга точки зору, тому що без достатніх фінансових, матеріальних коштів і трудових ресурсів неможливо реалізувати інновації в сферах виробництва й управління, так само як і в умовах дефіциту творчості персоналу, його здатнос-

ті до проведення НДДКР і впровадження технологій, креативної оцінки досягнень науково-технічного прогресу.

У цьому зв'язку пропонуємо компромісну дефініцію інноваційного потенціалу: інноваційний потенціал підприємства – це його здатність до активного й творчого використання інновацій у виробничій та управлінській сферах при необхідному ресурсному забезпеченні реалізації цієї здатності. Інноваційний потенціал є необхідною умовою інноваційної діяльності, але не достатньою, тому що для його використання підприємство повинне виявляти інноваційну активність.

Органи державної статистичної звітності України до інноваційно-активних підприємств відносять підприємства, які витрачали кошти на інноваційну діяльність, а також реалізовували інноваційну продукцію протягом останніх трьох років. Таке визначення не вичерпує, на наш погляд, змісту інноваційної активності.

Аналіз і узагальнення літературних джерел дозволили виділити такі ключові ознаки поняття «інноваційна активність»:

– інтенсивність здійснюваних інноваційних дій;

– сприйнятливість суб'єкта господарської діяльності до новацій;

– своєчасність виходу на ринок з інноваційним продуктом;

– готовність підприємства до відновлення техніки, технології, маркетингового управління, організаційних структур управління;

– реалізація навчання, підвищення кваліфікації та розвитку творчої активності персоналу;

– здатність до реалізації інвестиційної активності (пошуку, підготовки і використання ресурсів);

– мотивація суб'єктів інноваційної діяльності.

З урахуванням ключових ознак поняття «інноваційна активність» нами пропонується така дефініція. Інноваційна активність − це комплексна характеристика підприємства, що відображає його сприйнятливість до новацій, інтенсивність інноваційних та інвестиційних дій, ступінь реалізації його готовності до відновлення техніки, технології, маркетингового управління з метою освоєння і своєчасного виходу на ринок затребуваної інноваційної продукції (послуги).

Ще одним відносно новим терміном в інноваційній сфері є «соціальні інновації». Це нові стратегії, концепції, ідеї та організації, що задовольняють будь-які соціальні потреби – від умов праці та освіти до розвитку громад і охорони здоров'я, сприяючи розширенню та зміцненню громадянського суспільства [18]. В іншому джерелі зазначається: ще немає погодженого міжнародного визначення, але при цьому коротко концепція соціальних інновацій викладена дуже влучно: «в широкому сенсі соціальні інновації можна визначити як нові відповіді соціальним проблемам». У Канаді, де розвитку соціальних інновацій надається велика увага, вони характеризуються як «перетворення глибинних соціальних проблем на основі нових ідей, практик, політики, взаємозв'язків та ресурсів» [19, с. 45]. При цьому зазначається, що кожна нова ідея може мати певний науковий спротив та невизнання. Але зважаючи на значні досягнення, передусім Великої Британії, де виникла така ідея покращення взаємодії у суспільстві, канадські аналітики у своєму звіті визнають також те, що такий шлях дає можливість зрозуміти «економічну цінність соціальних вигод» [19, с. 31].

Соціальні інновації можуть бути пов'язані з інноваційними соціальними процесами, такими, як дистанційне навчання або інші нові форми накопичення людського капіталу, мікрокредитування з метою, зокрема, розвитку нових форм зайнятості, методи і технології формування та використання джерел доступу до інформації. Однією з основних форм прояву соціальних інновацій є саме розширене відтворення якісного людського капіталу шляхом використання новітніх методів збільшення знань, до яких, крім різних форм навчання, належить, наприклад, доступ до інформації через сформовані інформаційні мережі (міжнародні, національні, регіональні, корпоративні).

На наш погляд, соціальні інновації лише підкреслюють багатогранність та неоднозначність сучасного розуміння інновацій загалом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Екзогенний механізм зміни сучасних циклів економічного розвитку відображає імпульси дії НТП. При цьому технологічні новації на підйомі довгої хвилі пов'язані передусім з інтелектуальним капіталом і зростанням основних капітальних благ. Нові технологій ініціюють економічний сплеск і насичення ними ринку. Економічні цикли, пов'язані з циклами активності інноваційних процесів, є необхідним механізмом, за допомогою якого ринкове середовище здійснює регулювання прискорення впровадження інновацій, які відіграють провідну роль у процесі економічного розвитку та задають його темп.

2. В економічній літературі нині відсутній єдиний підхід щодо сутнісного відображення понять «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес». Існує два підходи до визначення інновацій – статичний і динамічний, низка авторів ототожнюють поняття «інноваційна діяльність» та «інноваційний процес», частина авторів схильні розглядати інноваційний потенціал підприємства як його готовність до осмислення й реалізації інноваційних можливостей, решта – як сукупність ресурсів для здійснення інноваційної діяльності.

3. Запропоноване трактування поняття «інновація», на відміну від існуючих, викристалізовує можливу сферу впровадження і рівні новизни, а також відповідає перекладу з англійського слова «innovation». Уточнення визначення дефініції «інноваційна діяльність підприємства» відмітне тим, що відображає цільове призначення інноваційної діяльності та її зв'язок з маркетингом; дефініції «інноваційний потенціал підприємства» − тим, що вказує на необхідність наявності на підприємствах як креативної, так і матеріальної бази для реалізації інновацій.

Перспективи подальших розвідок полягають у поглибленому аналізі соціальних інновацій в сучасній економіці, виокремленні їхній складників та обґрунтуванні принципів здійснення. Очевидно, що однією з основних форм прояву соціальних інновацій є саме розширене відтворення якісного людського капіталу шляхом використання новітніх методів збільшення знань.

Список використаної літератури

1. Barnett H. G. Innovation: The basis of Cultural change / H. G. Barnett. – New York : McGraw–Hill Book Company, Inc., 1953. – 462 p.

2. Провайдинг інновацій / М. П. Денисенко та ін. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 440 с.

3. Краткий словарь современных понятий и терминов / Н. Т. Бунимович и др.; сост., общ. ред. В. А. Макаренко. – 3-е изд., дораб., и доп. – М. : Республика, 2000. – 201 с.

4. Найт К. Машина Уриила / К. Найт, Р. Ломас. – М. : Эксмо, 2007. – 576 с.

5. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 295 с.

6. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.

7. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 615 с.

8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1992. – 231 с.

9. Економіка й організація інноваційної діяльності / О. І. Волков та ін. [під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка]. – К. : УкрІНТЕІ, 2005. – 424 с.

10. Адаманова З. О. Генезис инновационного развития / З. О. Адаманова // Прометей. – 2005. – № 1. – С. 74–77.

11. Сидич О. В. Маркетингове управління інноваційною активністю підприємств : дис. … канд. екон. наук: 08.06.01 / О. В. Сидич. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 389 с.

12. Булеев И. П. Инновационная деятельность предприятия и государства / И. П. Булеев // Прометей. – 2006. – № 1. – С. 41–45.

13. Лохман Н. В. Інноваційна політика в управлінні підприємствами в умовах маркетингової орієнтації : дис. …канд. економ. наук: 08.06.01 / Н. В. Лохман. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 299 с.

14. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком / С. М. Ілляшенко. – К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.

15. Щербаха В. А. Основные этапы инновационного процесса / В. А. Щербаха // Инновации. – 2001. – № 4–5. – С. 104.

16. Шульгіна Л. М. Інноваційний розвиток підприємств: формування стратегій : монографія / Л. М. Шульгіна, В. В. Юхименко. – К. : Univest PrePress, 2015. – 212 с.

17. Минцберг Г. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. – СПб. : Питер, 2001. – 336 с.

18. Social innovation in Australia. Australian Innovation System Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.innovation.gov.au/ Innovation/Policy/AustralianInnovationSystemReport/AISR2011/chapter–5–public–sector–and–social–innovation/social–innovation–in–australia/index.html.

19. Social Innovation in Canada: An Update. CPRN Research Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cprn.org/documents/51684_EN.pdf.

References

1. Barnett, H. G. (1953), Innovation: The basis of Cultural change, McGraw–Hill Book Company, Inc, New York, USA.

2. Denysenko, M. P. Grechan, A. P. and Gaman, M.V. (2008), *Provajdyng innovacij* [Innovation providing], Vydavnychyj dim «Professional», Kyiv, Ukraine.

3. Makarenko, V. A. and Bunimovich, N. T. (2000), *Kratkij slovar' sovremennyh ponjatij i terminov* [Short dictionary of modern concepts and terms], 3–d ed., Respublika, Moscow, Russia.

4. Knight, C. and Lomas, R. (2007), *Mashyna Uriila* [Uriel's Machine], Eksmo, Moscow, Russia.

5. Santo, B. (1990), *Innovacija kak sredstvo jekonomicheskogo razvitija* [Innovation as a tool for economic development], Progress, Moscow, Russia.

6. Tvyss, B. (1989), *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedenijami* [Management of scientific and technical innovations], Ekonomika, Moscow, Russia.

7. Fathutdinov, R. A. (1998), *Innovacionnyj menedgment* [Innovative management], ZAO «Bizness–shkola «Intel–Sintez», Moscow, Russia.

8. Schumpeter, J. (1992), *Teorija jekomomicheskogo razvitija* [Theory of economic development], Progress, Moscow, Russia.

9. Denysenko, M. P. Volkov, O. I. and Grechan, A.P. (2005), *Jekonomika j organizacija innovacijnoii dijal'nosti* [Economics and innovative activities organization], 2–d ed., UkrINTEI, Kyiv, Ukraine.

10. Adamanova, Z. O. (2005), «Genesis of innovative development», *Prometej,* vol. 1, pp. 74–77.

11. Sydych, O. V. (2006) *Marketyngove upravlinnja innovacijnou aktyvnist'u pidpryemstv: dys. kand. ekonom. nauk* [Marketing management of innovative activity of enterprises: PhD of economics work], Doneck, Ukraine.

12. Buleev, I. P. (2006), «Innovative activities of enterprise and state», *Prometej*, vol. 1, pp. 41–45.

13. Lohman, N. V. (2006), *Innovacijna polityka v upravlinni pidpryemstvamy v umovah marketyngovoii orientacii: dys. kand. ekonom. nauk* [Enterprise management innovative policy in the conditions of marketing orientation: PhD of economics work], Doneck, Ukraine.

14. Illyachenko, S. M. (2005), *Upravlinnja innovacijnym rozvutkom* [Innovative development management], Vydavnychyj dim «Knjahynja Olha», Kyiv, Ukraine.

15. Scherbaha, V. A. (2001), «Main steps of innovative process», *Innovacii*, vol. 4–6, p. 104.

16. Shulgina, L. M. and Juhymenko, V. V. (2015) *Innovacijnyj rozvytok pidpryemstv: fomuvannja strategij : monohrafija* [Enterprises innovative development: strategy formation : Monograph], Junivest PrePress, Kyiv, Ukraine.

17. Minzberg, G. (2001), *Shkoly strategij. Strategichne safari: erskursija po debryam strategij menedgmenta* [Strategy schools. Strategic safari: excursion nto the wilds of strategic management], Piter, Sankt–Peterburg, Russia.

18. Social innovation in Australia. Australian Innovation System Report (2011), available at: http://www.innovation.gov.au/Innovation/Policy/ AustralianInnovationSystemReport/AISR2011/chapter–5–public–sector–and–social–innovation/social–innovation–in–australia/index.html.

19. Social Innovation in Canada: An Update. CPRN Research Report (2009), available at: http://www.cprn.org/documents/51684_EN.pdf.

МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

MIKRO- AND MACROECONOMIC ASPECTS OF MANAGEMENT IN SPHERE OF CULTURE

УДК 330.12.64 (045)

Єлена КОВАЛЕНКО
кандидат економічних наук,
доцент кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: kejkm@meta.ua

МИСТЕЦТВО УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРАДИГМА МЕНЕДЖМЕНТ-ОСВІТИ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація. *У статті розглядається необхідність розробки нової парадигми менеджмент-освіти, зумовленої кардинальними змінами та серйозною проблемою, з якою зіткнувся менеджмент у XXI ст., що полягає у розриві між сутністю цих змін, їхнім розумінням і адекватною реакцією на них. Наголошується, що ця проблема не може бути вирішеною, поки дії менеджерів базуватимуться винятково на раціональному сприйнятті бізнесу, абстракціях, логіці, застарілих теоріях, минулому досвіді тощо.*

Показано, що існуюча менеджмент-освіта не дає майбутнім менеджерам найважливішого: розуміння процесів, що відбуваються в бізнесі, вміння бачити проблеми та пропонувати рішення. Навчальний процес зорієнтований на розвиток абстрактно-логічного інтелекту і запам'ятовування матеріалу без розуміння дії. Він розгорнутий у минуле. Навчання відбувається через повторення правильних відповідей, які, як правило, розбігаються з практикою.

Доведено, що сенс менеджмент-освіти має полягати у підвищенні конкурентоспроможності того, хто навчається. Вказано, що конкурентоспроможність є мірою адаптивності майбутнього менеджера до конкурентних умов бізнес-середовища і здатністю його до виживання. Зазначено, що бути конкурентоздатним менеджером означає вміти осягнути ситуацію і діяти таким чином, щоб вона розвивалися у бажаному для нього напрямі.

Встановлено, що глобальні трансформації зумовлюють повернення до епохи майстрів із сильним акцентом на індивідуалізацію творчості й опорою на приховані в людині можливості. Раціональна основа поведінки менеджера і звичайні знання відходять на другий план. Основою успіху менеджера стають мистецькі здібності, які дозволяють глибоко проникати у суть явищ, бачити, відчувати і розуміти невидиме у них та діяти адекватно.

Обґрунтовано контури нової парадигми менеджмент-освіти, націленої на розвиток цих здібностей. Вказано, що навчальний процес має бути зорієнтований на розвиток не абстрактно-логічного інтелекту і запам'ятовування матеріалу без розуміння дії, а емоційного інтелекту та научіння дією. Він повинен бути розгорнутим у майбутнє. Навчання має відбуватися через постановку правильних питань. У результаті майбутній менеджер отримає власні знання і особистий досвід, які збігатимуться з практикою й навіть випереджуватимуть її.

Ключові слова: *парадигма менеджмент-освіти; мистецтво управління; конкурентоспроможність менеджера; здібності успішного менеджера; інтелект; альтернативне бачення; нестандартне мислення; креативність; комунікативність; орієнтація в хаосі; одержимість; упевненість.*

© Коваленко Є.

Elena KOVALENKO
PhD (Economics),
associate professor of art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: kejkm@meta.ua

ART OF MANAGEMENT AS PARADIGM OF MANAGEMENT-EDUCATION OF XXI CENTURY

Annotation. *The necessity of development of the new paradigm of management is education, predefined by cardinal changes and serious problem into that a management ran in XXI century, that consists in a break between essence of these changes. Their understanding and adequate reaction on them is examined in the article. It is marked that this problem can not be solved, the actions of managers will be based while exceptionally on rational perception of business, abstractions, logic, out-of-date theories, past experience and others like that.*

It is shown that a current management education does not give to the future managers such important things as understanding of processes that take place in business, an ability to see problems and offer solutions. An educational process is orientated on development of abstractly-logical intellect and memorizing of material without any understanding of actions. It is unfolded in the past. Studies take place through the reiterations of right answers which usually differ the practices.

It is well-proved that sense of management-education must consist in the increasement of competitiveness of reserches. It is indicated that a competitiveness is a measure of adaptivity of future manager to the competition terms of business-environment and an ability of him/her to survive. It is marked that to be a competitive manager means an opportunity to grasp a situation and to act in such a way that this problem develops in desirable direction for a manager.

It is found out that global transformations predetermine a return to the epoch of masters with a great accent on individualization of work and support on the man hidden possibilities. Rational basis of behavior of a manager and ordinary knowledge depart on the second plan. Artistic capabilities, that allow to interpenetrate in essence of the phenomena, become a basis of a manager's success and allow to operate adequately.

The contours of the new paradigm of management-education, aimed at the development of these skills, are reasonable. It is indicated that an educational process must be orientated on development not abstractly-logical intellect and memorizing to material without understanding actions, but on actions. It must be directed to the future. Studies has to ask and discuss correct questions. In general, a future manager will get own knowledge and personal experience, that will coincide with practice.

Keywords: *paradigm of management-education; art of management; competitiveness of a manager; capabilities of a successful manager; intellect; an alternative vision; a non-standard thinking; creativity; communicativeness; an orientation in chaos; an obsession; a confidence.*

Знаходячись у рамках однієї парадигми,
важко собі уявити яку-небудь іншу парадигму.
Адам Сміт

Постановка проблеми. Вступивши у XXI ст., ми стали жити в іншому світі, у світі, який не зовсім розуміємо. Якщо з цим погодитися, зважаючи на те, що відбувається навкруги (глибокі кардинальні зміни в економіці, обумовлені змінами в суспільних відносинах, новими технологіями і глобалізацією), то виникають запитання: Як зрозуміти сучасний світ, світ бізнесу? Як виробити критерії та механізми правильної поведінки ділових організацій у різних ситуаціях? Які завдання нового лідерства, вибудовування відносин, забезпечення конкурентоспроможності, існування й управління в матеріальному та віртуальному просторах цього світу й багато-багато чого іншого.

Відповіді на ці запитання далеко неочевидні. Це пов'язано з тим, що сучасні зміни в суспільстві та в бізнесі набули нової якості. Вони характеризуються надзвичайною складністю,

величезною різноманітністю, високою швидкістю, невизначеністю і новими можливостями та загрозами. Проте сама людина та її природа є маломінливими й не завжди встигають за такими змінами. Інакше кажучи, всіма цими змінами важко управляти, ризики помилок і неправильних дій посилюються багаторазово.

Якщо розшифрувати цю констатацію, то в нинішній реальності менеджмент як засіб збереження цілісності ділової організації, налагодження її взаємодії із зовнішнім середовищем і як найважливіша складова бізнесу, що забезпечує його виживання та розвиток, зіткнувся з серйозними проблемами. Ці проблеми полягають у розриві між сутністю змін і їхнім сприйняттям, розумінням і відповідно, реакцією на них. І як наслідок – невдачі, крахи, банкрутства і т. ін.

Чому це відбувається? У книзі Джима Коллінза «Від хорошого до великого» наводяться результати фундаментального дослідження, спрямованого на з'ясування того, які чинники забезпечують компаніям досягнення великих результатів. Висновки вражаючі. Виявилося, що в компаніях, які добилися видатних результатів, мало уваги приділялось управлінню змінами, мотивації співробітників і дисципліні. Тобто тим питанням, які традиційно розглядаються мало не як центральні в управлінні компанією. Зясувалося також, що на успіх компаній не вплинула більшість складових менеджменту, які традиційно вважаються ключовими. Наприклад, не було виявлено зв'язку між особливими формами винагороди вищих менеджерів і досягненням видатних результатів. Виявилося також, що добре опрацьовані стратегії не є джерелом успіху, а технології не зв'язані з досягненням великих результатів [1, с. 18–34].

На думку професора Гарвардської школи бізнесу Клейтона Крістенсена, саме грамотний менеджмент був найбільш суттєвою причиною, через яку провідні компанії не змогли утриматися на вершині своїх галузей; саме тому, що менеджери робили все правильно, вони зазнали поразки [2, с. 205].

Водночас багато з тих, хто вчиняв неправильно і навіть абсурдно в рамках домінуючої теорії менеджменту, домагалися дивовижних успіхів у розвитку свого бізнесу. Яскравим прикладом є засновниця бізнес-імперії Body Shop Аніта Роднік. Вона так говорила про свою ідеологію менеджменту: «Вияснилося, що все те, що я інтуїтивно цінила в торгівлі, кардинальним чином розходилося з існуючою практикою у цій галузі. Я дивилася на те, що робить більшість, і йшла у протилежному напрямі» [3, с. 91].

Тому слід погодитися з тим, що менеджмент у класичному його розумінні, як наука з її абстрактно-логічним методом, не дає відповіді на поставлені життям питання, особливо у нинішній час, в умовах невизначеності та турбулентності. Менеджмент став недієздатним, безпорадним, «мертвим», тому що вчить управляти організацією головним чином за абстрактними правилами, схемами і т. ін. Зараз же потрібен нестандартний підхід. Управляти треба інакше, але обов'язково краще, ніж конкуренти. Тоді є шанс виграти. І покладатися потрібно, передусім, на емоційний інтелект, професійне чуття, інтуїцію. А це вже є творчістю і мистецтвом.

Завдання управління бізнесом сьогодні – як щось на кшталт «піди туди – не знаю куди, і принеси те – не знаю що», але обов'язково необхідне для успіху. Логіки тут мало. Тут потрібне зовсім інше бачення, нестандартний підхід, талант. Ось що таке справжній менеджмент або мистецтво менеджменту. А коли все за застарілими правилами, різного роду схемами, шаблонами зі спрощеним баченням об'єкта управління – це вже не менеджмент. Хоча, звісно, в оперативному управлінні організацією є багато рутинних процедур і завдань, котрі ніби підтверджують, що коли хаос народжує життя, то порядок народжує звички.

І щоб майбутні управлінці не ставали заручниками ілюзорного нежиттєздатного абстрактного менеджменту, іншою повинна стати менеджмент-освіта. «Ми повинні, – зауважує Г. Мінцберг, – готувати реальних менеджерів, а не прикидатися, що їх можна зробити у класі» [3, с. 184].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна педагогіка накопичила значний досвід підготовки фахівців у галузі управління. Важливі питання формування національної моделі та змісту менеджмент-освіти розкриті в наукових працях Н. Далюк [4], О. Ельбрехт [5], М. Євтуха [6], Е. Кузнєцова [7], І. Шавкуна [8], С. Шевчука [9], Л. Янковської [10] та ін. У більшості цих

праць презентовано принципи побудови та методологію менеджмент-освіти в Україні. Й оскільки підготовка менеджерів передбачає врахування фундаментальних знань з інших галузей, предметом дослідження багатьох науковців була інтеграція знань з різних навчальних дисциплін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишаються недостатньо вивченими питання модернізації й адаптації національної системи освітньої підготовки менеджерів до реалій сучасного та майбутнього розвитку бізнесу та суспільства в цілому. Така ситуація є неприпустимою, оскільки призводить до зростання чисельності неефективних людей (керівників), що не відповідають викликам сучасності, не вміють виявляти проблеми і ефективно їх вирішувати, плутаються у різних сенсах того, навіщо, що і як вони мають робити; зростає число неефективних організацій, не здатних забезпечувати саморозвиток в умовах змін; у вищих навчальних закладах зменшуються набори студентів, що бажають отримати таку освіту.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування необхідності зміни існуючої системи підготовки керівних кадрів і розробки нової парадигми менеджмент-освіти XXI ст., спрямованої на забезпечення високого рівня ефективності та конкурентоспроможності майбутніх управлінців. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

– висвітлити проблеми менеджменту в умовах глобальних змін у економіці та суспільстві;

– показати невідповідність існуючої системи підготовки керівних кадрів сучасним реаліям бізнесу;

– розкрити сутність конкурентоспроможності менеджера як міри його адаптивності до умов бізнес-середовища;

– визначити найважливіші здібності індивіда, що гарантують йому успіх у ролі менеджера;

– окреслити головні контури нової парадигми менеджмент-освіти, здатної розвивати талант мистецтва управління в майбутніх керівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сенс менеджмент-освіти можна визначити як здійснення освітньої діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності того, хто навчається. Можна заперечити, що будь-який освітній процес тією чи іншою мірою націлений на це. Насправді, далеко не будь-який. У більшості випадків, навіть коли і є завдання підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця, воно далеко не первинне. Якщо ж ідеться про підготовку менеджерів, то конкурентоспроможність є основою основ, наріжним каменем, що визначає міру їхньої адаптивності до складних конкурентних умов бізнес-середовища, а отже, і здатність до «виживання».

Бізнес і конкуренція фактично є синонімами. Менеджер постійно стикається з конкуренцією у зовнішньому середовищі, і від того, як йому вдається з цим упоратися, залежить його успішність або, навпаки, неуспішність. Менеджер також завжди стикається з внутрішньою конкуренцією в компанії, оскільки він, за суттю своєї діяльності, знаходиться на кар'єрних сходах, просування якими вимагає від нього бути не просто висококласним фахівцем, а співробітником, здатним виявитися найкращим у конкурентному зіткненні. Конкуренція, підприємницька енергія і творча праця – три стовпи, на яких тримається поступальна хода вперед.

У разі менеджера бути конкурентоздатним означає діяти таким чином, що конкурентні ситуації, в яких він постійно знаходиться, розвиваються на його користь або розвиваються у бажаному для нього напрямі. З цього розуміння випливає, що конкурентоспроможність менеджера визначається двома компонентами: ситуацією і дією. Звідси слідує дуже важливий висновок, що без глибокого розуміння ситуації й адекватних їй дій не може бути конкурентоспроможності менеджера.

Отже, менеджмент-освіта повинна допомогти майбутньому управлінцю розвивати здібності, що дозволяють: 1) розуміти ситуації, в яких він опиняється; 2) визначати і здійснювати дії, що дають можливість займати виграшні позиції у конкурентному середовищі (*рис.*).

При цьому необхідно враховувати, що менеджмент ділової організації має справу не з логікою, а з інтересами людей. Це важливе положення, яким потрібно завжди керуватися, щоб бути конкурентоздатним у бізнесі та кар'єрі менеджера.

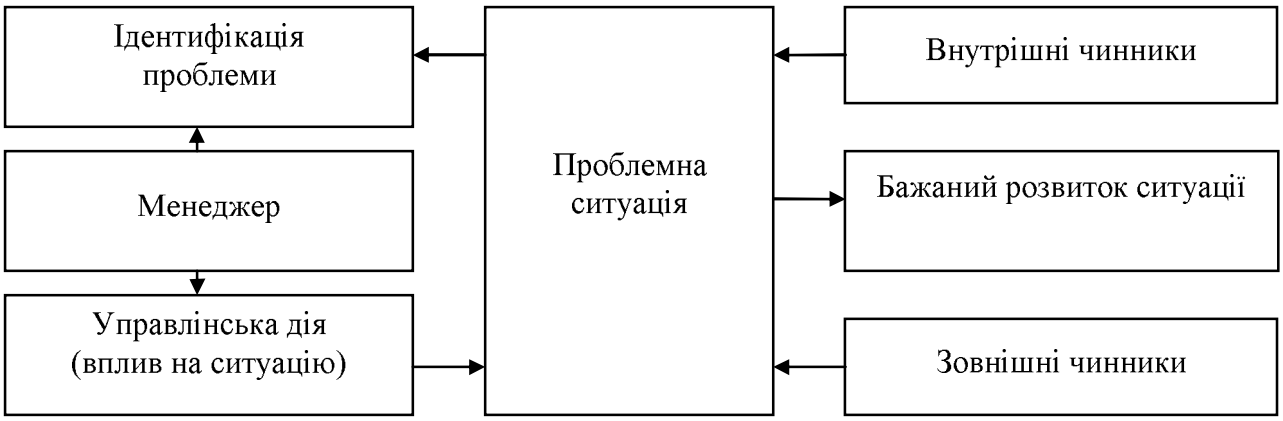

Рис. **Механізм виявлення конкурентоспроможності менеджера**

Джерело: власна розробка

Традиційно наша освіта орієнтована на формування фахівців, тобто на підготовку їх до виконання певних дій, у відомій сфері діяльності. Точніше – на підготовку фахівців для конкретної роботи у рамках певної професії та спеціальності. Для цього особі, яка навчається (учню, студенту), треба дати уявлення (абстрактне і конкретне, з набором формальних дефініцій та ідентифікованих елементів) про предмет подальшої діяльності та навчити адекватному інструментарію, що використовується у цій предметній галузі. Іншими словами – надати йому повну інформацію про предмет (традиційно це називається знаннями) та допомогти набути відповідних навичок й умінь, що є, умовно кажучи, атрибутами спеціальності.

Формування фахівця тієї або іншої кваліфікації в даному випадку є основним завданням освітнього процесу. До речі, саме такий підхід до розуміння освіти домінує нині в нашій системі освіти. Хоча слід зазначити, що останнім часом через перетворення у системі освіти намітився перехід до так званого компетентнісного підходу. Це явно вказує на те, що реформи спрямовані на модернізацію системи освіти, наближаючи її до стану, що відповідає вимогам суспільства знань.

Однак, слід підкреслити, що ні компетентнісний, ні кваліфікаційний підходи не відповідають повною мірою суті менеджмент-освіти.

Менеджмент жодним чином не є спеціальністю, і навіть професією у класичному розумінні цих термінів. Це конкретна сфера (вид) діяльності, що має переважно ситуаційний характер. Для досягнення успіху на цій ниві дії індивіда мають бути, скоріше, мистецтвом, відрізнятися оригінальністю і навіть унікальністю, тобто здійснюватися часто по-іншому. Оскільки предмет діяльності характеризується величезною різноманітністю, його неможливо описати не лише досконально, але і хоч би приблизно. Більш-менш ясно, який мінімальний набір знань має бути засвоєний і які навички мають бути набуті. Але все це лише деякий кваліфікаційний мінімум, що не дає підстав для досягнення бажаних результатів реальної діяльності в статусі менеджера.

Уміння осягнути ситуацію, побачити приховані рушійні сили, зрозуміти людей і віднайти пружини, що задають силу та напрям розвитку ситуації, вимагають від індивіда набагато більшого, ніж наявність у нього кваліфікації фахівця або певних компетенцій. Він повинен мати набір деяких індивідуальних особових якостей, здібностей, допомогти розкрити та посилити які може, а отже, і повинна менеджмент-освіта.

Тут доречно зазначити, що у світлі сказаного менеджерами є далеко не все ті, хто займається управлінською діяльністю або є власниками бізнесу. Основна маса управлінців – адмі-

ністратори, а більшість господарів бізнесу – просто власники, навіть не інвестори і аж ніяк не підприємці.

Великий мислитель і художник, один з небагатьох видатних геніїв людства Леонардо да Вінчі виділяв сім якостей, які потрібні для самовираження і саморозвитку:

1) допитливість;
2) перевірка себе реальним досвідом;
3) чутливість;
4) прийняття невизначеності;
5) гармонійність мислення;
6) відчуття свого тіла;
7) сприйняття реальності у взаємозв'язку [11, с. 41–43].

Як бачимо, тут ідеться не про які-небудь кваліфікації або компетенції, а про такі якості, як здатність проникати в суть явищ, процесів, людей, домагатися гармонії всередині себе та із зовнішнім світом, бути творчим і оригінальним. Цілком очевидно, що наша освіта ці здібності не розвиває, а, можливо, навіть і притуплює у тих, хто більшою або меншою мірою їх має, але не знаходить їм застосування у процесі навчання.

Із позиції навчання менеджерів ці якості є базовими, тобто необхідними саме конкурентоздатному менеджерові. Зазвичай вони мають універсальний характер і не відносяться до якогось конкретного роду діяльності. Можливо, в інших сферах діяльності їхня роль може бути не такою значимою, але у менеджменті її важко переоцінити.

Великий Леонардо да Вінчі творив 500 років тому. Звісно ж, творчі плоди його генія не підвладні часу. Але важливо враховувати, що світ постійно змінюється. Через пару століть після епохи да Вінчі Європа вступила в індустріальну еру. Канув у Лету час майстрів. На зміну прийшов спеціалізований кваліфікований працівник. По-іншому стали дивитися на те, що необхідно для професійного успіху. Це спричинило істотні перетворення в освіті, майстрів змінили фахівці й, здавалося, ідеї Леонардо да Вінчі залишилися в минулому. Проте світ продовжував мінятися, стосунки між людьми стали наповнюватися новим змістом, бізнес за своїми завданнями ставав усе більш софістифікованим і витонченим з позицій методів його бачення, а також вирішуваних ним завдань. На рубежі XXI ст. з великою швидкістю впродовж десятиліть (а не сотень і тим більше тисяч років, як це було раніше) стали відбуватися не просто значимі або навіть кардинальні зміни – відбулися глобальні трансформації. Природно, зазнав коригування і набір ключових якостей, що утворюють потенціал індивіда, на базі якого він може домагатися бажаного результату.

Автор серії бестселерів, присвячених питанням світу бізнесу, Даніель Пінк сформулював шість здібностей для успіху в XXI ст.

Найважливішими серед них є [12 с. 109–110]:

1) здатність бачити сенс, усвідомлювати те, для чого здійснюється діяльність, розуміти призначення як розвиток;
2) здатність до дизайну на базі почуттів;
3) здатність вийти за межі логіки, використати емоції та інтуїцію;
4) здатність захоплювати і переконувати розповіддю;
5) здатність проявляти гумор, вносити ігрові моменти у бізнес;
6) здатність мислити широко і творчо, не зациклюватися на деталях.

Очевидно, що у XXI ст. шість здібностей досить явно корелюють з тими, що виділяв Леонардо да Вінчі. Зараз ми бачимо, що індустріальна ера відходить у минуле і повертається епоха майстрів із сильним акцентом на індивідуалізацію творчості й опорою на приховані в людині здібності та якості душі. Говорячи ж про здібності за Пінком, слід зазначити, що тут спостерігається помітний акцент на якості, що характеризують саме емоційну, артистичну сторону поведінки індивіда. Раціональна основа поведінки безперечно відходить на другий план, основою успіху стає емоційний інтелект.

Звідси слідує очевидний висновок: у сучасних умовах менеджмент-освіта значною мірою має бути орієнтована на надання допомоги майбутньому управлінцю в розвитку його емоційного інтелекту з метою більш повного задіювання його у практичній діяльності.

В останнє десятиліття однією із найбільш популярних концепцій з розвитку ключових якостей менеджерів видається концепція WIST, висунена Джоном ван Мауріком (назва WIST пов'язана з тим, що англійські слова, які позначають ці якості, починаються цими літерами). Згідно з цією концепцією, успішний менеджер має такі якості [13, с. 67]:

1) мудрість;
2) порядність;
3) чуйність;
4) завзятість.

Ця концепція, як бачимо, ніяк не зачіпляє ні галузі знань менеджера, ні галузі його професійної кваліфікації. Успіх менеджера базується на індивідуальних якостях, що характеризують його здатність на позитивній основі вибудовувати стосунки з людьми, спираючись для цього переважно на емоційно-чуттєві сторони своєї поведінки. Представлена концепція досить сильно вплинула на розвиток менеджмент-освіти на початку XXI ст., підштовхнувши її у бік посилення орієнтації на розвиток міжособистісного інтелекту та етичної поведінки.

Узагальнення передового досвіду роботи на керівних позиціях у бізнес-структурах дало мені можливість сформулювати власну концепцію ключових здібностей, які дозволяють індивідам бути успішними в ролі менеджера (*табл. 1*).

Найважливішим із них є альтернативне бачення (alternative vision). І якщо сучасний керівник володіє такою здібністю, то його слід називати не просто менеджером, а «віжіонером».

Тому, ще раз повертаючись до питання про невдачі та крахи успішних компаній, не кажучи вже про посередні, слід констатувати, що причина їхнього провалу була не у поганих стратегіях або в недостатньому оновленні й т. ін. Провал компаній був результатом дій лідерів, багато в чому обумовлених їхнім баченням. А якщо говорити більш точно – відсутністю такого.

Артуру Шопенгауеру належить досить образне висловлювання: «Талант влучає в ціль, у яку ніхто влучити не може; геній влучає в ціль, яку ніхто не бачить». Управління діловою організацією, особливо в сучасних умовах – надзвичайно складний процес, і він постійно стає усе більш складним, усе більше софістифікованим. Тому і альтернативне бачення як здатність заглянути у саму сутність відносин, як здатність подивитися на завтра із післязавтра, побачити і зрозуміти невидиме є ключовою здібністю, на базі якої менеджери можуть добиватися позитивних результатів у бізнесі.

Таблиця 1

Ключові здібності успішного менеджера

Види здібностей	***Характеристика***
1	2
Альтернативне бачення	Здатність глибоко проникати у саму суть різних ситуацій, процесів, явищ, вміти помітити та зрозуміти невидиме в них (нові можливості, загрози, тенденції) та інтуїтивно передбачити їхній розвиток
Нестандартне мислення	Уміння відхилятися від традиційних схем мислення, виходити за межі логіки, за межі видимого і вміти мислити дивергентно, ірраціонально, алогічно, нелінійно, критично, емоційно, інтуїтивно
Креативність	Здатність до постійних змін, диференціації та продукування принципово нових, незвичайних ідей та доведення їх до конкретного практичного результату у вигляді різноманітних привабливих речей

1	2
Комунікативність	Артистизм, емоційність, чутливість, уміння вибудовувати і розвивати стосунки, переконувати, викликати емпатію, вплинути на волю, свідомість та почуття
Орієнтація у хаосі	Вміння орієнтуватися і швидко вирішувати складні проблемні ситуації в умовах хаосу (безсистемності, невпорядкованості, неорганізованості, нестабільності, мінливості, невизначеності, турбулентності тощо)
Одержимість	Емоційно-вольовий стан, що виявляється у цілковитій до самозабуття відданості справі та наполегливому до самопожертви намірі досягти поставленої мети, долаючи будь-які перешкоди й труднощі
Упевненість	Властивість, ядром якої є позитивна оцінка власних умінь, навичок і здібностей, як достатніх для досягнення значимих («неможливих») цілей та успіху

Джерело: авторська розробка

Альтернативне бачення – це дуже тонка матерія, яка не має явних і однозначних атрибутів. Неможливо дати універсальні вимірники, за допомогою яких можна однозначно ідентифікувати таке бачення, міру його прояву. Однак про наявність бачення можна говорити тоді, коли комусь вдається добиватися результатів, яких, вважається, досягти неможливо. При цьому, стороннім поглядом важко пояснити, як йому вдається домогтися таких результатів.

Можна вказати на те, що характерно для менеджерів, які володіють альтернативним баченням. По-перше, вони переслідують «неможливі» цілі. По-друге, вони одержимі відданістю. Це глибока відданість людям, компанії, обраній справі. По-третє, вони віддані одержимості. В критичних умовах вони стають ще більш одержимими, ще більше мобілізуються на вирішення завдань. По-четверте, їх характеризує глибока проникливість у сприйнятті та оцінці людей. Менеджмент – це люди, люди і тільки люди. У людях можливості і в людях загрози, люди – джерело сили і люди – джерело слабкості. Тому глибоке розуміння людей, здатність відчувати людину є найважливішою якістю віжіонера. По-п'яте, альтернативне бачення не буває без здатності відхилятися від традиційних схем мислення, виходити за межі логіки, за межі видимого і вміння мислити дивергентно, ірраціонально, алогічно, нелінійно, критично, емоційно, інтуїтивно, оскільки все це є головним інструментом бачення. Тому нестандартність мислення є характерною ознакою менеджерів, які володіють баченням.

Звичайно, саме по собі бачення не дає результату. Потрібні реальні дії. Але власне саме завдяки баченню, менеджер може вибудувати свої дії таким чином, що вони приведуть до бажаного результату. І ось тут дуже важливою якістю менеджера є його вміння орієнтуватися і швидко вирішувати складні проблемні ситуації в умовах хаосу: безсистемності, невпорядкованості, неорганізованості, нестабільності, мінливості, невизначеності, турбулентності тощо. Менеджер повинен розглядати такі ситуації не просто як безлад, у якому неможливо здійснювати діяльність, а навпаки – як більш складний і менш доступний розумінню порядок, і будучи упевненим та здатним не розгубитися у таких ситуаціях, зуміти побачити у них нові можливості й оперативно застосувати адекватні управлінські дії для реалізації виявлених можливостей на користь розвитку свого бізнесу.

Дуже важливими рисами також є креативність і комунікативність менеджера, як його здатність до постійного продукування нових ідей та вміння вибудовувати й розвивати стосунки, які у гармонійному поєднанні з попередніми якостями дозволяють домагатися великих результатів у бізнесі та в кар'єрі керівника ділової організації.

У нашому розумінні менеджмент-освіта повинна не просто сприяти розвиненню всіх цих здібностей, а й передусім бути націленою на їхній розвиток. При цьому важливо, що нині світова система освіти має деякий необхідний набір методичних прийомів і педагогічних інстру-

ментів, що дозволяють надавати студентам дієву допомогу в розвиванні зазначених якостей. Більшість із цих методологічних прийомів і технологій навчання унікальні. Вони не лише сильно відрізняються від методів традиційної освіти, але часто діаметрально протилежні їм.

Проте досить часто доводиться чути від багатьох керівників бізнесу, що головним недоліком випускників, які отримали управлінську освіту, є повна відсутність у них уміння розкривати та ідентифікувати проблеми. А це є найважливішим завданням менеджера, оскільки власне в проблемах приховуються різні можливості для бізнесу. На думку керівників компаній, навіть якщо вищі навчальні заклади й готують грамотних молодих людей, які багато знають і достатньо багато вміють, вони не дають їм найважливішого: розуміння процесів, що відбуваються в бізнесі, особливо вміння вбачати проблеми, докопуватися до їхніх істинних причин, а вже потім пропонувати можливі рішення.

Замість цього випускники вищих навчальних закладів (на жаль, передусім це стосується тих, хто гарно вчився) приходять з готовими відповідями. З тими правильними відповідями, яким їх навчили у вишах і за заучування яких вони отримали позитивні оцінки.

Бізнесмени добре знають, що катастрофічної помилки припускаються тоді, коли є готова відповідь і при цьому глибоко не опрацьована проблема.

Виникає питання: чому вищі навчальні заклади не розвивають у студентів здатність розкривати та ідентифікувати проблеми? Відповідь лежить на поверхні. У більшості навчальних дисциплін проблеми і завдання визначені, сформульовані та описані. Тому основна увага студента спрямована на вивчення методів вирішення уже сформульованих завдань. При цьому дуже мало й навіть зовсім не приділяється увага розгляду питання обмеження можливості використання запропонованих методів поза аудиторією апріорі визначених завдань і проблем.

У результаті такого навчання студенти свято вірять в універсальність застосування вивчених ними методів і вважають, що вони набули вміння вирішувати якщо й не всі, то більшість реальних проблем. Це лише один із найсуттєвіших недоліків існуючої менеджмент-освіти в Україні.

Істотна особливість академічної сфери життя суспільства – її двоїстість. З одного боку, вона є найважливішим джерелом змін, оновлення, розвитку і прогресу людства. З іншого боку, ця сфера дуже консервативна, насилу схильна до змін. Тому спостерігається парадокс: освіта і наука як соціальні інститути штовхають суспільство вперед, а самі ледве поспівають за тими змінами в суспільному житті, які виникають усе більш прискореним темпом.

Бізнес – одна зі сфер суспільства, що найдинамічніше розвивається. Саме у бізнесі здійснюються прориви, що спираються якраз на досягнення наукової думки. Бізнес транспонує суспільство, переводячи його з однієї стадії в іншу. Тому в галузі менеджмент-освіти виникає найбільша потреба в оновленні, у приведенні її методології та технології до потреб бізнесу, який постійно змінюється. І це дозволяє стверджувати, що менеджмент-освіта багато в чому є джерелом розвитку сфери освіти в цілому.

Нині має відбутися зміна парадигми навчання. Освітній процес промислового або, як його ще називають, індустріального суспільства орієнтований на запитання: «що?» і «як?». Тому завданням системи освіти, адекватної потребам цього типу суспільства, є підготовка працівників конкретної спеціальності та кваліфікації.

Освітня парадигма суспільства знань повинна орієнтувати навчальний процес на запитання: «чому?» і «навіщо?». А це висуває на передній план як основні завдання освітнього процесу – підвищення загального рівня розвитку майбутнього менеджера та формування у нього певного типу поведінки.

Порівняння освітньої парадигми індустріального суспільства з освітньою парадигмою суспільства знань дозволяє побачити разючу відмінність (*табл. 2*).

Таблиця 2

Пріоритети діаметрально протилежних парадигм менеджмент-освіти

№ з/п	*Існуюча парадигма*	*Нова парадигма*
1	Менеджмент – наука	Менеджмент – мистецтво
2	Розвиток абстрактно-логічного інтелекту індивіда (*IQ*)	Розвиток емоційного інтелекту індивіда (*EI*)
3	Головне завдання навчального процесу: передача предметних знань і вироблення умінь та навичок, що відповідають заданій моделі кваліфікації менеджера	Головне завдання навчального процесу: формування певної моделі поведінки і розвиток альтернативних здібностей, які забезпечують успішність у ролі менеджера
4	Навчальний процес розгорнутий у минуле (застарілі теорії, секрети, досвід) з намаганням спроеціювати це у майбутнє	Навчальний процес розгорнутий у майбутнє з намаганням спроеціювати «завтра» із «післязавтра»
5	Основні форми і послідовність процесу навчання: спочатку лекція (викладення теорії з певної предметної галузі), і тільки потім – практичне заняття	Основні форми і послідовність процесу навчання: спочатку практичне заняття і тільки після цього – теоретичне обгрунтування його виконання (лекція)
6	Технологія навчання формальна, з орієнтацією на запам'ятовування матеріалу без розуміння дії, її схеми та структури; навчання відбувається через повторення правильних відповідей на запитання «як?», «що?», і меншою мірою – «чому?»	Технологія навчання неформальна: навчання дією, з детальним поясненням її схеми і структури; навчання відбувається переважно через постановку правильних запитань «чому?», «навіщо?», і тільки після цього – пошук відповіді «як?»
7	Мікроклімат навчання здебільшого пасивний	Мікроклімат навчання: творча активність, зацікавленість
8	Результати навчання – отримання чужих книжних знань (інформації), які переважно розбігаються з практикою; розчарування	Результати навчання – формування власних знань і особистого досвіду, які збігаються з практикою та навіть випереджують її; задоволення

Джерело: власна розробка автора

Перша орієнтована на передачу предметних знань (насправді це передача систематизованої інформації за окремими навчальними дисциплінами) і вироблення певних навичок й умінь, що відповідають заданій моделі кваліфікації, тобто той, хто навчається, повинен знати і вміти (часто доповнюється формулою «уміти застосувати на практиці»).

Друга парадигма освіти націлена, умовно кажучи, на виховання майбутнього управлінця, формування в нього певної моделі поведінки. Для цього типу освітньої парадигми характерні розвиток у студента конкретних здібностей, прищеплення йому адекватних цінностей, належних стандартів поведінки, потреби творчої діяльності, стійкого розуміння того, що основою всього є саме діяльність.

А цього не можна досягти за допомогою простої передачі систематизованої інформації та набуття деякого набору навичок (за допомогою традиційних лекцій і семінарів). Тут потрібні групова робота над проектами, занурення в реальну практичну діяльність, відвідування майстер-класів авторитетних людей, тобто наповнення процесу навчання творчим і емоційним контекстом. Саме це вигідно відрізняє менеджмент-освіту, принаймні, ту його складову, якою є методологія навчання.

Чи означає це, що саморозвиток індивіда в освітньому процесі менеджерів не припускає засвоєння ними певної систематизованої інформації, що зазвичай називається знаннями, або розвитку професійних навичок і вмінь? Відповідь очевидна – звичайно ж, ні.

Освіта не може йти без розширення інформованості студента, без отримання ним уявлень, дефініцій, концепцій тощо. Також вона буде неповноцінною без освоєння цілої низки операцій і певного набору дій. Поза сумнівом, усе це потрібно, але не є головним.

У сучасному світі необхідну інформацію завжди можна отримати за допомогою засобів доступу до масивів даних. Більше того, інформація з точки зору її релятивності й корисності постійно застаріває. Та і технології, що використовуються в управлінській сфері, теж розвиваються дуже високими темпами. Тому зараз усе це вже не є основним компонентом менеджмент-освіти. На початковому етапі її становлення знання і навички були в центрі навчального процесу. Зараз їх замінили особові характеристики, емоційний інтелект, реальна діяльність і передусім її морально-етична сторона. Передові школи менеджменту все більш активно виділяють важливість етичної сторони менеджменту.

Усесвітньо відомий учений-психолог Говард Гарднер, автор монографії «Рамки розуму: теорія множинного інтелекту» (1983 р.), що зробив воістину революційний прорив у розумінні інтелекту, а внаслідок цього і в усвідомленні суті освіти, дійшов висновку, що в сучасному світі вищим інтелектом є міжособистісний інтелект.

Деніель Гоулман в супербестселері «Емоційний інтелект: чому він може означати більше, ніж IQ» наводить таке висловлювання Гарднера: «Багато хто з коефіцієнтом розумового розвитку на рівні 160 працює на тих, у кого цей коефіцієнт не перевищує 100, якщо у перших низький міжособистісний інтелект, а у других – високий. У повсякденному житті немає більш високого інтелекту, ніж міжособистісний. Тобто нам просто необхідно вже в школі навчати дітей користуватися особовими розумовими здібностями» [14, с. 74].

У сучасному житті, особливо в менеджменті, уміння користуватися своїм емоційним інтелектом, а також здатність розуміти, відчувати і використовувати емоції інших – потужні джерела конкурентоспроможності, а отже, й ключові чинники успіху в житті.

Емоційний інтелект лежить в основі створення, розвитку, руйнування зв'язків і взаємодій між людьми. А, значить, його розвиток і використання повинні знаходитися в центрі освіти менеджерів. Проте реальний освітній процес спрямований в основному на розвиток раціональних розумових здібностей (ідеться про логіку, логічність мислення і поведінки), вдосконалення емоційних здібностей практично виключається із завдань навчання.

У разі менеджмент-освіти такий стан справ неприпустимий у принципі, тому що менеджмент спирається не на логіку, а на інтереси людей. Та й у цілому реальне життя ніяк не укладається в логічні схеми. За образним виразом Йоганна Вольфганга Гете, «суще не ділиться на розум без залишку».

Професор університету Дюк (Duke University) Дан Аріелі, що отримав широку світову вдячність після публікації бестселера «Передбачувано ірраціональний» [15], у своїй також широко відомій монографії «Позитивна сторона ірраціональності» пише: «Звичайно ж, було б прекрасно, якби ми були раціональнішими і чітко наслідували те, що слід робити. На жаль, це не так... Як ще можна пояснити той факт, що мільйони членських карт спортивних клубів, куплених для підтримки здоров'я, виявляються невикористаними. Або ж ризик, якому багато хто піддає себе і оточення, посилаючи sms під час водіння машини. Можна продовжувати нескінченно... Звідси випливає, що неправильно припускати, що люди – абсолютно розумна обчислювальна машина. Навпаки, спостерігаючи, як поводяться люди, дуже часто наші спостереження приводять нас до висновку, що люди нераціональні» [16, с. 6].

Наприкінці монографії він доходить такого висновку щодо безлічі проявів нашої нераціональної поведінки: «у нас безліч стійких нераціональних проявів; ми часто не знаємо, як ці нераціональності впливають на нас і тому не усвідомлюємо повною мірою, що визначає нашу поведінку» [16, с. 288].

Сказане означає, що потрібно вчитися (для менеджерів це особливо важливо) досягати успіху в умовах ірраціональності, тобто розвивати у себе ті якості, які спираються на емоційний інтелект.

Відмітимо, що менеджмент-освіта і традиційна освіта сильно відрізняються вектором своїх головних зусиль.

Менеджери у своїй роботі сфокусовані на творенні, створенні майбутнього, вони повинні володіти альтернативним бачення, бути емоційно налаштованими, знаходитися в безпосередньому спілкуванні, розкривати проблеми й шукати можливості. І дуже важливо, щоб вони постійно враховували інтереси людей і оцінювали міру впливу емоцій на їхню поведінку.

А традиційна освіта розгорнута в минуле (доведені теореми, сформульовані положення, написані теорії і т. ін.), маніпулює абстрактними символами, виходить з примату абсолютної неупередженості, націлена на аналіз, нейтральність у комунікаціях, часто-густо письмових.

При переході від традиційної до менеджмент-освіти взаємини «учитель – учень» замінюються стосунками «начальник – фахівець». Найважливішим елементом навчання стає розвиток здатності розкривати проблему та формулювати завдання, вирішення якого повинне привести до усунення проблеми. Спілкування – через постановку «правильних» питань, а не шляхом повторення «правильних» відповідей. Навчання – на основі експерименту переважно у формі групової роботи над проектами.

Звісно, не можна виключити такі традиційні методи навчання, як групова дискусія, розбір конкретних ситуацій, виконання тестів і домашніх завдань у письмовій формі есе. Але усе це разом з творчою експериментальною діяльністю обов'язково повинно завершуватися рефлексією, відповіддю студента на запитання: «що змінилося у мені?», «що я став бачити по-іншому?», «чого я ще не досяг?». Саме рефлексія служить індикатором того, чи відбулося навчання.

Важливо розуміти, що навчання через отримання знання у вигляді систематизованої інформації, і тим більше у вигляді уривкової інформації, дуже часто не лише марне, але й небезпечне, оскільки створює ілюзію розвитку. Звичайно, в даному випадку не йдеться про даремну, шкідливу або недостовірну інформацію. Йдеться про правильну і, як багато хто вважає, необхідну для здобуття освіти інформацію.

Через низку причин знання не слід розглядати основою освітнього процесу. А в разі менеджмент-освіти знання взагалі відіграють допоміжну роль у процесі навчання. Адже знання, за своєю суттю, має подвійний характер. Зрозуміти життя можна, переважно озираючись назад. Але при цьому життя рухається тільки вперед. Звідси випливає, що знання одночасно і допомагає, і гальмує адекватне включення у життєвий процес. Є метафора, що спираючись на знання, ми ніби рухаємося вперед на автомобілі, дивлячись у дзеркало заднього виду. Якщо дорога відносно рівна, то це можливо. Але на звивистій дорозі, якою є сучасне життя, це постійно призводитиме до збоїв, а то й до катастроф. Можна уникнути невдач, понизивши швидкість руху, але таке рішення уже саме по собі – джерело катастрофи.

Ще один момент пов'язаний з тим, що менеджмент – це творчість, мистецтво. А, як відомо, справжня творчість виходить за межі площини «правильне – неправильне».

І, нарешті, важливо розуміти, що чим більше ми знаємо, тим більшим стає простір нашого незнання. Ми опиняємося у пастці обмеженого знання. Вихід: треба пересуватися у просторі мудрості, а самі по собі знання такої можливості не дають.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У статті наведено нове вирішення важливої науково-педагогічної проблеми підготовки керівних кадрів XXI ст. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків і пропозицій:

1. За сучасних умов глибоких кардинальних змін, невизначеності, ірраціональності та хаотичності менеджмент зіткнувся з серйозною проблемою, яка полягає у розриві між сутністю цих змін, їхнім сприйняттям, розумінням і адекватною реакцією на них. Ця проблема не може бути вирішеною, допоки дії менеджерів базуватимуться лише на раціональному сприй-

нятті суспільства й бізнесу, абстракціях і логіці, застарілих теоріях, минулому досвіді, схемах і шаблонах. Для її вирішення дії менеджерів передусім мають бути мистецтвом, відрізнятися оригінальністю та здійснюватися часто по-іншому.

2. Існуюча менеджмент-освіта в Україні, хоча і готує грамотних молодих людей, проте не дає їм найважливішого: розуміння процесів, що відбуваються у бізнесі, особливо вміння бачити проблеми, докопуватися до їхніх істинних причин і пропонувати можливі рішення. Навчальний процес зорієнтований на розвиток абстрактно-логічного інтелекту і запам'ятовування матеріалу без розуміння дії. Він розгорнутий у минуле з намаганням спроектувати це у майбутнє. Навчання відбувається через повторення правильних відповідей. І як результат – отримання книжних знань, які переважно розбігаються з практикою.

3. Сенс менеджмент-освіти полягає у здійсненні освітньої діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності того, хто навчається. Вона є мірою адаптивності менеджера до важких конкурентних умов бізнес-середовища і здатністю його до виживання. Бути конкурентоздатним означає вміти осягнути ситуацію, побачити приховані рушійні сили, зрозуміти людей і нащупати пружини, що задають силу та напрям розвитку ситуації, і діяти таким чином, щоб конкурентні ситуації розвивалися у бажаному напрямі. Без глибокого розуміння ситуації й адекватних дій не може бути конкурентоспроможності менеджера.

4. Глобальні трансформації та поступовий відхід у минуле індустріальної ери зумовлюють повернення до епохи майстрів із сильним акцентом на індивідуалізацію творчості й опорою на приховані в людині можливості та якості душі. Раціональна основа поведінки менеджера і звичайні знання (компетенції) переходять на другий план. Основою успіху стають не абстрактно-логічні, а мистецькі здібності, які дозволяють в умовах ірраціональності глибоко проникати у суть бізнес-процесів, відхиляючись від традиційних схем мислення, бачити, відчувати та розуміти невидиме у них і діяти адекватно.

5. Нова менеджмент-освіта повинна не просто сприяти розвитку всіх цих здібностей, а передусім бути націленою на їхній розвиток. З огляду на це, навчальний процес має бути зорієнтований на розвиток не абстрактно-логічного інтелекту і запам'ятовування матеріалу без розуміння дії, а емоційного інтелекту та навчання дією. Він повинен бути розгорнутим у майбутнє, а не минуле, і з намаганням спроектувати «завтра» з «післязавтра». Навчання має відбуватися через постановку правильних питань, а не через повторення правильних відповідей. І як результат – отримання власних знань і особистого досвіду, які збігатимуться з практикою і навіть випереджуватимуть її.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути розробка методологічних засад і конкретного педагогічного інструментарію щодо формування ключових здібностей у майбутніх менеджерів.

Список використаної літератури

1. Коллинз Д. От хорошего к великому / Д. Коллинз. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2012. – 295 с.

2. Christnsen C. Innovator's Dilemma / C. Christnsen. – N.Y. : Harper Business, 2007. – 318 p.

3. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Д. Куинн, С. Гошал. – СПб. : Питер, 2011. – 353 с.

4. Далюк Н. Я. Формування професійних компетенцій сучасного менеджера / Н. Я. Далюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2014. – Вип. 1. – С. 109–113.

5. Ельбрехт О. Компетентнісний підхід як методологічна основа формування змісту професійної підготовки менеджерів / О. Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 58. – С. 54–63.

6. Євтух М. Б. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : монографія / М. Б. Євтух. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 144 с.

7. Кузнецов Э. А. Менеджмент-образование в Украине: системный подход : монография / Э. А. Кузнецов. – О. : Наука и техника, 2015. – 120 с.

8. Шавкун І. Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти / І. Г. Шавкун // Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини. – 2009. – Вип. 23. – С. 115–118.

9. Шевчук С. П. Інтерактивні технології підготовки менеджерів / С. П. Шевчук. – К. : Професіонал, 2009. – 232 с.

10. Янковська Л. А. Підготовка менеджера: основні риси і вимоги / Л. А. Янковська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 526. – С. 477–484.

11. Gelb M. How to think like Leonardo da Vinchi: seven steps to genius every day / M. Gelb. – N.Y. : Dell Publishing, 2000. – 186 p.

12. Pink D. A whole new mind why right brainers will rule the future / D. Pink. – N.Y. : Riverhead Books, 2005. – 329 p.

13. Maurik J. The effective strategist: key skills for all managers / J. Maurik. – Albershot : Gower Publishing, 2009. – 267 p.

14. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 560с.

15. Arieli D. Predictably irrational / D Arieli. – N.Y. : Harper Collins, 2008. – 354 p.

16. Arieli D. The upside of irrationality / D Arieli. – N.Y. : Harper Collins, 2010. – 302 p.

References

1. Kollinz, D. (2012), *Ot khoroshego k velikomu* [From good to great], Stokgol'mskaia shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge, Sankt-Peterburg, Rossija.

2. Christnsen, C. (2007), *Innovator's Dilemma*, Harper Business, New York, USA.

3. Mintsberg, G. Kuinn D. and Goshal S. (2011), *Strategicheskii protsess* [The strategic process], Piter, Sankt-Peterburg, Rossija.

4. Daliuk, N. Y. (2014), «Forming of professional competenses of modern manager», *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 109–113.

5. El'brekht, O. (2015), «Competent approach as methodological basis of forming of maintenance of professional preparation of managers», *Humanizatsiia navchal'no-vykhovnoho protsesu: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 58, pp. 54–63.

6. Yevtukh, M. B. (2012), *Indyvidual'nyj pidkhid u formuvanni profesijnoi kompetentnosti majbutnikh ekonomistiv : monohrafiia* [Individual approach in forming of professional competence of future economists : monograph], Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.

7. Kuznetsov, E. A. (2015), *Menedzhment-obrazovanie v Ukraine: sistemnyi podkhod : monografiia* [Management is education in Ukraine: approach of systems : monograph], Nauka i tekhnika, Odesa, Ukraine.

8. Shavkun, I. H. (2009), «Cross-cultural communication as constituent of modern management is education», *Culturological announcer of Lower Naddniprianschyna*, vol. 23, pp. 115–118.

9. Shevchuk, S. P. (2009), *Interaktyvni tekhnolohii pidhotovky menedzheriv* [Interactive technologies of preparation of managers], Profesional, Kyiv, Ukraine.

10. Yankovs'ka, L. A. (2015), «Preparation of manager: basic lines and requirements», *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*, vol. 526, pp. 477–484.

11. Gelb, M. (2000), *How to think like Leonardo da Vinchi: seven steps to genius every day*, Dell Publishing, New York, USA.

12. Pink, D. A (2005), *Whole new mind why right brainers will rule the future*, Riverhead Books, New York, USA.

13. Maurik, J. (2009), *The effective strategist: key skills for all managers*, Gower Publishing, Albershot, UK.

14. Goulman, D. (2015), *Emotsional'nyi intellekt: pochemu on mozhet znachit' bol'she, chem IQ* [Emotional intellect: why he can mean more than IQ], Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia.

15. Arieli, D. (2008), *Predictably irrational*, Harper Collins, New York, USA.

16. Arieli, D. (2010), *The upside of irrationality*, Harper Collins, New York, USA.

УДК 378.1

Юлія ЛЕЛЮК
аспірант кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: leluka@ukr.net

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуто значення вищої мистецької освіти на сучасному етапі суспільного розвитку. Відзначено, що вища мистецька освіта в Україні має глибоку, випробувану часом історію. Показано, що наукові праці, присвячені питанню підготовки фахівців сфери культури, потребують як теоретичного, так і практичного удосконалення.*

Проаналізовано діяльність вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі та інші прирівняні до них заклади освіти) сфери культури і мистецтв в Україні. Здійснено характеристику училищ сфери культури та мистецтв в Україні. Досліджено основні відмінності у навчальній діяльності між училищем та коледжем. З'ясовано, що у коледжах більш високий рівень освіти, оскільки там посилена фундаментальна та практична підготовка. Розглянуто коледжі культури та мистецтв в Україні. Проаналізовано динаміку зміни загальної кількості студентів, які здобули вищу освіту у галузі знань «Культура» у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації та з'ясовано, що за аналізований період їхня кількість зменшилася майже вдвічі.

Здійснено аналіз діяльності вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації (університети, академії, інститути та інші прирівняні до них заклади освіти) та визначено їхню характеристику. Підкреслено, що на сьогодні в Україні підготовку фахівців культури за трьома рівнями: бакалавр, спеціаліст, магістр, денної та заочної форм навчання здійснюють 12 вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації, 8 з яких мають статус «національного». Проаналізовано діяльність Харківської державної академії культури та Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, Луганської державної академії культури і мистецтв, Донецької державної музичної академії, Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової, Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка. Акцентовано увагу на обсязі державного замовлення у Рівненському державному гуманітарному університеті на підготовку фахівців з вищою освітою та показано неприпустиме його зменшення.

Відзначено, що більшість вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації сфери культури і мистецтв зосереджено у Києві, серед яких значне місце посідає Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Також проаналізовано діяльність Київського національного університету культури і мистецтв, Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, Національної академії образотворчого мистецтва, Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Досліджено динаміку зміни загальної кількості студентів, які здобули вищу освіту в галузі знань «Культура» у вищих навчальних закладах ІІІ-ІV рівнів акредитації.

Визначено, що на сьогодні у навчальному процесі українських вищих закладах освіти вельми актуальною залишається проблема працевлаштування та державного розподілу майбутніх працівників культури. Запропоновано комплекс заходів для реорганізації системи державного розподілу кадрів культури.

Ключові слова: *вища мистецька освіта, фахівці сфери культури, вищі навчальні заклади, училище, коледж, університет, академія, інститут, кількість студентів, факультет, напрям підготовки, спеціальність, державне замовлення.*

© Лелюк Ю.

Julia LELYUK
postgraduate student of the art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: leluka@ukr.net

SYSTEM OF SPECIALIST TRAINING OF CULTURE AND ARTS IN UKRAINE

Annotation. *In the article the importance of higher art education at the present stage of social development is analyzed. It is noted that higher art education in Ukraine has a deep, time-tested story. It is shown that scientific papers, devoted to preparation of specialists in culture, require both theoretical and practical improvement.*

The activity of higher educational institutions and the Second levels of accreditation (colleges, technical schools and other equivalent educational institutions) in sphere of culture and arts in Ukraine are reviewed. It is done characteristics of college of arts and culture in Ukraine. The basic differences in the training activities between school and college are shown. It is found out that colleges are stronger in education due to their the fundamental and practical training. It is considered the College of Culture and Arts of Ukraine. The dynamics of changes in the total number of students who received higher education in the field of knowledge «Culture» in higher educational institutions and II levels of accreditation are highlighted.

The analysis of higher educational institutions of the III-IV accreditation level (universities, academies, institutes and other equivalent educational institutions) and their characteristics are reviewed. It is emphasized that today in Ukraine 12 higher educational institutions of III-IV accreditation levels, among them 8 have the status of «national» train specialists of culture of three levels – a bachelor, a specialist, a magister and the agenda and distance forms of learning are exercise. The activity of the Kharkiv State Academy of Culture and Arts Kharkiv National University named after Kotlyarevsky, Luhansk State Academy of Culture and Arts, Donetsk State Musical Academy, Odessa National Music Academy AVNezhdanova, Lviv National Music Academy named after MV Lysenko. The attention is focused on the volume of state orders in the Rivne State Humanities University to train specialists with higher education, and it shows unacceptable decrease.

It is noted that the majority of higher education institutions III- IV accreditation sphere of culture and arts in Kiev focused, among which an important place National Academy of Culture and Arts. Also analyzed the activity of Kyiv National University of Culture and Arts, the National Music Academy of Ukraine PI Tchaikovsky National Academy of Art, Kyiv National University of Theater, Film and Television named IK Karpenko-Kary. The dynamics of change in the total number of students who received higher education in the field of knowledge «Culture» in higher educational institutions III-IV accreditation levels.

Determined that today in the educational process Ukrainian higher educational institutions is very relevant problem of employment and public distribution of future cultural workers. A set of measures for the reorganization of the public distribution of Culture.

Keywords: *a higher artistic education, specialists of culture, higher education, a school, a college, an university, an academy, an institute, number of students, a faculty, a direction of specialty, a public order.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування розвитку суспільства, в епоху трансформаційних перетворень, значення вищої освіти є одним з пріоритетних чинників творення життєвого шляху людини і суспільства. Не секрет, що успіх закладів культури і надання якісних послуг, які задовольняють духовні потреби населення, передусім, залежать від рівня підготовки працівників культури. Тому, на сучасному етапі суспільного розвитку, в умовах реформування економічної та політичної системи, модернізації всіх сфер сучасного життя, одним із першочергових завдань, що стоять перед галуззю культури, залишається питання необхідності удосконалення форм і методів підготовки кадрів культури і мистецтв з урахуванням реальної науково-обґрунтованої потреби галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення теоретичного вирішення проблем розвитку вищої мистецької освіти в Україні знайшли своє відображення у наукових

працях М. Сенченко, який вважає, що матеріально-технічна база інститутів культури, низький престиж професійної освіти ведуть до скорочення числа охочих вивчати ці спеціальності, примушують знижувати вимоги до абітурієнтів і випускників. Усе це заважає виховувати сучасних спеціалістів, які досконало володіли б інформаційною культурою [1]. На думку Н. Бачинської та Т. Новальської, проблема освітнього рівня може бути розв'язана, передусім, за допомогою піднесення іміджу професії та її значущості. Н. Бачинська зауважує, що молодь повинна бачити перспективу, відчувати підтримку з боку держави [2, с. 2; 3, с. 8]. Л. Поліщук зазначає, що для підготовки спеціаліста вищої кваліфікації з великими функціональними можливостями, необхідно передбачити систематичне поглиблення кваліфікації фахівців шляхом розвитку творчих лабораторій, класів, шкіл, що удосконалить теоретичну, практичну, науково-пошукову, дослідницьку діяльність фахівця і вміння спеціаліста швидко адаптуватися до вимог роботи у різних закладах культури та творчих колективах; надавати високоякісні соціально-культурні послуги; моделювати соціально-культурні програми; дозволить прогнозувати діяльність особистості в умовах дозвілля та реалізувати перспективи її соціально-культурного розвитку [4, с. 77]. Заслужений працівник культури України В. Бабич пропонує внести суттєві зміни до структури навчальних закладів культури та мистецтв, вдосконалити їхню матеріальну базу та забезпечити кваліфікованим професорсько-викладацьким складом [5, с. 10].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішена проблема на сьогодні вбачається в такому: по-перше, більшість науковців у своїх працях розглядають стан підготовки фахівців сфери культури опосередковано, по-друге, реформування економіки щороку потребує ґрунтовного аналізу та розробки дієвих механізмів для розвитку мистецької освіти в Україні. Тому аналіз здійснення підготовки фахівців сфери культури заслуговує подальшого вивчення і є предметом нашого дослідження.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз та оцінка системи підготовки фахівців сфери культури і мистецтва в Україні. Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– проаналізувати діяльність вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації сфери культури і мистецтв та дослідити тенденції зміни загальної чисельності підготовки студентів;

– здійснити аналіз діяльності вищих мистецьких навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та визначити динаміку зміни загальної кількості студентів;

– запропонувати шляхи вирішення проблеми працевлаштування та державного розподілу майбутніх працівників культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища мистецька освіта в Україні має глибоку, випробувану часом історію. Підготовка кадрів для культурної діяльності почалася в перші роки Радянської влади за ініціативи В. Леніна та Н. Крупської. Система культурно-просвітницької освіти представляла собою систему спеціальних навчальних закладів, котрі пропонували кілька стадій: середньо-спеціальна, вища і післявишівська освіта. Інститути культури готували спеціалістів у сфері культури, котрі, передусім, виконували функції пропагандистів і агітаторів ідей і установок правлячої влади. Крім того, культурно-просвітницька освіта в СРСР була способом формування цілісної гармонічно-розвиненої особистості в процесі професійного оволодіння багатством народної творчості.

Інститути культури готували спеціалістів, до кваліфікаційної характеристики котрих входили: обов'язкове володіння систематизованими теоретичними знаннями у сфері культури і мистецтва, вміннями і навиками організації народної творчості. Культурно-просвітницька освіта була інтегративним, складним направленням, котре мало єдині підстави, цільові орієнтації і було пов'язане взаємозв'язками і взаємовпливом із широким соціокультурним контекстом, з економічними, політичними, правовими та іншими процесами суспільного життя в рамках радянської епохи [6, с. 1–26].

За аналізований період у культурно-мистецькій освітній сфері змінилася концепція навчання спеціалістів, розширився спектр їхніх майбутніх професій. Наприклад, учорашній

культпрацівник нині має заморську спеціальність менеджера індустрії дозвілля, культуролога, економіста культурно-дозвіллєвої сфери або менеджера зв'язків з громадськістю тощо. Проте, яку б екзотичну назву вони не мали, їхня основна мета протягом багатьох років залишається незмінною.

Основним джерелом поповнення кадрів сфери культури є професійні навчальні заклади, які реалізують освітні програми у галузі знань «Культура». Перша ланка підготовки мистецьких кадрів в Україні здійснюється у вищих закладах освіти I і II рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі та інші прирівняні до них заклади освіти). Серед комунальних ВНЗ системи культури і мистецтв у 2014–2015 рр. функціонують 23 училища та коледжі культури (культури і мистецтв), в яких навчається 5814 студентів.

Училище – вищий навчальний заклад I рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність за кількома спорідненими спеціальностями [7].

До цієї категорії навчальних закладів культури (на початок 2014–2015 навчального року) можна віднести: Комунальний вищий навчальний заклад «Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Леонтовича»; Комунальний вищий навчальний заклад «Тульчинське училище культури»; Волинське державне училище культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського; Донецьке училище культури; Комунальний заклад «Мелітопольське училище культури» Запорізької обласної ради; Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури»; Львівське державне училище культури і мистецтв; Самбірське училище культури; Комунальний заклад «Одеське училище мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича»; Гадяцьке училище культури ім. І. П. Котляревського; Сумське вище училище мистецтв і культури ім. Д. С. Бортнянського; Теребовлянське вище училище культури; Обласний комунальний заклад «Харківське училище культури»; Обласний комунальний заклад «Лозівське училище культури і мистецтв»; Херсонське училище культури; Ніжинське училище культури і мистецтв ім. Марії Заньковецької.

У нашу динамічну епоху, враховуючи стереотипність поглядів у сучасному житті, колишні училища зараз іменуються коледжами. Відомо, що за кордоном коледжі – це щось престижне і дороге. З екранів телевізорів красиві й успішні багатії з далекого Беверлі Хілз залюбки хвалилися тим, що вступили до коледжу. Сьогодні і в нашій країні, поряд зі звичними училищами, все частіше відкриваються такі навчальні заклади. Чи є між ними суттєві відмінності? Основна відмінність коледжа від училища полягає у підвищеному рівні підготовки, наближеному до вищої освіти. У коледжах більш широкий спектр спеціальностей, а процес навчання більш схожий на університетські методи викладання. Вважається, що коледж дає більш високий рівень освіти, оскільки там посилена фундаментальна та практична підготовка. Коледж має розширений спектр завдань: студенти можуть отримувати кілька професій відразу, проводиться науково-дослідна робота.

Свою діяльність змінили, наприклад, Дніпропетровське училище культури, яке 1946 р. мало назву технікуму з підготовки культурно-освітніх працівників. Технікум готував кадри для клубних закладів та масових бібліотек. 1960 р. технікум було перетворено в культурно-освітнє училище. На його денному та заочному відділеннях відбувалася підготовка керівників самодіяльних колективів і бібліотекарів. З 1990 р. на основі наказу Міністерства культури і мистецтв України навчальний заклад перейменовано в училище культури. З 2014 р. училище було перейменовано і зараз офіційно іменується «Дніпропетровський коледж культури і мистецтв».

Також доречний приклад Калуського коледжу культури і мистецтв, який 1990 р. мав назву Калуського училища культури, а вже 2005 р. був перейменованим у коледж. За багаторічну історію ці училища неодноразово змінювали свою назву та зміст навчального процесу.

Серед коледжів культури (на початок 2014–2015 навчального року) варто виділити: Комунальний заклад «Дніпропетровський коледж культури і мистецтв»; Житомирський коледж культури і мистецтв ім. Івана Огієнка Житомирської обласної ради; Ужгородський коледж куль-

тури і мистецтва – вищий навчальний заклад комунальної форми власності; Калуський коледж культури і мистецтв; Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Коледж культури і мистецтв»; Миколаївський коледж культури і мистецтв; Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв.

За час свого існування училища та коледжі культури підготували тисячі спеціалістів для закладів культури – організаторів дозвіллєвої сфери, викладачів хореографії, артистів ансамблю народного танцю, викладачів образотворчого мистецтва, керівників творчих колективів пісенного, інструментального, хореографічного, театрального мистецтва, режисерів естради, організаторів видовищно-театралізованих, концертних програм, бібліотекарів, проте наразі підготовка спеціалістів сфери культури незадовільна і не відповідає кадровим потребам закладів культури, особливо сільської місцевості (*рис. 1*).

За десять років кількість студентів у ВНЗ І–ІІ рівнів акредитації зменшилася майже вдвічі (42,7%) і, за даними Державної служби статистики, на початок 2014–2015 навчального року становить 5814 студентів.

Усвідомлюючи реалії сьогодення та зважаючи на кон'юнктуру ринку праці, студенти бажають продовжити своє навчання у вищих навчальних закладах культури і мистецтв ІІІ та ІV рівнів акредитації. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», вищим навчальним закладом варто вважати окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [9].

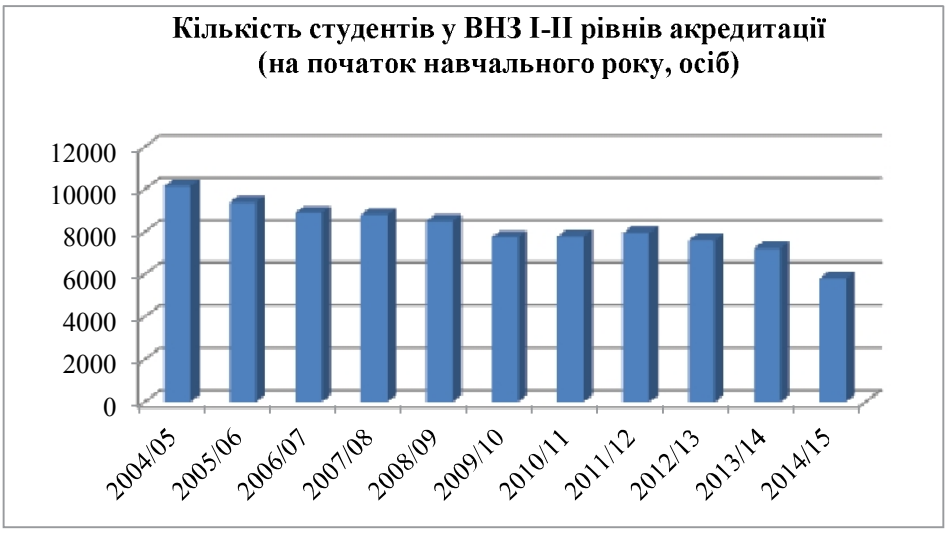

Рис. 1. **Динаміка зміни загальної кількості студентів, які здобули вищу освіту в галузі знань «Культура» у ВНЗ І–ІІ рівнів акредитації**

Джерело: складено автором на основі [8]

Вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації варто вважати: університети, академії та інститути, інші прирівняні до них заклади освіти (*рис. 2*).

На сьогодні в Україні підготовку працівників культури за трьома рівнями: бакалавр, спеціаліст, магістр (згідно зі статтею 7 Закону України «Про вищу освіту»), за формами денного та заочного навчання забезпечують 12 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, 8 з яких мають статус «національного» [10].

Зокрема, у Харківській державній академії культури та Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського, навчальний процес якого забезпечують 23 кафедри, на яких працюють 43 доктори наук і професори, 75 кандидатів наук і доцентів, готуючи студентів за спеціальностями «Музичне мистецтво» та «Театральне мистецтво» [11]. У Харківській державній академії культури здійснюють підготовку за спеціальностями «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Народна хореографія», «Сучасна хореографія», «Культурологія», «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури», «Музичне мистецтво» [12].

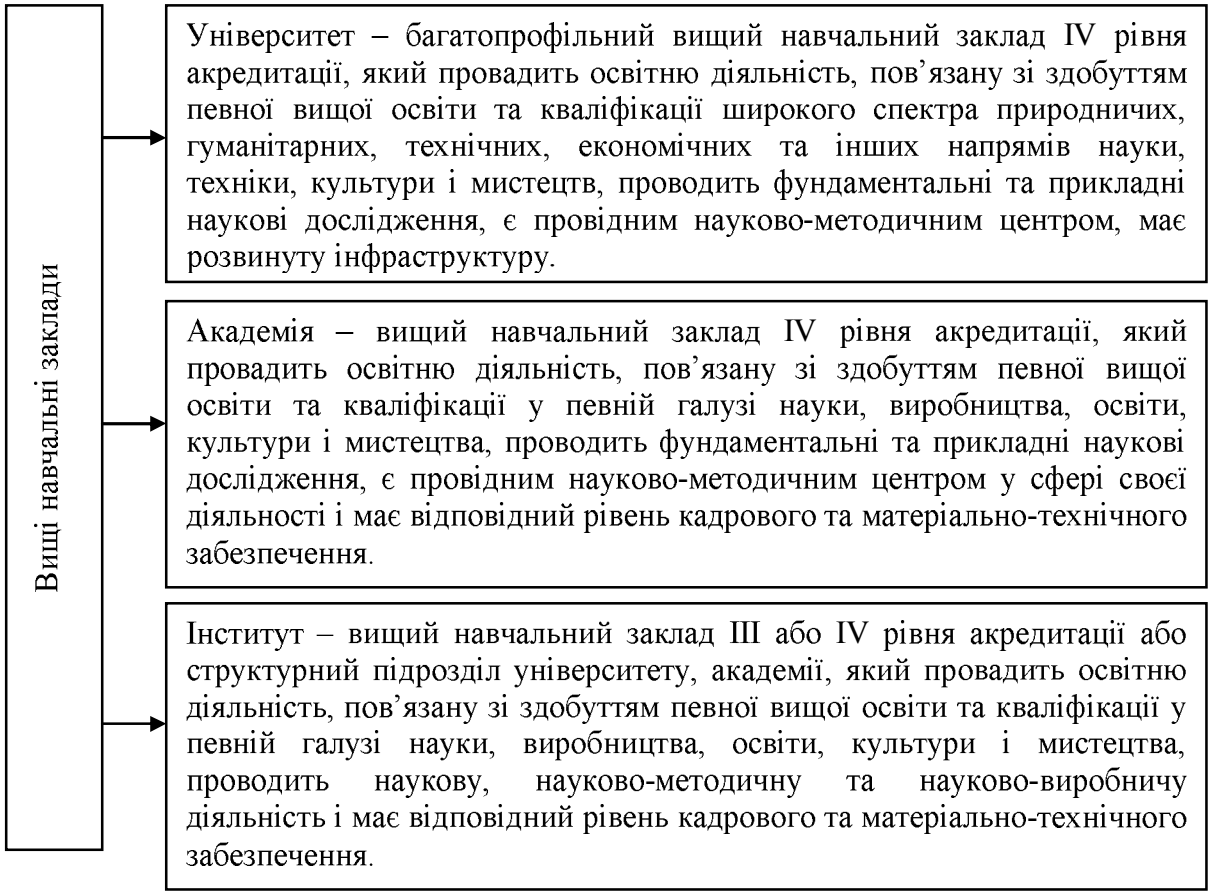

Рис. 2. **Характеристика ВНЗ III–IV рівнів акредитації**

Джерело: складено автором на основі [9]

Підготовка фахівців для закладів культури здійснюється у наймолодшій серед вишів культури – Луганській державній академії культури і мистецтв, яка була заснована 2002 р. Академія забезпечує фахівцями східний регіон та здійснює професійну підготовку хореографів, менеджерів шоу-бізнесу, акторів театру і кіно, режисерів естради та масових свят, дикторів і ведучих телепрограм, телеоператорів, бібліографів і книгознавців. На факультеті музичного мистецтва готують музикантів – виконавців на оркестрових струнних, духових та ударних інструментах, народних інструментах, а також піаністів, музикознавців, композиторів, звукорежисерів, диригентів хорових колективів, співаків – спеціалістів з академічного, народного, естрадного вокалу [13].

Донецька державна музична академія готує фахівців за спеціальностями «Фортепіано, орган», «Оркестрові струнні інструменти», «Оркестрові духові та ударні інструменти», «Народні інструменти», «Академічний вокал», «Хорове диригування», «Композиція», «Музико-знавство», «Музичне мистецтво естради» [14]. Навчання студентів у Одеській національній музичній академії імені А. В. Нежданової здійснюють три факультети: вокально-хоровий, оркестровий, фотепіанно-теоретичний, які готують фахівців за дев'ятьма спеціальностями [15].

На вісім областей західного регіону (які мають: клубних закладів – 5756; бібліотечних – 4292; кіноустановок – 147) лише два вищих навчальних заклади здійснюють підготовку фахівців у сфері культури і мистецтва. У Львівській національній музичній академії імені М. В. Лисенка підготовка музикантів здійснюється на п'яти факультетах: вокальний (декан – Остап Мануляк), диригентський (декан – Остап Мануляк), оркестровий (декан – Тарас Лазуркевич), фортепіанний (декан – Тетяна Мілодан), теоретико-композиторський (декан – Остап Мануляк) [16].

Рівненський державний гуманітарний університет має свої традиції, наукові досягнення, успіхи на творчій ниві та випускників, які стали видатними діячами мистецтв – народні артисти України В. Зінкевич, М. Гнатюк, солістка львівської опери Н. Свобода, солістка Варшавської опери О. Пасічник. У своєму складі університет має дві культурно-мистецькі спеціальності: культура («Культурологія», «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство») та мистецтво («Театральне мистецтво», «Хореографія», «Музичне мистецтво», «Декоративно-прикладне мистецтво»), здійснюючи підготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів. За останні роки (2012–2015) у Рівненському державному гуманітарному університеті обсяг державного замовлення фахівців бакалаврату (спеціальності «Культура» 0201 та «Мистецтво» 0202) денної та заочної форм навчання має тенденцію до зменшення (*табл. 1*). Формування державного замовлення на підготовку фахівців, відповідно до Закону України «Про вищу освіту», здійснює Кабінет Міністрів України.

Таблиця 1

Обсяг державного замовлення Рівненського державного гуманітарного університету на підготовку фахівців з вищою освітою (бакалавр)

Код та назва напряму підготовки	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Обсяг прийому		Обсяг прийому		Обсяг прийому		Обсяг прийому	
	денна форма	заочна форма	денна форма	заочна форма	денна форма	заочна форма	денна форма	заочна форма
0201 КУЛЬТУРА								
6.020101 Культурологія								
	12	10	10	10	8	10	4	0
6.020102 Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія								
	10	7	10	7	3	7	3	0
6.020105 Документознавство та інформаційна діяльність								
	30	5	25	5	23	5	10	0
Всього	**52**	**22**	**45**	**22**	**37**	**22**	**20**	**0**
0202 МИСТЕЦТВО								
6.020201 Театральне мистецтво								
	12	3	10	3	10	0	7	0
6.020202 Хореографія								
	15	0	12	0	10	0	7	0
6.020204 Музичне мистецтво								
	50	13	40	5	38	9	30	0
6.020208 Декоративно-прикладне мистецтво								
	15	3	15	3	10	3	7	0
Всього	**92**	**19**	**77**	**11**	**68**	**12**	**51**	**0**

Джерело: складено автором на основі [17]

Надані у таблиці дані свідчать про неприпустиме зменшення кількості бюджетного замовлення (бакалавр) відповідного профілю у Рівненському державному гуманітарному університеті. Наприклад, 2015 р. кількість бюджетного замовлення денної форми навчання спеціальності «Культура» зменшилася на 61,5%, порівняно з 2012 р. Кількість державного замовлення спеціальності «Мистецтво» зменшилася на 44,6%. Значних змін зазнала і заочна форма навчання, замовлення якої 2015 р. державою взагалі не передбачено. З наведених даних видно, що державне замовлення переважає у мистецькій освіті, особливо це стосується напряму підготовки «Музичне мистецтво», рівень замовлення якого є найвищим у наведеному рейтингу. Проте, скорочення не оминуло і його та на сьогодні становить на 40% менше, ніж 2012 р.

Динаміку обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою (спеціаліст, магістр) зображено на *рис. 3*.

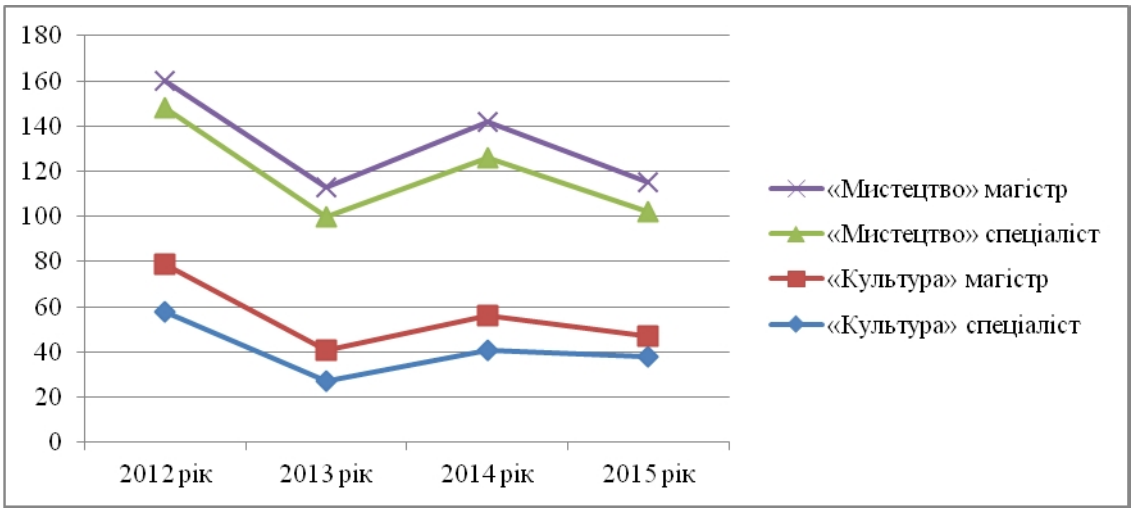

Рис. 3. **Динаміка зміни обсягу державного замовлення за спеціальностями «Культура» та «Мистецтво» у Рівненському державному гуманітарному університеті**

Джерело: складено автором на основі [17]

Моніторинг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Культура» у Рівненському державному гуманітарному університеті становить 38 державних місць денної форми навчання спеціаліста (що на 34,48% менше, ніж 2012 р.) та 9 магістра (57,1%), щодо заочної форми навчання – 13 місць спеціаліста (18,7%). Кількість спеціалістів денної форми навчання спеціальності «Мистецтво» зменшилася на 20,3% та 2015 р. обсяг державного замовлення становить 55 місць, магістрів – збільшилося на 8,3%, тобто на одне місце. Заочна форма навчання спеціаліста становить 4 місця (що на 86,6% менше, порівняно з 2012 р.). Така невтішна статистика має негативні наслідки для поповнення молодими кадрами сільських закладів культури регіону.

Найбільше вищих освітніх закладів культури і мистецтв зосереджено в Києві. Серед вищих навчальних закладів IV рівня акредитації значне місце посідає Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), засновником і ректором якої є професор, доктор філософії, академік, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки – Чернець Василь Гнатович. Академія включає в себе чотири інститути. Інститут дизайну і ландшафтного мистецтва готує спеціалістів у галузі дизайну та образотворчого мистецтва; Інститут мистецтв здійснює підготовку за напрямами: хореографія, музичне мистецтво, театральне мистецтво; Інститут менеджменту готує фахівців за напрямом: менеджмент і адміністрування, менеджмент соціокультурної діяльності, культурологія, документознавство та інформаційна діяльність, готуючи для закладів культури менеджерів індустрії дозвілля, культурологів та документознавців. Інститут післядипломної освіти здійснює підготовку фахівців за двома напрямами: соціально-політичні науки та книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія [18].

Понад 47 років здійснюється підготовка кадрів для закладів культури у Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ). У стінах університету факультети музичного та хореографічного мистецтва готують кваліфікованих фахівців за різними напрямами. Факультет довишівської підготовки та післядипломної освіти здійснює підготовку фахівців з освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр», «Спеціаліст» і ступеня «Магістр» на екстернатній формі на базі повної загальної середньої освіти, ОКР «Молодший спеціаліст»,

«Бакалавр», «Спеціаліст» за напрямами: культурологія; книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія; музейна справа і охорона пам'яток історії та культури; документознавство та інформаційна діяльність; менеджмент соціокультурної діяльності; театральне мистецтво; хореографія; музичне мистецтво та ін. Екстернат є особливою формою навчання осіб (екстернів), для здобуття певного рівня вищої освіти шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом [19]. Форма підготовки фахівців екстернат з освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр», «Спеціаліст» і «Магістр» впроваджена відповідно до наказу Міністерства освіти України за № 340 від 08 грудня 1995 р. [20].

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського є провідним центром музичної освіти України, історія якої відбиває складну драматичну долю нашої держави. Але на всіх етапах свого існування вона гідно зберігала й примножувала високий професіоналізм, єдність традицій українського народу зі здобутками європейських музичних культур. Рішенням Колегії Міністерства освіти України від 29 червня 1995 р., протокол № 19, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського віднесена до навчальних закладів найвищого, IV рівня акредитації та здійснює підготовку висококваліфікованих музикантів світового рівня. Вона формує музично-творчу еліту українського суспільства як національного суб'єкта світової культури [21].

Кафедра культури та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури забезпечує вивчення студентами всіх факультетів класичних гуманітарних зразків світової та національної культури, навчає умінню розрізняти й усвідомлювати світоглядні проблеми у контексті минулого та сучасного суспільного та культурного життя, формуючи у студентів навички самостійного мислення, спираючись на знання національних і світових класичних зразків культури [22].

Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого – це один із провідних закладів мистецької освіти, історія діяльності якого налічує понад 100 років. У складі факультету театрального мистецтва: І кафедра акторського мистецтва та режисури драми; ІІ кафедра акторського мистецтва та режисури драми; кафедра акторського мистецтва та режисури театру ляльок; кафедра театрознавства; кафедра організації театральної справи імені І. Д. Безгіна; кафедра хореографії та пластичного виховання; навчальний театр [23].

За даними Державної служби статистики України, у вищих навчальних закладах (у галузі знань «Культура») за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста і магістра на початок 2014–2015 року навчається майже 14 тис. студентів (*рис. 4*).

Рис. 4. **Динаміка зміни загальної кількості студентів, які здобули вищу освіту в галузі знань «Культура» у ВНЗ III–IV рівнів акредитації**

Джерело: складено автором на основі [8]

Аналіз статистичних даних (*рис. 4*) дозволяє дійти висновку, що, починаючи з 2004/10 рр., кількість студентів мала поступову тенденцію до збільшення й у 2009/10 рр. зросла майже вдвічі та становила 34949 студентів. Проте, починаючи з 2010/11 рр., набір студентів різко скоротився і в 2014/15 навчальних роках становив 13993 студенти.

На сьогодні, у навчальному процесі українських вищих закладів освіти вельми актуальною залишається проблема працевлаштування та державного розподілу майбутніх працівників культури. Доводиться констатувати, що надана студентам можливість самостійно працевлаштовуватися призвела до того, що випускники нехтують потребами держави та не бажають почати свою творчу діяльність у закладах культури сільської місцевості. Причин цьому є достатньо, але недосконала система державного розподілу, відсутність у студентів відчуття боргу, призвели до неминучих наслідків для культури сільської місцевості.

Тому, сьогодні як ніколи, необхідно об'єднати зусилля вищих навчальних закладів із закладами культури сільської місцевості, оновивши всю систему державного розподілу кадрів культури. Реалізацію цього завдання необхідно виконувати Міністерству культури та підпорядкованим йому вишів у тандемі з Міністерством освіти. Для поставленого завдання необхідно: по-перше, провести комплексний моніторинг вищої мистецької освіти, збільшивши державне замовлення на підготовку кадрів, відповідно до попиту ринку праці конкретного регіону України; по-друге, надати можливість заявити про свій творчий потенціал та фаховий рівень під час проходження практики у закладах культури сільської місцевості, що сприятиме подальшому працевлаштуванню в них; по-третє, організувати процес післядипломного працевлаштування студентів, які навчалися на бюджетній основі, зобов'язавши їх по закінченню вищого навчального закладу відпрацювати у закладі культури сільської місцевості впродовж законодавчо встановленого терміну (наприклад, три роки), забезпечивши житлом, пільгами та іншими гарантіями відповідно до законодавства. Вищенаведені пропозиції допомогли б збагатити заклади культури сільської місцевості високоерудованими фахівцями шляхом надання першого робочого місця.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Виявлено нестійкий стан діяльності вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, що характеризується численним скороченням кількості студентів, яка за 2004–2015 рр. зменшилася майже вдвічі (42,7%) і на початок 2014 навчального року становить 5814 осіб. Передусім це обумовлено змінами чисельності населення, зниженням темпів економічного розвитку, що призводить до зменшення кількості робочих місць та непрестижності професії.

2. Підготовка керівних кадрів культури здійснюється у 12 вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Найбільше таких закладів зосереджено у Києві. Моніторинг державного замовлення Рівненського державного гуманітарного університету свідчить про скорочення бюджетних місць майже вдвічі, що пов'язано зі зменшенням державного фінансування та тенденціями ринку праці. Аналіз динаміки кількості студентів, які здобули освіту в галузі «Культура», показує, що з 2010 р. набір студентів різко скоротився і 2014 р. становить 13993 особи загалом по Україні.

3. Невирішеною на сьогодні залишається проблема працевлаштування та державного розподілу майбутніх працівників культури. Для її розв'язання необхідно об'єднати зусилля Міністерства культури та Міністерства освіти і науки, провівши комплексний моніторинг вищої мистецької освіти, упорядкувавши систему розподілу, працевлаштування та закріплення випускників, забезпечивши державною підтримкою молодих спеціалістів, які працюватимуть у закладах культури сільської місцевості.

Перспективою подальших досліджень є розробка методичного інструментарію для впровадження запропонованих заходів у практичну діяльність освітніх закладів культури та мистецтв.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Проблеми бібліотечної справи в Україні: наука, освіта, інформатизація / М. І. Сенченко // Книжкова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gpntb.ru/win/Inter-Events/crimea98/doc1/ doc6.html. – Заголовок з екрана.

2. Бачинська Н. А. Кадри сільських бібліотек: проблеми та перспективи / Н. А. Бачинська, В. П. Несін // Вісник книжкової палати. – 2013. – № 12. – С. 1–3.

3. Новальська Т. В. Удосконалення кадрового складу бібліотек: взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі / Т. В. Новальська, Н. А. Бачинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 3. – С. 4–8.

4. Поліщук Л. О. Перспективи розвитку клубів в Україні / Л. О. Поліщук // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 3. – С. 75–79.

5. Бабич В. С. До проблеми підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери / В. С. Бабич // Бібліотечна планета. – 2005. – № 2. – С. 5–11.

6. Архангельский Ю. Е. Культурно-просветительное образование и его ценносные основания в организации художественной жизни / Ю. Е. Архангельский // Аналитика культуры. – 2011. – № 19. – С. 1–26.

7. Світ професій : словник профорієнтаційних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.4uth.gov.ua/trade/dictionary.htm. – Заголовок з екрана.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 1556-18. – Заголовок з екрана.

10. Офіційний сайт Міністерства культури України. Система культурно-мистецької освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807

11. Офіційний сайт Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dum.kharkov.ua/

12. Офіційний сайт Харківської державної академії культури. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ic.ac.kharkov.ua/index.html

13. Офіційний сайт Луганської державної академії культури і мистецтв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lgaki.com.ua/uk

14. Офіційний сайт Донецької державної музичної академії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prokofiev.academy/index.php/ru/

15. Офіційний сайт Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://odma.edu.ua/news

16. Офіційний сайт Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conservatory. lviv.ua.

17. Офіційний сайт Рівненського державного гуманітарного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rshu.edu.ua/університет

18. Офіційний сайт Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nakkkim.edu.ua/

19. Офіційний сайт Київського національного університету культури і мистецтв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knukim.edu.ua/

20. Про затвердження Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України: Наказ, Положення від 08.12.1995 № 340 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ z0001-96

21. Офіційний сайт Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knmau.com.ua/

22. Офіційний сайт Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naoma.edu.ua/ua/ news/

23. Офіційний сайт Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knutkt.com.ua/theater-craft.html

References

1. Senchenko, M. I. «Problems libraries in Ukraine: science, education, information», Knizhkova palata Ukraini, available at: http://www.gpntb.ru/win/Inter-Events/crimea98/doc1/doc6.html

2. Bachynska, N. A. and Nesin, V. P. (2013), «Frames rural libraries: problems and prospects Herald Book Chamber», Visnik knizhkovoi palati, vol. 12, pp. 1–3.

3. Novalska, T. V. and Bachynska, N. A. (2013), «Improving staff of libraries: interaction schools and institutions of library and information industry», Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informologiya, vol. 3, pp. 4–8.

4. Polishchuk, L. O. (2013), «Prospects clubs in Ukraine», Vicnik Natsionalnoi akademii kerivnih kadriv kulturi i mictetstv, vol. 3, pp. 75–79.

5. Babich, V. C. (2005), «The problem of training of library and information sphere», Bibliotechna planeta, vol. 2, pp. 5–11.

6. Arkhangelskiy, E. Yu. (2011), «Prosvetytelnoe Culture–education and values grounds in the organization hudozhestvennoy life», Analitika kulturi, vol. 19, pp. 1–26, available at: http://cyberleninka.ru

7. World professions, «Career guidance dictionary of terms», available at: http://www.4uth.gov.ua/trade/dictionary.htm

8. Official site of State Statistics Service of Ukraine (2015) «Education», available at: http://www.ukrstat.gov.ua/

9. The Law of Ukraine (2014), «The higher education», available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

10. Official site of Ministry of Culture of Ukraine (2015), «The system of cultural and art education in Ukraine», available at: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807

11. Official site of Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky (2015), available at: http://www.dum.kharkov.ua/

12. Official site of Kharkiv State Academy of Culture (2015), available at: http://www.ic.ac.kharkov.ua/index.html

13. Official site of Lugansk State Academy of Culture and Arts (2015), available at: http://lgaki.com.ua/uk

14. Official site of Donetsk State Musical Academy (2015), available at: http://prokofiev.academy/index.php/ru/

15. Official site of Odessa National Academy of Music named A. V. Nezhdanova (2015), available at: http://odma.edu.ua/news

16. Official site of Lviv National Music Academy named M. V. Lysenko (2015), available at: http://conservatory.lviv.ua/

17. Official site of Rivne State Humanitarian University (2015), available at: http://www.rshu.edu.ua/університет

18. Official site of National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts (2015), available at: http://nakkkim.edu.ua/

19. Official site of Kyiv National University of Culture and Arts (2015), available at: http://knukim.edu.ua/

20. Order, Regulations of Ukraine (1995), «On approval of the organization of external studies at higher educational institutions of Ukraine», available at:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0001-96

21. Official site of National Music Academy of Ukraine named P. I. Tchaikovsky (2015), available at: http://www.knmau.com.ua/

22. Official site of National Academy of Art and Architecture (2015), available at: http://naoma.edu.ua/ua/news/

23. Official site of Kyiv National University of Theater, Film and Television named I. K. Karpenko-Kary (2015), available at: http://knutkt.com.ua/theater-craft.html

УДК 338.2

Оксана ФЕЙЧЕР
аспірант кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: senechka0702@mail.ru

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИСТЕЦЬКОЮ ОСВІТОЮ

Анотація. *У статті на основі проведеного аналізу наукових джерел і дослідницьких даних визначено історико-теоретичні особливості формування та розвитку системи управління мистецькою освітою. З'ясовано, що сучасна система мистецької освіти діє в умовах неоднорідності й обмеженості ресурсів освітніх організацій та установ. Тому в контексті цього виникають принципово нові проблеми, які постають перед сучасною освітньою системою держави. Доведено, що модернізація системи мистецької освіти в Україні безпосередньо пов'язана з удосконаленням її управлінської складової.*

Виявлено, що сучасний рівень підготовки менеджерів освітньої галузі мистецького спрямування залишається вкрай низьким і має незадовільну тенденцію до поліпшення. Він є в свою чергу дестабілізуючим фактором у розвитку національної системи освіти в цілому й однозначно впливає на якість надання освітніх послуг, негативно відображається на розвитку кадрового потенціалу вітчизняної економіки.

Встановлено, що якісна переорієнтація сучасної системи управління закладами мистецької освіти в умовах становлення інноваційної системи розвитку зумовлює необхідність створення ефективної цілісної моделі підготовки менеджерів-креаторів освітньої галузі, які можуть адаптуватися до сучасних глобалізаційних умов існування.

Виокремлено нові вимоги перед освітньою системою держави, які сформовано під впливом сучасних політичних і соціально-економічних перетворень в Україні. Зокрема доведено необхідність теоретико-методологічного обґрунтування управління системою освітніх послуг на різних рівнях, осмислення її історико-теоретичних аспектів, основних ознак і характеристик процесу формування ефективного механізму управління українською системою освіти мистецького спрямування, що є передумовою створення істотно нових концепцій реформування менеджменту закладів мистецької освіти в Україні.

Зроблено теоретичний аналіз реформаційної діяльності держави у сфері менеджменту освітніх закладів: її забезпеченості й особливостей умов реалізації у вітчизняному освітньому просторі, зокрема закладів мистецького напряму. Визначено форми та чинники сприяння реалізації започаткованих реформ для суб'єктів соціально-культурної сфери України в умовах глобалізаційних змін сьогодення.

Ключові слова: *управління; заклад мистецької освіти; історико-теоретичні передумови; мистецька галузь; держава; реформи; освітня політика; трансформаційні перетворення.*

Oksana FEICHER
postgraduate student of the art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: senechka0702@mail.ru

FORMATION AND DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF ART EDUCATION

Annotation. *The article is reviewed on the basis of the analysis of scientific research data sources and determined historical and theoretical features of the formation and management development institutions of art education. It is shown that the current system of art education in terms of heterogeneity has limited resources and educational organizations and institutions. Therefore, in this context, there are fundamentally new problems facing the modern educational system of the state. It is proved that modernization of art education in Ukraine is directly linked to improving its management component.*

© *Фейчер О.*

It is found out that the current level of the educational sector managers of artistic direction is extremely low and has a poor tendency to improvement. It serves as a factor of destabilisation in the development of the national education system in general and definitely affects the quality of educational services, a negative impact on the development of human resource capacity of the national economy. It is shown that quality reorientation of the modern system of art education institutions in the context of the establishment of innovative system makes it necessary create an effective model of integrated training managers, creators of the educational sector that can adapt to modern globalization conditions.

There is determined the new requirements in the education system of the State, which has been formed under the influence of current political and socio-economic reforms in Ukraine. In particular these are the necessity of theoretical and practical bases management system of educational services at different levels, understanding its historical and theoretical aspects, the main features and characteristics of the process of forming an effective mechanism for managing Ukrainian system of education in art direction, which is a prerequisite for the creation of significant new concepts reforming the management of institutions of art education in Ukraine.

The auther made a theoretical analysis of the state reformation in the management of educational institutions: its security features and conditions of implementation of the national educational environment, in particular artistic institutions directly. Determined forms and factors of the promotion of reforms, undertaken for economic social and cultural sphere of Ukraine under globalization change the present.

Keywords: *a management; arts education institutions; a historical and theoretical background; an art industry; a state; a reform; an educational policy; a transformation.*

Постановка проблеми. Політичні та соціально-економічні перетворення в Україні формують нові вимоги перед освітньою системою держави, зокрема необхідне теоретико-методологічне обґрунтування управління системою освітніх послуг на різних рівнях. Необхідне ґрунтовне осмислення компонентів, основних ознак і характеристик теоретико-методологічного процесу формування ефективного механізму управління в українській системі освіти, що в подальшому сприятиме створенню істотно нових концепцій реформування менеджменту освітніх закладів в Україні.

Зокрема, розвиток системи мистецької освіти в Україні безпосередньо пов'язаний з удосконаленням її управлінської складової, оскільки вона однозначно впливає і на якість надання освітніх послуг загалом. Сьогодні вітчизняна підготовка менеджерів освітньої галузі знаходиться на вкрай задовільному рівні. Тому необхідна якісна переорієнтація сучасної системи управління на створення ефективної цілісної моделі підготовки менеджерів-креаторів освітньої галузі, які можуть адаптуватися до сучасних глобалізаційних умов функціонування.

Проте, враховуючи наукову значущість наявних робіт, ще недостатньо розглянуто проблематику особливостей формування та розвитку сучасного менеджменту мистецьких освітніх закладів у вітчизняному економічному просторі. Адже ринкові умови функціонування освіти вимагають напрацювання нових напрямів менеджменту в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттям даної наукової проблематики займалася значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема розробка концепцій реформування системи освітнього менеджменту входить до кола наукових інтересів таких науковців: С. Волкова [1; 2], І. Гришана [3], І. Камневої [4], М. Левківського [5], О. Листопад [6], О. Локшиної [7], В. Лунячек [8], О. Любара [9], Т. Невіл Послтвейт [10], Т. Сідлецької [11], С. Сірополко [12] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи наукову значущість робіт, вченими недостатньо розглянуто проблематику історико-теоретичного підґрунтя щодо формування та розвитку менеджменту закладів освіти мистецького спрямування у вітчизняному економічному просторі. Також потребує доопрацювання аналіз сучасних векторів його розвитку та формування перспективних напрямів трансформаційних перетворень у сучасних глобалізаційних умовах розвитку.

Мета і завдання статті. Метою статті є розкриття основних історико-теоретичних аспектів становлення та формування процесів управління навчальними закладами мистецького спрямування, визначення основних тенденцій і векторів розвитку та розробка на цій основі заходів щодо покращення їхньої діяльності з урахуванням концептуальних положень основних наукових шкіл.

Поставлена мета зумовила вирішення таких завдань дослідження:

– розкрити історико-теоретичні аспекти формування поняття управління в мистецькій освіті через призму вітчизняних і зарубіжних реалій;

– проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку системи навчальних закладів мистецької освіти в Україні;

– обґрунтувати основні напрями реформування управління навчальними закладами мистецької освіти як одного з ключових напрямків розвитку менеджменту в глобалізаційних умовах розвитку економіки сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб зрозуміти шляхи подолання кризових явищ в управлінні мистецькою освітою України на сучасному етапі її розвитку, необхідно проаналізувати історико-теоретичні аспекти цього процесу.

Протягом кількох віків окремі частини території сучасної України входили до складу Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, процеси у формуванні систем управління освітою на цих теренах суттєво відрізнялися, що обумовило принципово різні вихідні умови для розвитку управління освітою. У 1917–1919 рр. влада в Україні неодноразово змінювалася, і кожний уряд вирішував питання розвитку української освіти по-своєму. Революція 1917 р. скасувала стару інспектуру народної освіти та передала управління народною освітою на місцях органам місцевого самоврядування, що тоді було реформоване на демократичних засадах [12, с. 780]. Після проголошення автономії України у червні 1917 р. Універсалом Центральної Ради було створено перший структурний підрозділ для управління системою освіти – Генеральний Секретаріат освіти. У цей само час уряд гетьмана П. Скоропадського сформував Міністерство освіти на чолі з М. Василенком. Першочерговими питаннями організації системи освіти стали: централізація освіти; скасування відділів освіти для національних меншин; скасування шкільних рад у регіонах України. Поновлення Української Народної Республіки зберегло Міністерство освіти як основну управлінську одиницю. Очолив його І. Огієнко, який повернув децентралізаційні процеси в систему освіти України [8, с. 3; 5, с. 143–145].

Процес формування незалежності України в дорадянський період сприяв формуванню механізмів державно-громадського управління освітою [3, с. 32]. Після встановлення в грудні 1919 р. радянської влади в Україні проблеми формування освітнього менеджменту фактично не розглядалися. Серед характерних ознак даного періоду можна зазначити: повне заперечення досягнень буржуазної школи; спроби створити нову єдину трудову школу з підґрунтям комуністичної ідеології. Акценти робляться на колективній відповідальності за освітнє життя, розвиток самоврядування освітніх закладів. Інспектування й одноосібна відповідальність керівника вважалися недоцільними. Досить скоро було змінено курс і персональна відповідальність за діяльність освітніх закладів була покладена на їхніх завідувачів [8, с. 3].

Дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів призвів до створення 1920 р. у Москві Центрального інституту організаторів народної освіти. Однак розробки в цій галузі були зупинені 1925 р. З 1920 р. Народний Комісаріат освіти в Україні очолив Г. Гринько, в роботах якого відображені пріоритети створюваної в той час освітньої системи. Результатом діяльності його та його однодумців став «Кодекс законів про освіту Української РСР» [10, с. 3].

Не можемо залишити осторонь внесок і М. Іорданського у розробку теорії управління освітою в даний період, адже саме він обґрунтовував шляхи і засоби здійснення масової народної освіти, виступав за створення державно-громадської системи управління освітньою справою, а 1932 р. вперше у вітчизняній освітній сфері вживає термін «управління».

На погляди керівників сфери освіти в цей період суттєво вплинули роботи А. Макаренка, який мав великий практичний управлінський досвід та висвітлював свою педагогічну систему

щодо організації діяльності освітніх колективів. О. Любар та інші автори підкреслюють, що українська освітня система в 1940-і рр. XX ст. виступила приборканим і слухняним інструментом тоталітарного режиму [9, с. 366]. За цих умов керівник будь-якого навчального закладу або органу управління освітою стає в першу чергу провідником політики правлячої комуністичної партії в межах діючої жорсткої командно-адміністративної системи.

Серед зарубіжних науковців, які суттєво вплинули на розвиток теорії управління освітою в першій половині XX ст., слід відзначити викладача Чиказького університету Ф. Боббіта з його роботою «Деякі принципи менеджменту, що застосовані до міських шкільних систем» (1913 р.), де розвинуто класичні ідеї Ф. Тейлора в управлінні освітніми закладами, та Д. Дьюї з працею «Школа і суспільство». Школа «людських відносин» знайшла своє відображення в роботах Дж. Купмана «Демократія у шкільному управлінні» і У. Йоха «Покращання людських відносин в управлінні освітою».

На наступному етапі, у 1930-і рр., Асоціація прогресивної освіти США намагалася провести оцінювання та моніторинг освіти, щоб фундаментально реформувати освітню систему країни. Робочу групу сформував і очолив Ралф В. Тайлер [4, с. 18–19]. Фактично вперше дані проведеного моніторингу були використані для прийняття управлінських рішень щодо поліпшення системи освіти США того періоду.

У період Другої світової війни і повоєнні часи темп наукових розробок щодо управління освітою знижується. Наступний етап датується 1950–1960 рр. Терміни «керівництво» і «управління» в той період розглядаються як синоніми, чіткий поділ між ними відсутній. Авторами О. Волковським і М. Малишевою розглядаються питання управління освітою від рівня школи до рівня Міністерства освіти, а серед функцій управління пріоритетною є функція контролю. Спеціальний розділ відведено інспектуванню шкіл, де прописано функції кожного рівня управління освітою [8, с. 6]. 1955 р. видатний педагог В. Сухомлинський захищає кандидатську дисертацію «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи», яка суттєво вплинула на погляди керівників вітчизняної системи освіти.

У 1950-х рр. в Європі починається період планування та проведення ґрунтовних освітніх реформ, що потребує запровадження певних моніторингових процедур і їхнього теоретичного обґрунтування. Поширенню оцінювання освіти в Європі посприяв Інститут ЮНЕСКО у Гамбурзі (Німеччина), заснований 1952 р., який започаткував серію конференцій дослідників освіти з Європи та Північної Америки щодо обміну досвідом у даній сфері. У 1959–1961 рр. було проведено перше міжнародне експериментальне дослідження оцінювання якості освіти [10, с. 19]. Зазначені процеси суттєво вплинули на формування світогляду керівників закладів і установ освіти провідних країн світу. У 1960-і рр. на Заході поширюється використання поняття «людський капітал», що стимулювало і розвиток освітніх систем. Особливістю розвитку теорії управління освітою стає вагоме визнання теорії систем, застосування лінійних моделей, дослідження соціальних показників тощо [10, с. 22]. У Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Великій Британії поширюється підхід до управління освітою з позицій соціальних наук: робота Дж. Берона і В. Тейлора «Управління освітою і шкільне середовище» (1969 р.) [3].

Аналізуючи подальший етап розвитку управління освітніми закладами, можемо зазначити, що 60–80-х рр. – найстабільніший час в історії України в контексті культури й економіки, адже очищення суспільства від наслідків культу особи відродило певну свободу творчості та повернуло повагу до творчої особистості, а освітня галузь розвивається відповідно до напрямів реформ, визначених семирічним планом розвитку країни. У цей період вимоги до керівників сфери освіти стають більш жорсткими після ухвалення постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 20 червня 1972 р. № 463 «О завершении перехода ко всеобщему среднему образованию молодежи и дальнейшем развитии общеобразовательной школы» [10, с. 168]. Перспективне і поточне планування навчального закладу в багатьох випадках залишається незадовільним, а заходи, які передбачаються цими планами, не мають достатнього наукового обґрунтування.

У вітчизняній освіті також починають розвиватися ідеї соціального управління, що поширилися на Заході. Зокрема, поширюються ідеї М. Джонсона (США, 1974 р.) щодо використання системного підходу в загальній моделі управління освітою, та Д. Хаага (Швейцарія, 1976 р.) щодо використання системного підходу для її аналізу [3]. Термін «управління» стає загальноприйнятим у вітчизняній освітній літературі та поступово витісняє термін «керівництво».

Цікавим є і той факт, що 1973 р. Комітет освіти ОЕСР затверджує 46 показників для відображення рівня освіти. Науковцями обговорюється доцільність планування освіти на макрорівні та здатність системи освіти протистояти структурним і процедурним реформам. У цей час ЮНЕСКО розробляє міжнародну стандартну класифікацію освіти (МСКО), яка з 1978 р. є інструментом порівняльного аналізу в галузі освіти на національному та міжнародному рівнях. Слід також наголосити, що з кінця 1970-х рр. у США і Великій Британії починає формуватися теорія ефективної освітньої системи (С. Перкі, М. Сміт, Д. Лівайн, Л. Лізотт та ін.), де ефективним важелем впливу на успішність діяльності освітнього закладу є спосіб управління ним.

Щодо 1980–1990 рр., то тут необхідно відзначити зосередження уваги науковців на функціональному підході в управлінні освітою. Уперше дану ідею було ґрунтовно висвітлено Ю. Конаржевським, який є одним із провідних теоретиків управління освітою наприкінці ХХ ст. на пострадянському просторі. Однак головною у підготовці керівників навчальних закладів залишається ідеологічна складова, а не досконале володіння основами теорії управління. Ефективність вдосконалення освітньої системи розглядають із класових позицій, відповідно до політико-ідеологічних цілей. Підтвердженням тому є робота Л. Колеснікової та інших авторів «Эффективность образования» (1991 р.). Для даного періоду на світовій арені характерним є взяття під контроль швидкого зростання освітніх витрат, а у центрі уваги опинилася вже не політика задоволення суспільних потреб, а ефективне управління ресурсами і продуктивність забезпечення освітньої галузі [10, с. 27]. На перший план виходять питання управління якістю освіти (доповідь президентської Комісії США «Нація в небезпеці: потреба реформування освіти», 1983 р.). На європейській арені та в США переважають ринкові підходи до управління. Цілі повноважень делегуються із загальнодержавного рівня (чи рівня штату) на місцевий рівень, а теорії управління освітою модернізуються [7, с. 28–29]. Серед основних векторів модернізації пропонуємо виділити такі: створення національних систем моніторингу якості освіти; застосування новітніх педагогічних технологій, передусім ІКТ, оптимізація інструментів освітнього менеджменту тощо. Праці, які презентували дані ідеї, належать британцю Т. Бушу («Теорії менеджменту в освіті», 1986), американцям П. Сілверу («Управління освітою», 1983 р.) та ін.

За період незалежності України відбулась якісна переорієнтація поглядів науковців до системи управління освітою в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку [6, с. 98]. В основу даної теорії управління інноваційними процесами в освіті було покладено концептуальні положення інноватики, менеджменту, маркетингу, соціологічних теорій: концепції інноваційного процесу; концепції інноваційних систем; сучасні концепції менеджменту інновацій; теорії інноваційного освітнього лідерства; теорії інноваційного розвитку концепції базових потреб людини; концепції експресивної мотивації, або «постекономічної системи цінностей».

Сьогодні управління інноваційними процесами в освітніх закладах полягає в моделюванні інноваційного процесу на макро-, мезо-, мікрорівнях освітньої системи; в організації та здійсненні системи впливів, що забезпечують реалізацію інноваційної ідеї, перетворення її на інноваційний продукт, який має економічну цінність і забезпечує конкурентні переваги освіти [6, с. 99]. Тому сучасна реформа освіти в Україні спрямована на системну трансформацію сектора, за якою освіта має перетворитися на інноваційне середовище. Основні напрямки реформування освітнього сектора зображені в *рис.1*.

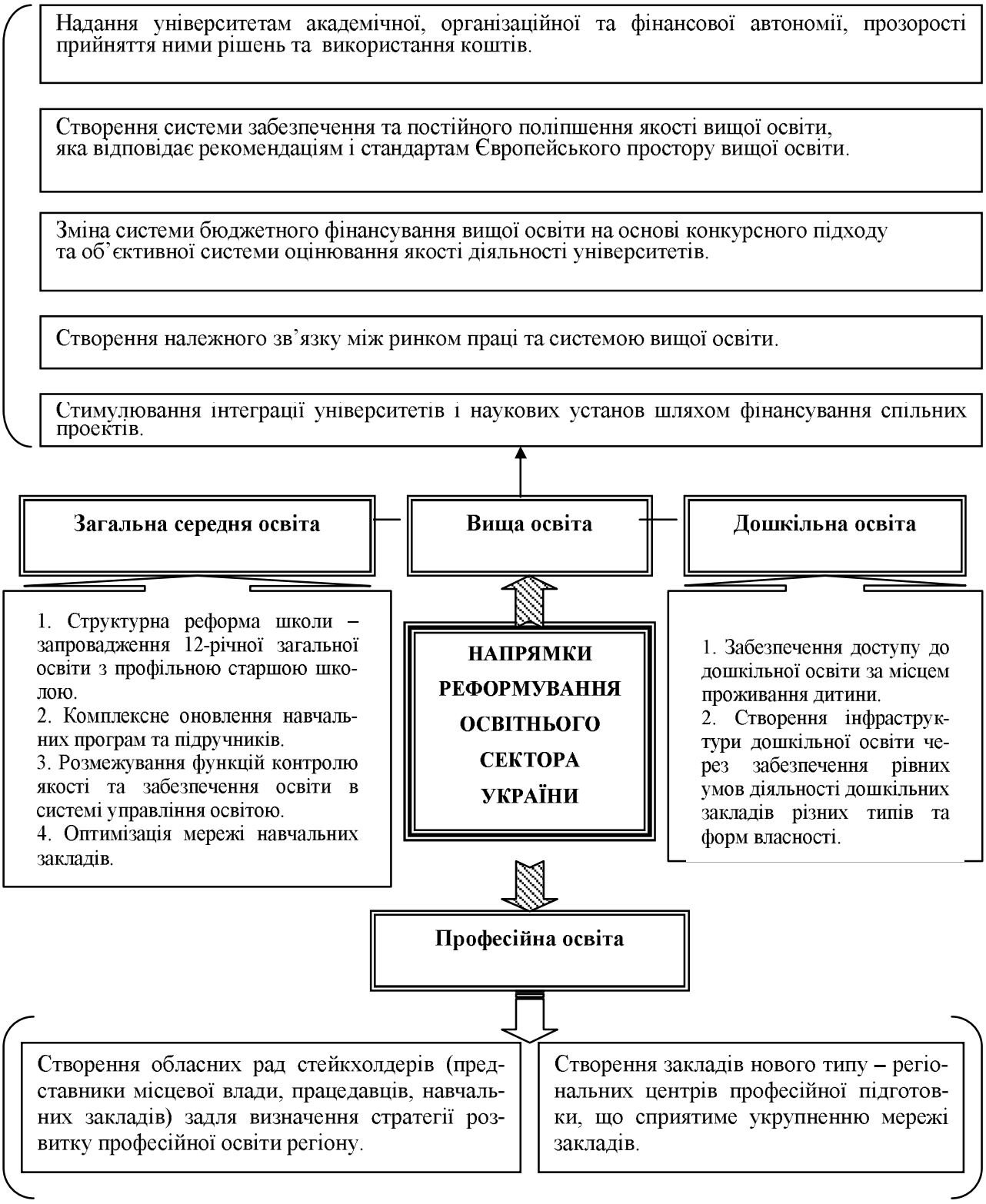

Рис. **Основні напрямки реформування освітнього сектора України**

Джерело: складено автором на основі [13]

Питання розвитку та формування мистецької освіти в України сягає корінням початку XX ст. 30-і рр. датуються періодом гігантських реформаторських процесів. Наступ нової ідеології на звичні для мистецької еліти ціннісні орієнтації розпочинається через регулювання сфери мистецького життя. ЦК ВКП(б) 23 квітня 1932 р. ухвалює Постанову «Про перебудову літературно-художніх організацій». Утворюються з метою централізації та підконтрольності владі творчі спілки.

Але водночас у 30-і рр. відбувається реформування мережі мистецьких освітніх закладів, де формується професіоналізм майбутніх діячів культури і мистецтва, відкриваються нові типи навчальних закладів. У цей період широкого розвитку набувають музичні навчальні заклади, які поступово входять до системи мистецької освіти [2].

Слід відзначити появу в зазначений часовий період інноваційно нових навчальних закладів – середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів. Професійна мистецька підготовка в них здійснювалася професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів. Музичні, художні вищі навчальні заклади мають власні творчі школи і здобутки.

Складним для мистецьких навчальних закладів став наступний період – політехнізації освіти – однієї з основних концептуальних ідей розвитку освітньої системи Росії. Перед управлінцями мистецькими навчальними закладами ставилося завдання щодо комплексної підготовки молоді в сфері технічних і гуманітарних знань. Комуністична ідеологія, інтернаціоналізм, колективізм і матеріалізм стали основними критеріями у визначенні якості діяльності кожного мистецького навчального закладу. За часів царського режиму мистецькими навчальними закладами опікувалися громадські або благодійні організації. Після націоналізації мистецькі навчальні заклади підпорядковувалися освітнім центральним органам влади, які намагалися будувати навчальний процес за єдиними правилами без урахування їхньої специфіки.

Цікавим є той факт, що 1936 р. було створено спеціальне центральне відомство, яке професійно опікувалося проблемами мистецтва і мистецької освіти – Українського управління у справах мистецтв при Раднаркомі УРСР, що прискорило й активізувало мистецько-просвітницьку діяльність. Ця система освіти була потужною, і при реорганізації освітянської системи СРСР мистецькі навчальні заклади лишилися в підпорядкуванні Всесоюзного комітету в справах мистецтв, а отже – вони залишилися під патронатом галузевого державного органу, що лобіював їхні інтереси перед новоутвореним Всесоюзним комітетом у справах вищої освіти [2].

З організацією Українського управління в справах мистецтв найпотужніші мистецькі навчальні заклади перейшли в його безпосереднє підпорядкування. Таким чином, основу системи мистецької освіти становили середні мистецькі школи цього відомства, що готували кваліфікованих спеціалістів [2]. Потужним стимулом у поліпшенні роботи учасників навчально-виховного процесу стало запровадження вже 1939 р. соціалістичного змагання між колективами закладів освіти. Мистецькі навчальні заклади стають осередками ідеологічної роботи, яка руйнує експериментализм і вільність думок, що передбачає творча діяльність. Вони стали складовою механізму ідейно-виховної роботи з населенням та були знаряддям ідеологічного зомбування соціуму.

Аналізуючи наступний етап, можемо зазначити, що у 60–80-х рр. відбувається актуалізація завдань розширення різних форм підготовки фахівців, що в значній кількості працювали не за фахом. На Міністерство культури покладалося завдання поліпшення роботи з добору і виховання кадрів працівників мистецьких закладів, забезпечення «правильного» використання випускників культосвітніх навчальних закладів.

Розширювалася база практики студентів, а питома вага абітурієнтів до культурно-мистецьких навчальних закладів мала тенденцію до зростання. Уряд вирішує поліпшити перспективне планування підготовки фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою, впорядкування мережі вищих навчальних закладів відповідно до районів працевлаштування молодих фахівців [1].

У 90-х рр. XX ст. у розвитку мистецької освіти відбулися істотні зміни, а саме: вищим навчальним закладам надається більшої самостійності у визначенні змісту освіти та шляхів їхнього розвитку. Створюються навчальні заклади нового типу, що є більш різноманітними за своєю структурою, гнучкими за принципами навчання, та здатними швидко реагувати на запити сучасності. Ще одним новаторством є впровадження політики деспеціалізації навчальних закладів [11].

Учений С. М. Волков зазначає, що відсутність єдиних державних стандартів освіти і віднесення мистецьких спеціальностей одночасно до напрямків «Освіта» і «Культура і мистец-тво» сприяло розвитку підготовки мистецьких кадрів неспеціалізованими закладами освіти. Отож, спостерігаємо невідповідність даних навчальних закладів стандартам спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, але завдяки власній широкій мережі вони мали вплив на вироблення цих стандартів, що в свою чергу породжувало необґрунтоване зниження критеріїв оцінки випускників [1]. Однак варто зауважити, що у даний часовий проміжок у діяльності навчальних закладів відомств Мінкультури та Міносвіти спостерігаємо ознаки здорової конкуренції, які позитивно впливали на розвиток мистецької освіти.

Сучасна українська мистецька освіта є однією з вільно конвертованих галузей у європейському, світовому освітньому просторі. Сьогодні функціонує багатоступенева і безперервна система підготовки мистецьких кадрів, яка включає всі рівні освіти і забезпечує спадкоємність освітніх традицій (*табл. 1*).

Вищезазначена система організації мистецької освіти в Україні дозволяє дотримуватись єдиних критеріїв щодо її якості, оскільки сучасні навчальні плани та програми забезпечують цілісний підхід до якості підготовки фахівця-митця, але успішна діяльність освітнього закладу значною мірою залежить від управлінської майстерності, особистісних і ділових якостей його керівника. Дослідження проблеми розвитку управлінської культури керівників мистецьких навчальних закладів показали, що рівень підготовки управлінців мистецьких закладів освіти є досить слабким і недостатнім для забезпечення сталого розвитку кадрового потенціалу галузі та досягнення високої якості освітніх послуг відповідного спрямування.

Таблиця

Мережа навчальних закладів щодо підготовки мистецьких кадрів

Показник	***Початкові спеціалізовані навчальні заклади***	***Спеціалізовані школи***	***Вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації***
Види закладів	Школи естетичного виховання: музичні, хореографічні, художні, хорові, мистецтв тощо	Школи-інтернати	Університети, академії, інститути, коледжі, училища
Кількість закладів	Всього – 1465, з них у сільській місцевості – 266. Охоплено в середньому 8% дітей шкільного віку	6	76
Контингент	Всього – 345 тис. учнів, з них 32,5 тис. – у школах сільської місцевості	До 10 тис. учнів	22,7 тис. студентів
Форма власності закладів	Переважно в комунальній власності (Державна хореографічна школа при Національному заслуженому академічному ансамблі танцю України ім. П. Вірського – підпорядкована Міністерству культури України)	Переважно у комунальній власності	Державних – 12, у т. ч.: 11 – ВНЗ III–IV рівнів акредитації (де 8 – мають статус «національного», 10 – мають аспірантуру, 4 – докторантуру) та одне училище. Комунальних – 64, у т. ч.: 24 музичні училища, 24 училища та коледжі культури, 9 училищ та коледжів художнього та театрального спрямувань, 7 – інших типів (університет, 3 академії, інститут музики, консерваторія)
Навчально-методичне забезпечення	Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України		

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Тому Міністерство культури України запропонувало наступний перелік стратегічних цілей розвитку мистецької освіти:

– збереження існуючої багаторівневої мережі навчальних закладів мистецтв у сфері управління Міністерства культури України;

– збереження та розвиток існуючих творчих, наукових шкіл;

– задоволення потреб особистості в отриманні якісної мистецької освіти;

– забезпечення потреб вітчизняної сфери мистецтва у кваліфікованих кадрах [14].

Щодо механізму забезпечення реформування системи управління закладами освіти мистецького спрямування в умовах глобалізаційних змін сьогодення, то він, на нашу думку, повинен враховувати такі аспекти:

– залучення до процесу здійснення реформ провідних учених – викладачів, які мають досвід наукової, педагогічної та організаційної співпраці з провідними мистецькими освітніми закладами світу;

– поєднання колегіальних та управлінських підходів щодо менеджменту закладів освіти мистецького напряму. Залучення стейкхолдерів до ключових процесів функціонування даних закладів;

– підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників;

– забезпечення здорової та справедливої конкуренції на ринку освітніх послуг на основі об'єктивного оцінювання якості освіти;

– перехід від системи державного замовлення до сучасних методів державного фінансування освіти і науки, а саме – трансформація системи бюджетного фінансування освіти на основі конкурсного підходу та об'єктивної системи оцінювання якості;

– запровадження регулярних діагностик ринку праці соціокультурного спрямування з метою раціонального використання бюджетних коштів на вищу освіту мистецького напряму;

– стимулювання міжнародної інтеграції університетів і наукових установ соціокультурної сфери України;

– заохочення приватного інвестування у сферу освіти і наукових досліджень соціокультурного спрямування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дає змогу дійти таких висновків:

1. 1932 р. вперше у вітчизняній освітній сфері використовується термін «управління». В 50-і рр. починається планування і проведення освітніх реформ, пов'язаних із застосуванням теорії систем. У 80–90 рр. увага зосереджується на функціональному підході управління освітою, сьогодні – на інноваційній моделі її розвитку. Розвиток мистецької освіти активізується на поч. ХХ ст., формується її мережа, відкриваються нові типи освітніх закладів. У 60–80-х рр. з'являються різні форми підготовки і бази практик. Сьогодні мистецькі навчальні заклади починають отримувати більше самостійності та автономії.

2. В Україні функціонує багатоступенева та безперервна система підготовки мистецьких кадрів, яка включає усі рівні освіти й забезпечує спадкоємність освітніх традицій. Її мережа складається з початкових спеціалізованих (1465 од.), спеціалізованих (6 од.) та вищих (76 од.) навчальних закладів. Контингент учнів і студентів нараховує понад 378 тис. осіб. Навчальні заклади знаходяться у державній (ВНЗ) або комунальній власності (перша та друга ланка закладів). Але навіть широка мережа не може забезпечити наявні потреби, а підтримка з боку держави майже відсутня.

3. Управління мистецькими навчальними закладами є важливою складовою системи менеджменту освіти в Україні й на етапі інноваційних змін вимагає трансформаційних перетворень: залучення до процесу міжнародного досвіду; кореляцію колегіальних підходів в управлінні освітніми мистецькими закладами; сприяння зростанню соціального авторитету освітніх менеджерів; забезпечення справедливої конкуренції на ринку праці відповідного напряму. Це підвищить конкурентоздатність нашої країни у світі та сприятиме зростанню її добробуту.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі може стати розкриття сутності управління освітніми закладами мистецького спрямування, аналіз та теоретико-методологічне обґрунтування принципів і закономірностей його розвитку в сучасних глобалізаційних умовах.

Список використаних джерел

1. Волков С. М. Мистецька освіта в реаліях соціокультурних процесів 60-х рр. / С. М. Волков // Культура України. Теорія та історія культури. – 2011. – Вип. 35. – С. 20–38.

2. Волков С. М. Формування художньої культури України: особливості регулятивних методів культури й освіти 30-х рр. ХХ ст. / С. М. Волков // Культура України. Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри). – 2011. – Вип. 33. – С. 4–19.

3. Гришан И. П. Менеджмент образовательных учреждений / И. П. Гришан. – Вл. : ДГУ, 2002. – 65 с.

4. Камнева И. Ю. Становление теории управления в образовательных системах [Электронный ресурс] / И. Ю. Камнева // Устойчивое инновационное развитие: проектирование и управление. – 2012. – Т. 6, № 3. – С. 11–23. – Режим доступа : http://www.rypravlenie.ru.

5. Левківський М. В. Історія педагогіки / М. В. Левківський. – К. : ЦУЛ, 2014. – 190 с.

6. Листопад О. Зарубіжні теорії менеджменту освітніх інновацій / О. Листопад // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 4. – С. 97–101.

7. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.) : монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2014. – 404 с.

8. Лунячек В. Е. Становлення та розвиток педагогічного менеджменту в Україні та світі: історичний огляд / В. Е. Лунячек // Особливості реалізації державної кадрової політики в Україні. Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 1–14.

9. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2013. – 447 с.

10. Моніторинг стандартів освіти / за ред. А. Тайджнмана і Т. Невіла Послтвейта. – Львів : Літопис, 2013. – 328 с.

11. Сідлецька Т. І. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні // Знання. Освіта. Освіченість : зб. матеріалів І Міжнародної наук.-практ. конференції (25–27 вересня 2012 р.). – Вінниця : ВНТУ, 2012. – С. 11–14.

12. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2011. – 912 с.

13. Проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років» / Стратегічна дорадча група «Освіта» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/project_30102014 _2.pdf.

14. Система культурно-мистецької освіти / Офіційний сайт Міністерства культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244933672&cat_id=244931901

References

1. Volkov, S. M. (2011), «Art education in the realities of social and cultural processes in ‘60», *Kul`tura Ukrayiny`. Teoriya ta istoriya kul`tury`*, vol. 35, pp. 20–38.

2. Volkov, S. M. (2011), «Formation of Ukraininian art culture : peculiarities of regulatory methods of culture and education in 30’s. XX century», *Kul`tura Ukrayiny`. Teoriya ta istoriya kul`tury` (filosofs`ki j kul`turologichni vy`miry`),* `, vol. 33, pp. 4–19.

3. Grishan, I. P. (2002), *Menedzhment obrazovatel’nyh uchrezhdenij* [Management of educational institutions], Dal’nevostochnyj Gosudarstvennyj Universitet, Vladivostok, Russia.

4. Kameneva, I. Y. (2012), «*Formation of management theory in the educational systems*», [Online], available at: http://www.rypravlenie.ru (Accessed 2012).

5. Levkovsky, M. V. (2014), *Istoriia pedahohiky: navchal`ny`j posibny`k.* [History of Education], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

6. Lystopad, O. (2013), «Foreign management theory of educational innovations», *Porivnial’no-pedahohichni studii*, vol. 4, pp. 97–101.

7. Lokshuna, O. I. (2014), *Zmist shkil’noi osvity v krainakh Yevropejs’koho Soiuzu: teoriia i praktyka (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) : monohrafiia* [The content of school education in the European Union: Theory and Practice (second half of XX – beginning of XXI century.) : monograph], Bohdanova A. M., Kyiv, Ukraine.

8. Lunyachek, V. E. (2014), «Formation and development of pedagogical management in Ukraine and the world: a historical review», *Osoblyvosti realizatsii derzhavnoi kadrovoi polityky v Ukraini. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia,* vol. 3, pp. 1–14.

9. Lyubar, A. A. Stelmahovych, M. G. Fedorenko, D. T. (2013), *Istoriia ukrains’koi shkoly i pedahohiky* [History Ukrainian schools and pedagogy], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Tudjman, A. and Postletveyt, Neville T. (2013), *Monitorynh standartiv osvity* [Monitoring of educational standards], Litopys, Lviv, Ukraine.

11. Sidletska, T. I. (2012), «Formation and development of art education in Ukraine», *Znannya. Osvita. Osvichenist`: Zbirny`k materialiv I Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi,* pp. 112–114.

12. Siropolko, S. (2011), *Istoriia osvity v Ukraini* [History of Education in Ukraine], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

13. Strategic Advisory Group «Education» (2015), *The Project* «*Concept of Education of Ukraine for the period 2015–2025 years*», [Online], available at: http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/project_30102014_2.pdf.

14. The official website of the Ministry of Culture of Ukraine (2016), The Matherial «The system of cultural and artistic education», [Online], available at: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244933672&cat_id=244931901

ПОТЕНЦІАЛ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРВІСУ

POTENTIAL AND ORGANIZATIONALLY ECONOMIC MECHANISM FUNCTIONING OF ENTERPRISES SOCIO-CULTURAL SERVICE

УДК: 334.78:330.342

Леонід ШМОРГУН
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: 19shmorgun51@mail.ru

Алла МІДЛЯР
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: alla_midlyar@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРВІСУ

Анотація. *У статті з'ясовано особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу в сучасних умовах. Відзначено, що зовнішньоекономічна діяльність більшості підприємств України повинна мати системний характер. Наразі вона характеризується нестабільністю, а це значно зменшує конкурентні переваги підприємств на ринку.*

Показано вплив зовнішнього середовища на процес менеджменту зовнішньоекономічної діяльності на рівні організацій. Відзначено також, що здійснення зовнішньоекономічних операцій не може здійснюватися без створення відповідних організаційних структур управління.

Запропоновано організаційно-економічну модель управління, в основі якої застосовано системний підхід з визначенням механізмів управління та взаємозв'язків між ними. Дану модель управління зовнішньоекономічною діяльністю подано у вигляді організаційно-функціональних блоків, які послідовно пов'язані між собою. Виокремлено такі організаційно функціональні блоки: блок планування та маркетингу; блок управління виробничо-комерційними операціями; блок управління соціальними, культурними та економічними відмінностями країни; блок управління логістикою зовнішньоекономічних операцій; блок управління зовнішньоекономічними розрахунками; блок управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності та аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів; блок аналізу фінансово-економічної ефективності операцій і показників зовнішньоекономічної діяльності; блок інформаційного та правового забезпечення процесу управління зовнішньоекономічної діяльності.

Розкрито зміст і принципи взаємодії блоків системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу. Виокремлено такі зовнішні фактори, зокрема: макроекономічні, політичні, правові, соціальні, виробничо-технічні, соціально-економічні та внутрішньо-організаційні, які покладаються в основу визначення мети і розробки завдань з управління зовнішньоекономічною діяльністю. Відповідно до мети і сформульованих завдань, визначаються методи та принципи управління зовнішньоекономічною діяльністю, на основі яких формується той чи інший механізм управління діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу.

© Шморгун Л., Мідляр А.

Визначено, що запропонована організаційно-економічна модель дозволяє підвищити й оптимізувати процес управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу.

Ключові слова: *управління; зовнішньоекономічна діяльність підприємства; підприємства соціально-культурного сервісу; управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства; організаційно-економічний механізм управління діяльністю підприємства; зовнішнє середовище; інновації; інформаційні технології.*

Leonid SHMORGUN
PhD in Economics, professor,
professor of the art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: 19shmorgun51@mail.ru

Alla MIDLIAR
PhD in Economics
associate professor of the management and administration department
Vinnytsia trade and economic institute
of Kyiv national trade and economic university
E-mail: alla_midlyar@ukr.net

ORGANIZATIONAL ECONOMIC MANAGEMENT MODEL OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES OF SOCIAL AND CULTURAL SERVICE

Annotation. *The article discusses specific features of the management of the international economic activity of enterprises of social and cultural service in modern conditions. It was noted that foreign economic activity of majority of enterprises in Ukraine has to be systematic. Now it is unstable and it greatly reduces enterprises' competitive advantages in the market.*

The author states the influence of the environment on the process of management of foreign economic activity at the level of organizations. It was also noted that the implementation of foreign trade operations cannot be carried out without creating appropriate organizational structures of management.

The author proposes the organizational-economic model of management which is based on a systematic approach. It defines control mechanisms and the relationships between them. This model of the foreign economic activity is proposed in the form of organizational-functional units, which are sequentially linked. There are several organizational functional units that are pointed out in the model, namely: unit of planning and marketing; unit of production and commercial transactions management; unit of management of social, cultural and economic differences within the country; unit of logistics management; unit of foreign payments processing management; unit of risk management in foreign economic activity and analysis of internal and external factors; unit of analysis of the financial-economic efficiency and analysis of indicators of foreign economic activity; and unit of informational and legal support of the foreign economic activity.

It was revealed that the organizational-economic model of the foreign economic activity of the enterprise of social and cultural service is based on the unit-scheme management model. In the proposed system of foreign trade activities management author also describes the essential functions of units and principles of the interaction between them. Some external factors that define goals and objectives of foreign economic activities management are presented. Those factors are: macroeconomic, political, legal, social, industrial; social economic, and internal organizational factors. According to the goals and objectives set forth, the appropriate methods and principles of foreign economic activity management are selected. Those methods and principles are the base which forms particular mechanisms of foreign economic activities management of the enterprise of social and cultural service.

It has been determined that the proposed organizational-economic model can improve and optimize the process of foreign trade activities management at the enterprise of social and cultural service.

Keywords: *a management; foreign trade enterprises; enterprises of social and cultural service; an organizational management system of international management company; an organizational and economic mechanism of management of the company; an external environment; an innovation; information technologies.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси міжнародної економіки, зміна стратегій управління підприємствами, еволюція капіталу в сучасній фінансовій системі зумовлюють необхідність розробки сучасної системи управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) підприємств соціально-культурного сервісу в умовах ризику та невизначеності зовнішнього середовища. Підписання угоди про асоціацію з ЄС ставить ще більші вимоги до вдосконалення системи управління ЗЕД.

У сучасних умовах господарюючий суб'єкт економіки має повною мірою враховувати зовнішні умови, в яких йому доводиться функціонувати, намагаючись підвищувати власну конкурентоспроможність на міжнародних ринках, що можливо лише при застосуванні систем управління, орієнтованих на міжнародні вимоги якості, інноваційності.

Зовнішньоекономічна діяльність більшості підприємств країни має несистемний характер, відзначається нестабільністю та фрагментарністю, що значно зменшує їхні конкурентні переваги на ринку. Досить мало наукових розробок у галузі управління зовнішньоекономічною діяльністю, які б охоплювали всі етапи процесу зовнішньоекономічних операцій, що призводить до зниження ефективності функціонування підприємств соціально-культурного сервісу. Це вимагає нових підходів щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств та розробки відповідних механізмів її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств було висвітлено в наукових працях таких дослідників, як: В. Барановська [1], І. Гладій [2], Г. Дурицька [3], К. Золотих [4], М. Карпенко та О. Захарченко [5], О. Кисельова [6], В. Онищенко та А. Яценко [7], Л. Рябенко та Б. Любич [8], І. Смірнова [9], В. Черновалова [10] та ін. Дослідженням аспектів реалізації функцій маркетингу та менеджменту в діяльності підприємств соціально-культурного сервісу і туризму займалися вчені А. Лобигін [11], В. Сидоров [11], Б. Ейдельман [11], А. Нуртдінов [11] та ін. Значний внесок у розвиток основ міжнародного бізнесу та принципів діяльності фірм за кордоном зробили зарубіжні вчені А. Вілльямс та Дж. Гелбрейт [12], М. Портер [13] та ін.

Науковець В. Барановська досліджує еволюцію управління вітчизняною зовнішньоторговельною діяльністю від зникнення Російської імперії донині [1], виокремлюючи наявну проблематику в досліджуваному питанні. Дослідник К. Золотих сформував систему факторів економічної ефективності ЗЕД підприємства [4], а також проаналізував специфічні риси управління цією діяльністю на різних соціально-історичних етапах. Незважаючи на те, що питанням зовнішньоекономічної діяльності та її управлінню приділено певну увагу в науковій літературі, рівень дослідження не повною мірою відповідає потребам зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що постійно розвивається. А тому актуальною є розробка інформаційних підходів щодо підвищення ефективності механізму управління ЗЕД підприємства.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з певного дисонансу публікацій вітчизняних науковців результатам зарубіжних досліджень, виникає об'єктивна необхідність обґрунтування суті організаційно-економічних моделей управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства та виявлення впливу зовнішнього середовища на процес удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю на рівні підприємств соціально-культурного сервісу.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення особливостей управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств соціально-культурного сервісу й удосконалення методичних рекомендацій щодо формування ефективної організаційно-економічної моделі управління зовнішньоекономічною діяльністю. Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– обґрунтувати сутність ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу в сучасних реаліях;

– виявити фактори, що впливають на організаційну систему управління ЗЕД;

– запропонувати модель управління ЗЕД у вигляді організаційно-функціональних блоків, що дозволить здійснювати ефективне функціональне управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу, було встановлено, що така діяльність відрізняється за показниками обсягів ресурсів, що використовуються в зовнішньоторговельних операціях, а також за співвідношенням коштів, витрачених всередині країни та за її межами. Така діяльність не може здійснюватися самостійно. А тому для виконання функцій, пов'язаних із нею, створюється відповідна організаційна система управління, на яку впливає багато факторів, серед яких:

– масштаби ЗЕД. За незначної кількості зовнішньоекономічних операцій та номенклатури недоцільно створювати спеціальні структурні підрозділи, а за великої кількості – підприємство може перетворюватися у міжнародне з власними відділеннями та представництвами в інших країнах;

– витрати, пов'язані з виробництвом за кордоном або зі збутом продукції на зовнішніх ринках. За малих обсягів виробництва дешевше використовувати послуги сторонньої фірми, що займається міжнародним бізнесом. При зростанні кількості міжнародних операцій менш вартісним варіантом стає здійснення ЗЕД самостійно;

– складність продукції (якщо підприємство розробляє досить складну технологію виготовлення продукції, то збільшується ймовірність створення власного представництва в іншій країні) та досвід;

– контроль над гнучкістю бізнесу, прибутками й поведінкою в конкурентному середовищі;

– економічна свобода (заміщення окремих форм діяльності, визначення ставок податків, розміру коштів, що повертаються, вимог щодо дотримання правил антимонопольного законодавства, створення умов, за яких активи, що є приватною власністю, стають доступними для інших) та конкуренція;

– ризики;

– методи виходу на зовнішні ринки – через власне підприємство (прямий метод) або за допомогою посередників (непрямий метод) [2; 3; 6].

Для удосконалення управління ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу пропонується побудувати її організаційно-економічну модель управління. В її основі доцільно використовувати системний підхід з визначенням компонентів механізму управління та взаємозв'язків між ними. Проаналізувавши зміст та роль ЗЕД в системі управління підприємством, встановлено, що така система управління ЗЕД, з одного боку, є підсистемою, а з іншого – складається з окремих елементів (цілі, методи та об'єкти управління).

З урахуванням механізму та основних факторів, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємств соціально-культурного сервісу, пропонуємо модель управління ЗЕД у вигляді організаційно-функціональних блоків, які пов'язані між собою в послідовності, що визначають порядок здійснення ефективного функціонального управління. Розглянемо детальніше кожен з блоків, наведених на *рис. 1*.

І блок. Організаційно-функціональний блок планування й маркетингу ЗЕД реалізує такі основні функції:

1) розробка зовнішньоекономічної політики й стратегії управління ЗЕД підприємства;

2) формування маркетингових прогнозів щодо ціни на продукцію, матеріали, кон'юнктури ринку для здійснення оцінки можливостей купівлі-збуту продукції; планування шляхів реалізації продукції на збут з урахуванням прогнозованих цін, планування закупівель матеріалів, обладнання та запчастин;

3) планування витрат, пов'язаних із здійсненням зовнішньоекономічних операцій.

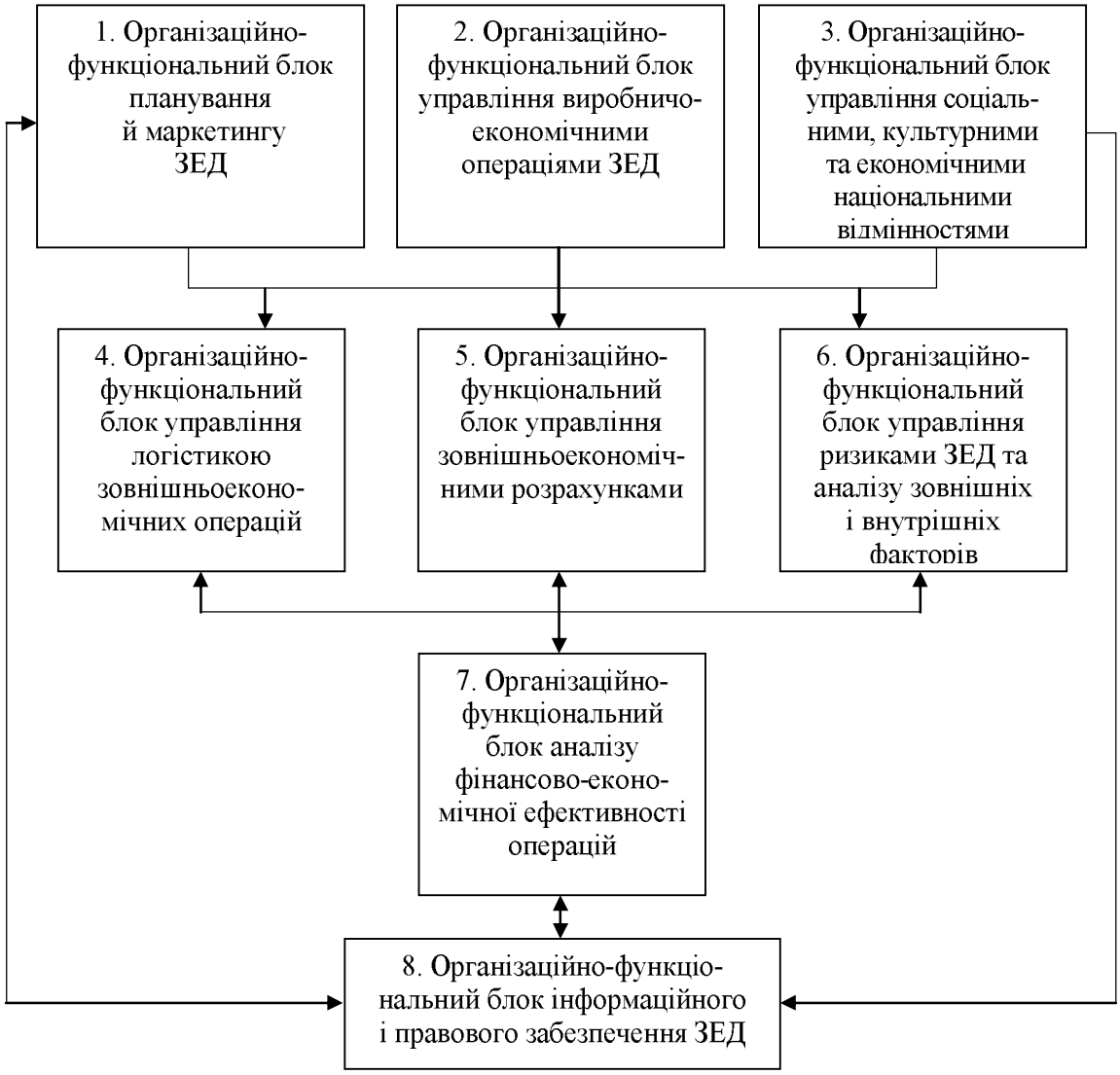

Рис. 1. Організаційно-економічна модель управління ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу

Джерело: власна розробка авторів

У результаті реалізації функцій організаційно-функціонального блоку здійснюється прогноз цін, планів закупівель за різними напрямками, які є вхідними даними для розрахунку економічних показників і фінансового результату в рамках бюджету ЗЕД.

ІІ блок. Організаційно-функціональний блок управління виробничо-комерційними операціями ЗЕД. У даному блоці здійснюються такі функції:

1) організація та проведення зовнішньоекономічних операцій (пошук покупця і постачальника, укладання контрактів, підготовка товарно-супровідних документів, забезпечення проходження митних процедур);

2) сертифікація товарів;

3) відстеження руху товарів, формування фактичних звітів про рух товару;

4) організація обліку зовнішньоекономічних операцій.

III блок. Організаційно-функціональний блок управління соціальними, культурними та економічними національними відмінностями. Цей блок відповідає за реалізацію функцій міжнародного менеджменту під час здійснення управління підприємством, що має виробничі, збутові та представницькі структури в зарубіжних країнах. Особливістю міжнародного менеджменту є поєднання глобального підходу до бізнесу з необхідністю його адаптації до умов зарубіжних країн. Зазначений блок здійснює аналіз та оцінку можливостей і обмежень, пов'язаних з культурними, економічними та соціальними відмінностями різних країн, формуючи при цьому відповідні структури управління інтегрованою бізнес-системою.

VI блок. Організаційно-функціональний блок управління логістикою зовнішньоекономічних операцій. Необхідно зазначити, що логістика – це мистецтво планування, контролю та управління комплексом усіх видів діяльності підприємства та його підрозділів, що повязані з матеріальними ресурсами.

V блок. Організаційно-функціональний блок управління зовнішньоекономічними розрахунками здійснює:

1) організацію розрахунків між контрагентами в зовнішньоекономічній діяльності;

2) формування валютно-фінансових умов зовнішньоекономічних контрактів з урахуванням стану світової валютної системи, поточної позиції підприємства на ринку, умов реалізації продукції на світовому ринку, фінансового стану і ділової активності фірми контрагента, перспективи розвитку відносин з контрагентом;

3) вибір найбільш оптимальної форми розрахунків з урахуванням мінімізації ризику неплатежу;

4) оформлення та підготовка платіжних документів для подання в банк, організація роботи з банком, забезпечення надходження валютної виручки, забезпечення системи облік-розрахунків.

VI блок. Організаційно-функціональний блок управління ризиками ЗЕД та аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів. У даному блоці аналізуються види ризиків, що виникають при ЗЕД, створюється відповідна система моніторингу, аналізу та оцінки ризиків, здійснюється їхнє ранжування і визначається значимість впливу на ЗЕД, формується політика управління ризиками, тактика і стратегія їхнього подолання, розробляються процедури управління ризиками.

VII блок. Організаційно-функціональний блок аналізу фінансово-економічної ефективності операцій, показників ЗЕД. Цей блок здійснює розрахунок фінансово-економічних показників, що характеризують ефективність ЗЕД підприємства, основними з яких є чистий прибуток від зовнішньоекономічних операцій, оборотність запасів і дебіторська заборгованість. Здійснюється аналіз даних показників, формується база для відстеження динаміки показників, розробляється відповідна система моніторингу результатів управління ЗЕД.

VIII блок. Організаційно-функціональний блок інформаційного та правового забезпечення процесу управління ЗЕД виконує такі функції:

1) інформаційне забезпечення системи управління ЗЕД підприємства;

2) створення баз даних з операцій та показників ЗЕД;

3) здійснення управлінського обліку, забезпечення інформацією та її обміном між підрозділами підприємств соціально-культурного сервісу, що беруть участь у ЗЕД;

4) організація правового забезпечення ЗЕД, вирішення правових питань.

Взаємозв'язок організаційно-функціональних блоків забезпечує здійснення ЗЕД через поетапну реалізацію функцій і надходження інформації в організаційно-функціональний блок інформаційно-правового забезпечення, який обмінюється даними з блоком аналізу фінансово-економічної ефективності операцій. Результати розрахунку основних показників накопичуються в інформаційно-правовому блоці, а потім використовуються як дані для функціонального блоку планування й маркетингу та інших блоків, що дозволяє підвищити ефективність ЗЕД та якість прийняття управлінських рішень.

Таким чином, використання системного підходу щодо управління ЗЕД дозволяє виділити окремі підсистеми й досліджувати об'єкт як комплекс взаємопов'язаних підсистем із певними внутрішніми та зовнішніми зв'язками.

Сучасний рівень розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій сприяє значному застосуванню інформаційних систем управління сферами діяльності підприємств, дозволяє здійснювати побудову імітаційних моделей, що формують розрахунок і прогнози функціонування та розвитку діяльності підприємства залежно від заданих параметрів внутрішнього й зовнішнього середовища. В основі моделі в спрощеному вигляді, як правило, закладається алгоритмічна блок-схема, яка містить взаємопов'язані окремі блоки.

Розглянемо побудову організаційно-економічної моделі управління ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу, запропонувавши блок-схему моделі управління *(рис. 2)*. Для цього виділимо окремі блоки системи управління ЗЕД, визначимо їхні специфічні властивості, взаємозв'язки елементів управління ЗЕД, а також зовнішні та внутрішні фактори впливу на реалізацію процесу управління ЗЕД.

Наведена блок-схема на *рис. 2*, з одного боку, відображає в цілому систему управління, включаючи методи та механізми управління ЗЕД, з другого боку, визначає систему та інструменти прогнозування й оцінок результатів ЗЕД. Кожен із блоків наведеної схеми взаємопов'язаний один з одним, оскільки інформаційний результат кожного блоку є вхідними даними для іншого. Детальніше розглянемо зміст і взаємодію блоків.

На управління ЗЕД впливають зовнішні та внутрішні чинники, під дією яких система змінюється та розвивається. Інформація про дані фактори міститься в першому і другому блоках. Групами зовнішніх факторів є:

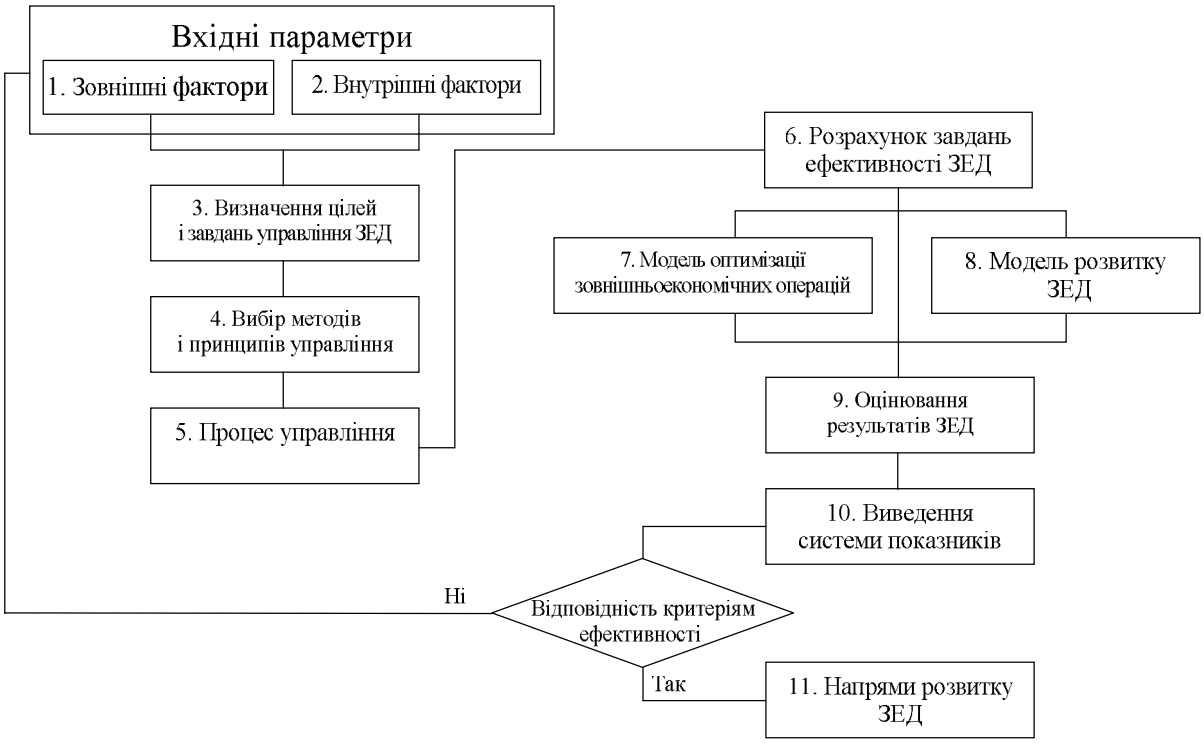

Рис. 2. **Блоки системи управління ЗЕД**

Джерело: власна розробка авторів

1) макроекономічні: зміна кон'юнктури на внутрішньому та світовому ринках, динаміка платоспроможного попиту, державне регулювання, зростання індексу цін на надання послуг, коливання курсу валют, зміна транспортних тарифів, митних зборів, збільшення іноземних інвестицій і розвиток спільної діяльності;

2) політичні: введення обмежень на ввезення та вивіз товарів, ембарго, воєнні дії;

3) правові: зміна законодавства в галузі ЗЕД, умов валютного та митного регулювання, податкового законодавства;

4) соціальні: зміна демографічної ситуації всередині країни і за кордоном, вплив моральних і релігійних норм на спосіб життя.

Внутрішніми факторами є:

1) організаційні чинники, що визначають рівень організації виробничо-комерційної діяльності, праці та управління, вид організаційно-правової форми й умови організації підрозділів, що займаються ЗЕД;

2) виробничо-технічні фактори: рівень розвитку виробництва, техніки і технологій, впровадження нових технологій, комп'ютеризація зовнішньоекономічних операцій та автоматизація виробництва;

3) соціально-економічні фактори, пов'язані з кваліфікацією та професійною підготовкою співробітників з питань ЗЕД, якісним складом співробітників, умовами праці, системою матеріального стимулювання праці.

Цілі та розробка завдань з управління ЗЕД визначаються з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів, відображених у блоці 3. Відповідно до них, визначаються методи і принципи управління ЗЕД, на основі яких формується механізм управління ЗЕД.

В основному блоці моделі управління ЗЕД здійснюється розрахунок ефективності ЗЕД підприємства. Для виконання даного розрахунку може використовуватися модель оптимізаційного планування, що враховує особливості зовнішніх і внутрішніх факторів, відповідних взаємозв'язків і зовнішньоекономічних операцій досліджуваного підприємства. Дана модель, виходячи з мети зовнішньоекономічних операцій підприємства, вирішує основні завдання: ефективність закупівлі різних видів сировини і відповідного устаткування, прогнозування динаміки фінансових і економічних показників на середньостроковий і довгостроковий періоди з визначенням пріоритетів розвитку ЗЕД.

За модель оптимізації було обрано поетапний облік параметрів свободи рішень і неформалізований перехід від одного етапу процесу прийняття рішення до іншого. Основним критерієм оптимальності є максимізація доходу або мінімізація загальних витрат на функціонування та розвиток підприємства. Поетапне вирішення в запропонованій моделі відповідає послідовності попередніх розробок; кількість етапів і набір операцій визначаються метою завдання і тривалістю розглянутого періоду. Основні етапи:

1-й етап: визначення основних параметрів окремого елементу, який задіяний у ЗЕД (потреби ресурсу та їхні джерела, масштаби об'єкта, темпи розвитку);

2-й етап: визначення схеми розміщення виробництва, розташування їх у просторі, взаємозв'язок з транспортними схемами.

Таким чином, однією з основних моделей для розрахунку ефективності зовнішньоекономічних операцій є визначення підприємством можливих способів закупівлі сировини та обсягів збуту готової продукції, виходячи з обмеженості власних ресурсів, доцільності їхнього використання з урахуванням розробленого критерію максимізації доходу та просторової організації виробництва і транспортних умов. Порядок планування та моделювання ефективності ЗЕД має відповідати організаційній структурі підприємства. Функції планування ЗЕД мають виконуватися на всіх підрозділах по вертикальній ієрархії і в горизонтальній процесній побудові організаційної структури.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. Обґрунтовано сутність ЗЕД підприємств соціально-культурного сервісу в сучасних реаліях та виявлено, що вона має несистемний характер.

2. Встановлено фактори, що впливають на організаційну систему управління ЗЕД (макроекономічні, політичні, правові, соціальні, виробничо-технічні, соціально-економічні та внутрішньо-організаційні), які закладаються в основу визначення мети і розробки завдань з управління ЗЕД.

3. Запропоновано організаційно-економічну модель управління ЗЕД у вигляді 8 організаційно-функціональних блоків, застосування якої дозволить здійснювати ефективне функціональне управління підприємствами соціально-культурного сервісу.

Перспективою подальших досліджень є оптимізація функціонування організаційно-економічної моделі управління за допомогою сучасних новітніх програмних продуктів.

Список використаної літератури

1. Барановська В. М. Етапи розвитку управління вітчизняною зовнішньоторговельною діяльністю / В. М. Барановська // Економіка & держава. – 2011. – № 4. – С. 8–13.

2. Гладій І. Новий рівень розвитку суперечностей глобалізованого ринку / І. Гладій // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2013. – № 81. – С. 186–192.

3. Дурицька Г. Формування стратегії ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / Г. Дурицька // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 250–254.

4. Золотих К. С. Формування системи факторів економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства / К. С. Золотих // Управління розвитком. – 2012. – № 14. – С. 117–120.

5. Карпенко М. О. Удосконалення організації зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві / М. О. Карпенко, О. В. Захарченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури (економічні науки). – 2012. – № 26. – С. 45–51.

6. Кисельова О. М. Структурні особливості зовнішньоекономічної діяльності України / О. М. Кисельова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 93–101.

7. Онищенко В. П. Ефективність зовнішньоекономічного сектора України на шляху євроінтеграції / В. П. Онищенко, А. Б. Яценко // Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого. – 2014. – С. 18–25.

8. Рябенко Л. І. Об'єктно-орієнтоване управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства / Л. І. Рябенко, Б. Б. Любич // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2013. – С. 190–195.

9. Смирнова И. А. Основные факторы эффективности внешнеторговой деятельности предприятий / И. А. Смирнова // Вестник СГСЭУ. – 2011. – № 13. – С. 67–70.

10. Черновалова В. О. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах / В. О. Черновалова // Управління розвитком. – 2012. – № 3. – С. 24–25.

11. Лобыгин А. Н. Географические аспекты реализации функций маркетинга и менеджмента в деятельности организаций социально-культурного сервиса и туризма / А. Н. Лобыгин, В. П. Сидоров, Б. М. Эйдельман, А. Р. Нуртдинов // Вестник Удмуртського университета. – 2013. – Вып. 3. – С. 131–137.

12. Galbraith J. K. The Essential Galbraith / J. K. Galbraith, A. D. Williams. – Selected and edited by A. D. Williams. – Boston : Houghton Mifflin, 2001. – 329 p.

13. Porter M. E. The Five Competitive Forces That Shape Strategy / M. E. Porter // Harvard Business Review. – 2008. – January. – P. 79–93.

References

1. Baranovska, V. M. (2011), «Stages of development of domestic foreign trade management», *Ekonomika i derzhava*, vol. 4, pp. 8–13.

2. Hladiy, I. (2013), «New Level of contradictions globalized market», *Visnyk Ternopil's'koi akademii narodnoho hospodarstva*, vol. 81, pp. 186–192.

3. Durytska, G. (2011), «Formation of effective strategy of foreign economic activity of enterprises», *Rehional'na ekonomika*, vol. 4, pp. 250–254.

4. Zolotikh, K. S (2012), «Formation of factors of economic efficiency International Business», *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 14, pp. 117–120.

5. Karpenko, M. O. and Zakharchenko, A. V. (2012), «Improving the organization of foreign trade activities in the enterprise», *Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury (ekonomichni nauky)*, vol. 26, pp. 45–51.

6. Kysel'ova, O. M. (2012), «Structural features of foreign economic activity Ukraine», *Ekonomica i prohnozuvannia*, vol. 4, pp. 93–101.

7. Onyschenko, V. P., Yatsenko, A. B. (2014), «The effectiveness of foreign economic sector of Ukraine towards European integration», *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnosti ta kontseptsiia staloho*, pp.18–25.

8. Riabenko, L. I. and Liubych, B. B. (2013), «Object-oriented management of foreign economic activity of the enterprise», *Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, pp.190–195.

9. Smirnova, I. A. (2011), «The main factors of efficiency of foreign trade activities of the enterprises», *Vesnik SGSJeU*, vol. 13, pp. 67–70.

10. Chernovalova, V. O. (2012), «Organizational-economic mechanism of increase of efficiency of foreign enterprises in modern conditions», *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 3, pp. 24–25.

11. Lobygin, A. N. and Sidorov, V. P. and Jejdel'man, B. M. and Nurtdinov, A. R. (2013), «Geographical aspects of the implementation of the functions of marketing and management in business organizations socio-cultural service and tourism», *Vestnik udmurts'kogo universiteta,* vol. 3. pp. 131–137.

12. Galbraith, J. K., and Williams, A. D. (2001), «*The Essential Galbraith*», Selected and edited by A. D. Williams, Houghton Mifflin, Boston, USA.

13. Porter, M. E. (2008), «The five competitive forces that shape strategy», *Business Review, Harvard*, vol. January, pp. 79–93.

УДК 336.02:316.32

Наталія ДУДЧЕНКО
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Черкаський державний технологічний університет
E-mail: natadudchenko@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. *У статті здійснено аналіз існуючих наукових підходів до розуміння змісту, основних складових і функціонального призначення фінансової політики держави. Досліджено погляди зарубіжних та вітчизняних учених на трактування поняття «фінансова політика». Зосереджено увагу на подальшому поглибленні теоретичних досліджень з метою врахування поточних тенденцій розвитку світової економіки в умовах фінансово-економічної нестабільності, глобалізаційних та інтеграційних процесів.*

Обґрунтовано сутність та теоретико-методичні основи формування сучасної фінансової політики держави як сукупність чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни.

Розвиток фінансової теорії розглянуто у взаємозв'язку з економічними школами, теоріями і концепціями. Проте виявлено, що нині фінансова політика проводиться без певної ідеології та має ситуативний, непослідовний та суперечливий характер. Крім того, на сьогоднішній день немає єдиного

© *Дудченко Н.*

тлумачення визначення поняття фінансової політики. Дослідники розглядають різні аспекти фінансової політики, в т. ч. як мистецтво управління державними фінансами, як сукупність нормативно-правових актів, інститутів управління фінансовими відносинами в суспільстві для виконання державою своїх функцій, узгоджуючи при цьому інтереси всіх суспільно-політичних і економічних груп з приводу формування та використання державних фінансових ресурсів.

Важливим завданням є розглянути погляди вітчизняних науковців на розв'язання проблеми невизначеності в єдиному підході до розуміння сутності поняття фінансової політики серед зарубіжних і російських вчених.

Явним є розходження наукових поглядів українських учених на розуміння сутності фінансової політики держави.

Критичний аналіз дозволяє нам запропонувати власне визначення фінансової політики держави з урахуванням сучасних глобалізаційних умов та фінансової нестабільності.

Ключові слова: *фінанси; фінансова політика; світова економіка; інтеграційні зв'язки; глобалізація; ринкові перетворення; фінансові інститути; фінансові інструменти; політичні виклики; зовнішні загрози.*

Natalia DUDCHENKO
PhD in Economics,
associate professor of the finance department
Cherkasy state technological university
E-mail: natadudchenko@ukr.net

THEORETICAL AND METHODICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL POLICY IN THE FACE OF THE DETERIORATING GLOBAL CHALLENGES

Annotation. *The article analyzes the existing scientific approaches to understanding the content, the main components and functionality of financial policy. Investigated the views of foreign and domestic scientists on the interpretation of the term «financial policies». The emphasis is on further deepening of theoretical research in order to reflect current trends of the global economy in terms of financial and economic instability, globalization and integration processes.*

The essence and theoretical-methodological bases of formation of modern financial policy as a set of well-defined organizational and economic activities of the state aimed at the rational use and replenishment of financial resources, protection of national financial interests, with regard to external threats and political challenges to ensure sustainable development of the economy were substantiated.

The development of financial theory is considered in conjunction with economic schools, theories and concepts. However, it is found that the current monetary policy has no particular ideology and is situational, inconsistent and contradictory. In addition, to date, there is not any single interpretation of the definition of financial policy. Researchers consider the different aspects of financial policy, and how the art of managing public finances, as a set of legal acts, the institutions of financial relations in a society for the state to fulfill its functions, consistent with the interests of all socio-political and economic groups over the formation and use of state financial resources.

It is important to consider the views of national scientists to address the uncertainty in a single approach to understanding the essence of the concept of financial policy among foreign and Russian scientists.

The difference of understanding of the essence of financial policy among Ukrainian scientists is obvious.

Critical analysis allows us to offer our own definition of financial policy in current conditions of globalization and financial instability.

Keywords: *finance; a financial policy; a world economy; communications an integration; a globalization; market reforms; financial institutions; financial instruments; political challenges; external threats.*

Постановка проблеми. Фінансова політика держави у умовах ринкових перетворень є визначальною для розвитку національної економіки. Ускладнення процесів економічних трансформацій, посилення їхнього динамізму, фінансова криза та її негативні наслідки показали, що існуюча фінансова політика виявилася недієздатною та низькоефективною, не в змозі адекватно та своєчасно реагувати на глобалізаційні виклики [1, с. 241]. Саме тому більш детальне дослідження теоретико-методичних основ формування та реалізації фінансової політики держави, зокрема в умовах загострення глобалізаційних викликів, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних засад функціонування фінансів, фінансової політики та її окремих складових зробили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені економісти та політологи: М. Александрова [2], О. Василик [3], П. Курмаєв [4], І. Лютий [5], В. Опарін [6], А. Поддєрьогін [7], В. Сапачук [8], В. Федосов, С. Юрій [9] та ін.

Відзначаючи внесок вищепойменованих учених у розвиток теорії та практики механізмів формування фінансової політики держави, вважаємо за доцільне зосередити увагу на подальшому поглибленні теоретичних досліджень з метою врахування поточних тенденцій розвитку світової економіки в умовах фінансово-економічної нестабільності, глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з аналізу, що базується на дослідженнях науковців стосовно поняття «фінансова політика», можна зазначити те, що це поняття є недостатньо розкрито. Тлумачення поняття «фінансова політика» слід розглядати як сукупність чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни. При цьому, важливою складовою фінансової політики має стати забезпечення фінансової безпеки, побудованої на науково обґрунтованих методологічних принципах ідентифікації політичних загроз та глобалізаційних викликів.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є обґрунтування сутності та теоретико-методичних основ формування сучасної фінансової політики держави як основи для подальших наукових досліджень в умовах загострення глобалізаційних викликів.

Основними завданнями статті є:

– зосередження уваги на подальшому поглибленні теоретичних досліджень розвитку фінансової політики з метою врахування поточних тенденцій розвитку світової економіки в умовах фінансово-економічної нестабільності, глобалізаційних та інтеграційних процесів;

– доповнення визначення «фінансова політика» задля тлумачення цього поняття як сукупності чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни;

– обґрунтування важливої складової фінансової політики, що має забезпечити фінансову безпеку, побудовану на науково-обґрунтованих методологічних принципах ідентифікації політичних загроз та глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток фінансової теорії розглядається у взаємозв'язку з економічними школами, теоріями і концепціями. Проте виявлено, що нині фінансова політика проводиться без певної ідеології та має ситуативний, непослідовний і суперечливий характер. Крім того, на сьогоднішній день немає єдиного тлумачення визначення поняття фінансової політики. Дослідники розглядають різні аспекти фінансової політики, в т. ч. як мистецтво управління державними фінансами, як сукупність нормативно-правових актів, інститутів управління фінансовими відносинами в суспільстві для виконання державою

своїх функцій, узгоджуючи при цьому інтереси всіх суспільно-політичних і економічних груп з приводу формування та використання державних фінансових ресурсів [3, с. 213].

Дослідження наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на трактування поняття «фінансова політика» показали, що вони суттєво відрізняються між собою. Іноземні дослідники, враховуючи прикладний аспект цієї категорії, взагалі не виділяють її, а переважно оперують загальним терміном – «макроекономічна політика держави», у складі якої виділяють фіскальну та монетарну політику. За своїм змістом вони відповідають ключовим видам фінансової політики держави, що виділяються вітчизняними науковцями: бюджетно-податковій політиці та грошово-кредитній політиці.

Наприклад, К. Макконелл і С. Брю в рамках фіскальної політики розуміють зміни, які вносяться урядом у систему державних витрат і оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та неінфляційного національного продукту [10]. Водночас під монетарною політикою розуміють систему заходів уповноважених органів державного регулювання країни з контролю за пропозицією грошей в економіці для забезпечення економічного зростання та цінової стабільності. Даний підхід чітко простежується у працях більшості зарубіжних дослідників [11].

Стосовно розробок російських учених, то тут можна навести такі визначення фінансової політики. Наприклад, у сучасному економічному словнику Б. Райзберга, Л. Лозовського й Е. Стародубцевої фінансова політика визначається як політика держави, уряду відносно використання державних фінансових ресурсів, регулювання доходів і витрат, формування та виконання державного бюджету, податкового регулювання управління грошовим обігом, впливу на курс національної валюти [10].

Дослідники А. Архіпов та І. Погосов [12] вважають, що фінансова політика являє собою сукупність цілеспрямованих заходів держави у сфері управління фінансами з метою визначення найбільш ефективних із них, що відповідають сучасним умовам господарювання, для створення фінансової основи реалізації економічної політики держави.

Водночас, М. Романовський визначає фінансову політику як сукупність методологічних принципів, практичних форм організації та методів використання фінансів [13].

Отже, очевидною є відсутність єдиних наукових підходів до розуміння сутності поняття фінансової політики серед зарубіжних і російських учених. Тому важливим завданням є розглянути погляди вітчизняних науковців на розв'язання даної проблеми.

Зокрема, на думку В. Опаріна, фінансова політика – комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей [14].

Професори С. Юрій і В. Федосов під фінансовою політикою розуміють: «сукупність розподільних і перерозподільних заходів, які держава здійснює через фінансову систему, щодо організації та використання фінансових відносин із метою забезпечення зростання ВВП країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства» [15, с. 80].

Дослідники С. Лондар та О. Тимошенко вважають, що фінансова політика держави – це визначений урядом напрям діяльності, що передбачає цілісну сукупність організаційних, правових, інформаційних, інших заходів, спрямованих на ефективне формування фінансових ресурсів держави, їхній розподіл, раціональне використання та контроль відповідних фінансових потоків за допомогою використання потенціалу фінансової системи та забезпечення функціонування фінансових механізмів [16].

Н. Танклевська у своїх наукових працях також схиляється до тієї думки, що фінансова політика – це імперативна, теоретично й науково обґрунтована система заходів щодо планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування та використання фінансових ресурсів держави та підприємств [1, с. 242].

І. Петровська та Д. Клиновий зазначають, що фінансова політика – це спосіб впливу фінансових відносин на економічний і соціальний розвиток суспільства, який безпосередньо

залежить від характеру виробництва і сутності виробничих відносин, проявляється в системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів та їхньому розподілі [5].

Професор О. Василик дає таке визначення: «фінансова політика держави – досить складна сфера діяльності законодавчої та виконавчої влади, яка поєднує заходи, методи і форми організації та використання фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку» [12, с. 57].

В. Оспіщев та О. Близнюк при визначенні сутності фінансової політики зосереджують увагу на тому, що фінансова політика є складовою економічної політики держави, у якій конкретизуються головні завдання економіки країни, визначається загальний обсяг фінансових ресурсів держави, і одночасно фінансова політика є відносно самостійною сферою діяльності держави, найважливішим засобом реалізації політики держави у будь-якій сфері суспільної діяльності [8].

Таким чином, явним є розходження наукових поглядів українських учених на розуміння сутності фінансової політики держави: одні дослідники більше акцентують увагу на ресурсній складовій фінансової політики, в той час як інші дотримуються підходу, що базується на розв'язанні конкретних або загальних завдань.

Здійснений вище критичний аналіз дозволяє нам запропонувати власне визначення фінансової політики держави з урахуванням сучасних глобалізаційних умов та фінансової нестабільності.

На нинішньому етапі розвитку економіки подальший розвиток міжнародних ринків та інтеграційні процеси на них сприяють розвитку світової економіки, оскільки дають змогу кращого розподілу фінансових ресурсів у світовому масштабі. Однак вони роблять більш взаємозалежною економіку різних країн і зменшують можливості урядів країн у регулюванні процесів на національних фінансових ринках.

Прискорена глобалізація світового ринку та фінансів створює нові можливості для фінансування економічного розвитку і водночас посилює загрози для країн зі слабкими фінансовими системами. Україна знаходиться на стику країн, які отримують переваги глобалізації, і тих, які зазнають її негативних наслідків. Об'єктивна неможливість швидкої інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування відносин між Заходом і Сходом. Ситуація невизначеності, в якій з огляду на це опинилася Україна, диктує свої правила гри, за якими наша держава має здійснювати непослідовну та прив'язану до політичної й економічної кон'юнктури фінансову політику. В умовах дестабілізації міжнародного фінансового простору це підвищує вірогідність реалізації потенційних безпекових викликів для України.

Водночас, під тиском глобалізації послаблюються можливості уряду країни реалізувати обрану фінансову політику, ризики негативного впливу світової фінансової системи на окремі країни посилюються. Міжнародний досвід останніх десятиліть вказує на те, що будь-які кризові явища світової фінансової системи в умовах слабкої відкритої економіки можуть призводити до масштабних коливань курсів національних валют, зумовлених непередбачуваними коливаннями платіжного балансу, та суверенного дефолту [9]. До основних слабких місць сучасної фінансової системи в глобальному масштабі, які можуть призвести до нестабільності у фінансовому секторі конкретної країни, можна віднести: 1) завищену вартість фінансових активів на світових фінансових ринках та низький рівень їхньої прибутковості, що може призвести до знецінення таких активів і збитків фінансових інститутів; 2) поглиблення міжнародних фінансових дисбалансів – зростання позитивного сальдо поточного рахунку азійських країн та експортерів нафти супроводжується безпрецедентним рівнем дефіциту торговельного балансу США; 3) глобальне зростання заборгованості корпоративного сектора та відповідно зниження його платоспроможності.

Тому, виходячи з вищезазначених умов, тлумачення поняття «фінансова політика держави» слід розглядати як сукупність чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних

викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни. При цьому, важливою складовою фінансової політики має стати забезпечення фінансової безпеки, побудованої на науково обґрунтованих методологічних принципах ідентифікації політичних загроз та глобалізаційних викликів.

Ключовими стратегічними пріоритетами реформування фінансової політики України нами визначені такі:

− сформувати сприятливі умови для появи нових фінансових інститутів, інструментів і послуг, у т. ч. шляхом застосування відповідних податкових стимулів;

− максимально врахувати національні інтереси, існуючі загрози та сучасні тенденції розвитку світових фінансових ринків;

− забезпечити лібералізацію валютного регулювання та спростити процедуру виходу на міжнародні фінансові ринки;

− забезпечити сприятливий інвестиційний клімат шляхом запровадження стабільних і прозорих правил ведення бізнесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, на підставі проведеного наукового дослідження теоретико-методичних основ формування фінансової політики держави, визначено таке:

1. Фінансова політика є складною науковою категорією, що має різні форми прояву та чинники формування. Особливості світової фінансової системи, загострення глобалізаційних викликів обумовили необхідність удосконалення її теоретичної інтерпретації, як сукупності чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни.

2. Поняття «фінансова політика» слід розглядати як сукупність чітко визначених організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на раціональне використання та поповнення фінансових ресурсів, захищеність національних фінансових інтересів, з урахуванням зовнішніх загроз та політичних викликів задля забезпечення стабільного розвитку економіки країни.

3. Важливою складовою фінансової політики має стати забезпечення фінансової безпеки, побудованої на науково-обґрунтованих методологічних принципах ідентифікації політичних загроз та глобалізаційних викликів.

Реформування фінансової політики має базуватися на ключових стратегічних пріоритетах і передбачати адекватні концепції економічного розвитку фінансові механізми її реалізації. Ці та інші аспекти даного напрямку становитимуть основу нашого майбутнього дослідження.

Список використаної літератури

1. Романовский М. Н. Финансы / М. Н. Романовский. – СПб., 2006. – 440 с.

2. Александрова М. М. Фінанси / М. М. Александрова. – К. : Професіонал, 2012. – 336 с

3. Василик О. Д. Теорія фінансів / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2010. – 416 с.

4. Курмаев П. Ю. Основные направления повышения эффективности управления социально-экономическим развитием на региональном уровне / П. Ю. Курмаев // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2011. – № 3. – С. 19–22.

5. Лютий І. О. Фінанси: теорії, школи й нові реалії / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 122–125.

6. Опарін В. М. Фінанси / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2009. – 364 с.

7. Фінанси підприємств / за ред. А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2011. – 460 с.

8. Сапачук Ю. М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики / Ю. М. Сапачук [Електронний ресурс] / Ю.М. Сапачук. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/. – Заголовок з екрана.

9. Фінанси / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

10. Кэмпбелл Р. М. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Р. Макконелл Кэмпбелл, Л. Брю Стенли. – М., 2005. – 340 с.

11. Танклевська Н. С. Концептуальні основи формування фінансової політики розвитку сільського господарства країни / Н. С. Танклевська // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 13. – С. 241–245.

12. Архипов А. И. Финансы / А. И. Архипов, И. А. Погосов, И. В. Караваева. – М. : Велби Проспект, 2007. – 632 с.

13. Управление финансами предприятия / за ред. В. П. Савчук. – М. : Бином, 2015. – 480 с.

14. Сайдан А. А. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1984. – 280 с.

15. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА– М, 2007. – 496 с.

16. Лондар С. Л. Фінанси / С. Л. Лондар. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 384 с.

References

1. Romanovskij, M. N. (2006), *Finansy* [Finances], Sankt-Peterburg, Rossija.

2. Aleksandrova, M. M. (2012), *Finansy* [Finances], Profesional, Kyiv, Ukraine.

3. Vasylyk, O. D. (2010), *Teoriia finansiv* [Finance Theory], NIOS, Kyiv, Ukraine.

4. Kurmaiev, P. (2011), «Basic directions of increase of management efficiency by socio-economic development at regional level», *Vektor nauki Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 3, pp. 19–22.

5. Ljutuy, I. O. (2009), «Finance: Theory, schools and new realities», *Finansy v Ukraini*, vol. 1, pp. 122–125.

6. Oparin, V. M. (2009), *Finansy* [Finance], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Finance Companies (2011) / head bus. A. Poddyerohin, KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Sapachuk, Yu.M. «Financial security – part of modern financial policy», available at: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/ (Accessed 12 June 2015).

9. Yurij, S. I. and Fedosov, V. M. (2008), *Finansy* [Finances], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Kjempbell, R. Makkonell and Stenli, L. Brju (2005), *Jekonomiks: principy, problemy i politika* [Экономыкs: principles, problems and politics], Moscow, Russia.

11. Tanklevs'ka, N. S. (2012), «Conceptual Foundations of financial policy of the country's agriculture», *Visnyk SevNTU : zb. nauk. pr*., vol. 13, pp. 241–245.

12. Arhipov, A. I. Pogosov, I. A. and Karavaeva, I. V. (2007), *Finansy* [Finances], Velbi Prospekt, Moscow, Russia.

13. Management Finance company (2015) / head bus. Savchuk V., Binom, Moskva, Rossija.

14. Saldane, A. A. (1984), *Osnovanija obshhej teorii sistem: logiko-metodologicheskij analiz* [Grounds of general theory of the systems: логико-методологический analysis], Nauka, Moskva, Rossija.

15. Rajzberg, B. A. Lozovskij, L. Sh. and Starodubceva, E. B. (2007), *Sovremennyj jekonomicheskij slovar'* [Modern Ekonomicheskie dictionary], INFRA – M, Moscow, Russia.

16. Londar, S. L. (2009), *Finansy* [Finances], Nova knyha, Vinnitsa, Ukraine.

УДК 338.2

Аліна ГРУШИНА
аспірант кафедри арт-менеджментута івент-технологій,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: alinalinanet@ukr.net

МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Анотація. *У статті на основі вивчення наукових джерел і дослідницьких даних проаналізовано міжнародні моделі фінансування закладів культури і мистецтв. Узагальнено досвід різних країн світу з реалізації культурної політики та культурної самореалізації влади, як основної передумови побудови моделі фінансування галузі культури та мистецтв. Досліджено основні механізми реалізації моделей культурної політики, їхні основні цілі, структури та методи, результати та місця в суспільній практиці. Визначено спільні та відмінні риси культурної політики, а також їхній вплив на розробку та реалізацію моделей фінансування відповідно до політики країни.*

Обґрунтовано основні засади культурної політики деяких країн світу, які дозволяють проаналізувати успішність державних заходів підтримки культури, створення умов розвитку творчості, ефективного використання потенціалу приватного спонсорства та меценатства, забезпечення ефективності національної політики в цій галузі. Простежено процеси становлення нових економічних і соціокультурних умов на міжнародній арені, які дають поштовх розвитку культурної політики, появи нових сфер і видів культурної діяльності. Виділено основні популярні моделі фінансування культури і мистецтв, які переважно застосовуються розвиненими країнами світу, та показали ефективний і успішний результат.

Проаналізовано сутність моделей фінансування, їхні особливості, основні підходи та напрями реалізації даних моделей, їхню результативність у процесі здійснення фінансування галузі культури і мистецтва в країнах світу. Обґрунтовано важливість побудови унікальної моделі фінансування галузі культури і мистецтва для кожної країни окремо, яка б враховувала всі особливості культурної політики та відповідно політики держави в цілому, оскільки саме дана відповідність визначає ефективність і результат реалізації моделей.

Виділено базові принципи формування світових моделей фінансування підприємств сфери культури і мистецтв. Визначено їхні характерні риси, які могли б слугувати основою для подальшої розробки відповідної моделі в Україні, та її адаптації в умовах нестабільної економічної ситуації в режимі євроінтеграції.

Ключові слова: *державна культурна політика, модель фінансування, заклади культури і мистецтв, міжнародний досвід, принципи фінансування, джерела фінансування, бюджетування, децентралізація.*

Alina HRUSHYNA
postgraduate student of the art-management and event-technologies department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: alinalinanet@ukr.net

MODELS OF FINANCING OF CULTURE AND ARTS ESTABLISHMENTS: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Annotation. *In the article on the basis of study of scientific sources and research data the international models of financing of establishments of culture and art are analysed. Experience of different countries of the world is generalized from realization of cultural politics and cultural self-realization of power, as basic precondition of construction of model of financing of industry culture and art. The basic mechanisms of realization of models cultural are investigational politician, them primary purposes, structures and methods, results and*

© Грушина А.

places in public practice. The general and excellent lines of cultural are certain politician, and also their influence on development and realization of models of financing in accordance with politics of country.

Basic principles of cultural are reasonable politician of some countries of the world, that allow to analyse success of state measures of support of culture, conditioning of development of work, effective use of potential of private sponsion and patronage of art, providing of efficiency of national politics with this industry.

Becoming of new economic and sociocultural terms in the international arena, that give a push to development of cultural politics, appearance of new spheres and types of cultural activity, is traced. Basic popular models are distinguished financing of culture and art, that mainly are used the developed countries of the world, and showed an effective and successful result.

Essence of models of financing, their feature, basic approaches and directions of realization of these models, is analysed, their effectiveness in the process of realization of financing of industry of culture and art in the countries of the world. Importance of construction of unique model of financing of industry of culture and art is reasonable for every country separately, what would take into account all features of cultural politics and accordingly politics of the state on the whole as exactly this accordance determines efficiency and result of realization of models.

Base principles of forming of world models of financing of enterprises of sphere of culture and art are distinguished. Their personal touches, that would serve as basis for further development of corresponding model in Ukraine, and her adaptation in the conditions of unstable economic situation in the mode of eurointegration, are certain.

Keywords: *a state cultural policy; a funding model; establishments of culture and arts; international experience; principles of finance; funding; budgeting; a decentralization.*

Постановка проблеми. «Чим вимірюється економіка? Культурою. Чим вимірюється культура? Економікою», – Л. Танюк [1]. До усвідомлення такої аксіоматичної взаємозалежності країни Західної Європи прийшли ще чверть століття тому, коли почали підтримувати перші паростки підприємництва в культурі – незалежні музичні центри, дизайнерські майстерні, кіностудії тощо. Попри глибинне усвідомлення того, що основою економічного розвитку будь-якої країни є створення та збереження її культурних цінностей, і що культура є головним рушієм і показником економічних змін, з'явилося не так давно – всередині та наприкінці 90-х рр. XX ст.

Чарлз Лендрі, британський фахівець, разом із директором Національного музею американської історії у Вашингтоні Марком Пахтером, у своїй роботі зазначили, що в сучасних умовах світ культури мусить переглянути свої цілі й виробити позицію, що не зводилася би просто до пристосування, а відводила б культурі важливе місце в цьому принципово новому соціальному й економічному ландшафті [2]. Такі та схожі тенденції визначають сьогодні культурну та економічну політику більшості європейських країн, а відповідно – і моделі фінансування цієї галузі.

Проте, на теренах України ще досі не визначено усталеної моделі фінансування закладів культури і мистецтва, попри багаторічний та успішний міжнародний досвід у даному напрямі. Таким чином, культурно-мистецький сектор не знаходить достатньої уваги з боку держави, а тому фінансується лише за рахунок бюджетних коштів за принципом «залишку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний обсяг роботи за даною проблематикою було проведено ЮНЕСКО, який викладений в доповіді «Funding Culture, Managing the Risk». Дане питання розглядали також учені різних галузей науки через багатство призм. Наприклад, саме державне регулювання фінансуванням закладів культури серед світових науковців досліджували – А. Візанд [3], К. Георге [4], Р. Фішер [5], М. Шустер [6]. Спроби аналізу здійснювалися неодноразово, зокрема й українськими науковцями, такими як О. Безгін [7], О. Гриценко [8], О. Кравченко [9], О. Кузьмук [10], Н. Фесенко [11] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення досвіду різних країн у реалізації культурної політики стало передумовою їхнього порівняльного аналізу та формулювання загальнотеоретичних підходів щодо культурної самореалізації влади в суспільній практиці. Проте, міжнародний досвід моделей фінансування культури і мистецтва,

у витоках яких і стоїть культурна політика, недостатньо досліджений. А визначенню сутності світових моделей, їхніх характерних рис, за допомогою яких можна сформувати власну модель фінансування закладів цієї галузі, не приділялося значної уваги. Відповідно, ідея адаптації зарубіжного досвіду в розвитку культури в Україні не є глибинно дослідженою.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є вивчення й узагальнення міжнародного досвіду побудови моделей фінансування закладів культури та мистецтв. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– розглянути основні типи культурної політики, що визначає умови та напрями фінансування сфери культури;

– проаналізувати міжнародні моделі фінансування закладів культури і мистецтв;

– виділити характерні риси та принципи побудови міжнародних моделей фінансування, які можна адаптувати до реалій економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. У європейських країнах культура вважається важливим чинником соціально-економічного життя суспільства, а також розглядається як фактор конкурентоспроможності країни в умовах глобальної нестабільності. Проте, кожна країна світу характеризується особливостями як культурної політики, так і політикою в цілому. Тому, культурно-мистецький сектор прямо пропорційно залежить від напряму державної політики, в якому він або відображається, або не знаходить належного місця. Таким чином систематизація практики моделювання фінансування культури і мистецтва передбачає широку варіативність основ для узагальнення і можливості вибору на користь певних найважливіших елементів в системі. Наприклад, культурна політика визначається за суб'єктами, структурою, цілями та способами їхньої реалізації, відповідною ідеологією кожної країни, методами фінансування та певними принципами державної політики.

Саме такі принципи державної політики та її напрями становлять основу класифікації моделей культурної політики на світовій арені, що відображені в *табл. 1*.

Широкий спектр класифікацій культурної політики свідчить про те, що при теоретичних розробках дослідники переважно керуються певними критеріями, які дають відповідне уявлення про місце та роль культури і мистецтва в переліку інтересів держави. Зважаючи на те, що дані концепції існують формально, а в житті коригуються неформальними правилами, на сьогоднішній день не існує моделей культурної політики держави у чистому виді. Популярності серед науковців набирає класифікація саме європейських експертів, адже враховує особливості кожної країни, та лягла в основу моделей фінансування, що містять різні сценарії розвитку галузі культури та мистецтва.

Таблиця 1

Класифікація моделей культурної політики

Дослідники	***Типологія***
1	2
Англійські теоретики М. Пахтер, Ч. Лендрі	1. Політика, основана на знанні та зайнятості 2. Іміджева політика 3. Політика організаційної модернізації 4. Охоронна політика 5. Використання культури в ширших контекстах
Канадські дослідники Гаррі Х. Шатран, К. Маккафа	1. «Держава-«натхненник» 2. «Держава-«патрон» 3. «Держава-«архітектор» 4. «Держава-«інженер»
Сербська дослідниця М. Драгічевич-Шешич	1. Ліберальна культурна політика 2. Державна бюрократична або просвітницька культурна політика 3. Національно-визвольна культурна політика 4. Культурна політика перехідного періоду

1	2
Німецький дослідник А. Візанд	1. Політика, яка ґрунтується на традиційній ідеї суспільної підтримки культури і мистецтва 2. Політика, яка ґрунтується на ринковій моделі
Європейська комісія експертів	1. Американська модель 2. Німецька модель або модель децентралізації 3. Британська модель основана на принципі «витягнутої руки» 4. Модель сильної адміністрації у сфері культури на центральному рівні

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 9; 12; 13]

У країнах Європейського Союзу існує розгалужена система культурної політики, пріоритетом якої є залучення додаткових джерел фінансування культурної сфери. Скорочення бюджетних видатків на культуру та запровадження механізмів залучення позабюджетних коштів на розвиток культури стало характерною тенденцією останніх десятиліть у більшості європейських країн. Зокрема, у Великій Британії державні витрати на культуру почали скорочуватися ще 1979 р. з приходом до влади уряду Маргарет Тетчер; у Польщі бюджетне фінансування культури різко скоротилося 1989 р.; в Австрії ця тенденція набула свого поширення з 2002 р. [10].

За умов ринкової економіки сфера культури не може розраховувати лише на державне фінансування. Аналіз тенденцій розвитку менеджменту культури доводить, що в країнах ЄС, США – держава дотримується стратегії підтримки культури, яка спрямована не тільки на бюджетне фінансування, але, насамперед, на створення сприятливих умов для залучення позабюджетних коштів. У європейських країнах поширені такі моделі стимулювання позабюджетного фінансування культури:

– налагодження зв'язків між організаціями культури та бізнесу (фандрейзинг);

– установлення «специфічних» податків (парафіскальні джерела) [10].

К. Георге в своїх працях описує основні заходи побудови моделі фінансування, які були розроблені та ухвалені урядом Молдови при переході країни до ринкових відносин:

– введення нової організаційно-правової форми некомерційних організацій;

– введення договірних відноси закладів культури та їхнього засновника;

– зміна механізму бюджетного фінансування [4, с. 106].

Науковець стверджує, що має бути наявним симбіоз ринку та державного регулювання, а передусім має відбутися реформа організаційно-економічного механізму фінансування підприємств культури і мистецтв.

Одним із принципів американської моделі фінансування є наявність різноманітних джерел фінансування. Основна частина коштів на розвиток культури іде з приватних джерел – від окремих осіб чи інституцій (фундацій). Як зазначає відомий американський спеціаліст у галузі економіки культури Марк Дж. Девідсон Шустер, фундація є недержавною некомерційною організацією, що має власний фінансовий фонд, керується власним наглядовим чи адміністративним органом і діє в культурній, релігійній, освітній чи іншій сфері шляхом надання матеріальної підтримки іншим некомерційним організаціям [6]. Діяльність фундацій, спонсорів, благодійників стимулюється законодавством, яке запроваджує пільгове оподаткування за принципом simplicity encourages giving – «нескладність підтримує пожертвування», тобто простота закону стимулює благодійні внески. Цей механізм залучення недержавних структур та фінансів до підтримки культури в Америці здобув назву Public – Private Partnership (PPP), тобто «суспільно-приватне партнерство». Багато американських фахівців вважають принцип PPP базовим для американської моделі [6].

Британська модель повністю зросла та оформилася із суспільних процесів, які розгорталися в економіці та політиці Великої Британії наприкінці 70-х – на початку 80-х рр., коли

урядом керувала консерватор М. Тетчер. Цей час отримав кілька назв («роздержавлення», «приватизація», «дерегуляція», «деволюція») і був відмічений зменшенням ролі та впливу (фінансового, адміністративного та політичного) держав в окремих сферах господарювання. Тоді у Великій Британії розпочався процес залучення недержавних коштів у культуру та створення бізнесового середовища для культурно-мистецьких організацій для стимулювання їхньої самостійності та збільшення рівня власних зароблених грошей [14]. Він характеризується кількома напрямами, а саме:

– відлученням (автономізацією) – hiving-off – низки національних галерей та музеїв від тісної державної опіки, які було перетворено на незалежні в організаційному та господарчому плані трести, що отримували певну частку коштів з бюджету, а іншу – від використання комерційних засобів (продажу квитків, відкриття кафе, сувенірних крамниць тощо);

– запровадженням механізму обов'язкових конкурсних тендерів для соціальних послуг – Compulsory Competitive Tendering (CCT), який поширювався на замовлення архітектурних проектів, дозвіллєво-розважальні послуги, надання комунальних послуг самим культурним закладам;

– переходом окремих служб від повного бюджетного фінансування на самостійне заробляння грошей шляхом введення повної оплати тих послуг, що раніше були дотаційними або безкоштовними.

Усі ці заходи отримали назву arm's length principle – принцип достатньої відстані, коли держава фінансує, але не керує підтримкою культури [5].

Східноєвропейські держави, які звільнилися від прорадянських урядів, а з ними і від «комуністичних шляхів розвитку», зараз обрали свої напрями розвитку. В Угорщині реформи, що торкнулися культурно-мистецької сфери, виразно орієнтовані на британський принцип «достатньої відстані»: там уже створено мережу установ-фундацій, які діють досить успішно. У Польщі обрано французьку модель з її виразним протекціонізмом. Наприклад, приблизний бюджет польського театру складається з 60–70% державних коштів, 20% – фінансування місцевих органів влади, 5–10% – власно зароблені кошти, 1% – приватні спонсори тощо [8].

Директор відділу соціокультурних та етнонаціональних досліджень О. Кузьмук визначає демократизацію та децентралізацію (деконцентрація), розширення кола суб'єктів, залучених до організації культурного життя, культурно-дозвілєвої практики, як одну із сучасних рис розвитку культурної політики в європейських країнах. По-перше, спостерігається тенденція делегування повноважень з фінансування й управління культурним сектором з центрального на низовий рівень (регіонам, муніципалітетам, окремим культурним організаціям). По-друге, державні інвестиції у культуру (реалізації мистецьких проектів і/або підтримки діяльності організацій культури) доповнюються залученням великого обсягу позабюджетних ресурсів [10].

Визначення ж пріоритетних напрямів фінансування в кожній країні має свої підходи. Наприклад, найбільшою статтею витрат центрального бюджету в Австрії є виконавське мистецтво (46,6%). В Італії, Нідерландах, Швейцарії, Великій Британії переважають витрати на музеї, архіви й архітектурні пам'ятники (до 44%), тоді як у Німеччині на них припадає менше 2% усіх витрат. Водночас, на «соціально-культурні заходи» в Німеччині витрачається близько 75% від видатків на культуру. Найважливішою статтею витрат у багатьох країнах є витрати на бібліотеки: у Данії – близько 70%, Великій Британії – близько 60%, Швеції – близько 40% [11, с. 6].

У розвинених країнах закладам культури і мистецтва надаються й пільги в оподаткуванні. Причому податкові пільги поширюються як на заклади культури, так і на фінансових донорів у сфері культури та мистецтва. Наприклад, ставка ПДВ на книги в Ірландії знижена до 0%, у Франції – до 5,5, в ФРН – до 7, в Італії – до 2%. У Бельгії ставка ПДВ на предмети мистецтва знижена з 19% до 6% [11, с. 6–7]. В Україні податковий кодекс передбачає загальну ставку ПДВ у розмірі 20% для усіх типів товарів, а пільгові – 7%, лише на ввезення лікарських засобів [15].

Єдиною позитивною зміною в культурній політиці держави стало рішення № 986 від 18 листопада 2015 р., де йдеться про пільгову орендну плату за користування майном музеям, «крім музеїв, які утримуються за рахунок державного та місцевих бюджетів» [16]. Ставка

орендної плати для закладів культури, що належать до комунальної власності та фінансуються з місцевого бюджету, становила 2% на рік від експертної оцінки, у той час як для закладів культури державної форми власності, які розміщуються на території об'єктів комунальної форми власності, встановлюються пільгові ставки орендної плати. Внесені до пункту 10 Методики зміни включають комунальні музеї до переліку підприємств, установ та організацій, для яких розмір річної орендної плати за оренду державного нерухомого майна становить 1 грн. Це дозволить комунальним музеям спрямувати кошти на власний розвиток, зокрема на поповнення їхніх колекцій, створити належні умови для їхнього зберігання та експонування, популяризації закладів, що в цілому сприятиме зростанню відвідуваності таких музеїв як об'єктів, що створюють туристичну привабливість населених пунктів, а також відповідному збільшенню доходів місцевих бюджетів.

Треба зазначити, що бюджетне фінансування залишається однією з основних форм підтримки культури, хоча механізми, форми та методи фінансування застосовуються кожною країною залежно від її культурної політики. Сама система фінансування культури визначається ступенем централізації державного управління і характером відносин між державою та учасниками культурної сфери різних форм власності [7, с. 38–39]

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дає змогу дійти таких висновків:

1. Міжнародний досвід налічує десятки класифікацій культурних політик, серед них вирізняють іміджеві, охоронну політику, політику організаційної модернізації; виділяють також державу як «натхненника», «патрона», «архітектора», «інженера» та ін. Найбільшої уваги серед науковців зазнала європейська класифікація, яка виділяє Американську, Британську, Німецьку та політику сильної адміністрації на центральному рівні, що лягли в основу побудови моделей фінансування сфери культури. Кожну із них вирізняє ступінь втручання з боку держави, що впливає на реалізацію відповідної моделі.

2**.** Виділяють такі моделі фінансування: Американську, Британську Французьку та Німецьку. Зазначені моделі є віддзеркаленням переважно вільноринкової демократичної держави. Кожна з них враховує культурну політику держави, історичні аспекти та рівень економічного розвитку країни. Американська та Британська моделі характеризуються децентралізаційними процесами, Німецька та Французька – яскравим протекціонізмом.

3. Характерними рисами міжнародних моделей фінансування закладів культури є: помірний вплив з боку держави на культурну сферу, самодостатність та самостійність більшості культурно-мистецьких закладів; фінансова, пільгова та податкова підтримка закладів, культурних проектів; децентралізація управління. Основними принципами побудови фінансових моделей є принцип «суспільно-приватного партнерства» та принцип «достатньої відстані», які можуть бути адаптовані в Україні відповідними органами держави.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі може стати розробка вітчизняної моделі фінансування закладів культури і мистецтв, адекватної сьогоднішнім умовам в Україні.

Список використаної літератури

1.Танюк Л. Культурна інновація України / Л. Танюк, О. Буценко // Голос України. – 2004. – 23 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/kultura_yak_kapital.html

2.Пахтер М. Культура на перепутье. Культура и культурные институты в XXI веке / М. Пахтер, Ч. Лэндри. – М. : Классика-XX1, 2003. – 96 с.

3. Візанд А. Сучасні тенденції культурної політики в Європі / А. Візанд // Сучасні тенденції культурної політики в Європі: семінар, 11.09.2015 р.: матеріали семінару – К. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=TbZCzweK_fY

4. Costandace G. Analisis of mechanism financing of cultural sphere / C. Gheorghe // Economy of Moldova. – 2014. – P. 102–114.

5. Fisher R. Introduction to the Position of Independent or Quasi Independent Agencies & Foundations in Cultural Sector in Britain / R. Fisher // A Report to the CIRCLE Round Table. – Britain, 1994. – 58 p.

6. Schuster M. J. D. American Foundations, a Model For Europe? / M. J. D. Schuster // Keynote speech to CIRCLE Round Table. – Budapest : March. 1994. – 84 p.

7. Безгін О. І. Культурна політика та мистецька освіта: моделювання процесів : монографія / О. І. Безгін. – К. : Інститут культурології НАМ України, 2013. – 176 с.

8. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. Грищенко. – К. : УЦКД, 2000. – 228 с.

9. Кравченко О. В. Типологізація культурної політики: теоретичні альтернативи / О. В. Кравченко // Культура України. – 2012. – Вип. 36. – С. 1–11.

10. Кузьмук О. В. Зарубіжний досвід взаємодії держави з підприємницькими структурами сфери культури / О. В. Кузьмук // Аналітичні записки Відділу соціокультурних та етнонаціональних досліджень – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2.htm

11. Фесенко Н. С. Загальні принципи адміністрування сферою культури в країнах – членах ЄС та США / Н. С. Фесенко // Теорія та практика державного управління – 2015. – Вип. 1. – С. 1–7.

12. Chartrand H. H. The Arm's Length Principle and the Arts: An International Search for Models of Support / H. H. Chartrand, C. McCaughey. – N. Y. : American Council for Arts, 1989. – 198 p.

13. Драгичевич-Шешич М. Культура: менеджмент, анимация, маркетинг / М. Драгичевич-Шешич. – Новосибирск : Тигра, 2000. – 227 с.

14. Smithuijsen C. Demonopolizing Culture / C. Smithuijsen // Privatization and Culture: Experiences in the Arts, Heritage and Cultural Industries in Europe / Peter B. Broosma (edit.). – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1998. – P. 84.

15. Податковий кодекс України // Фіскальна служба України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

16. Постанова Кабінету міністрів України від 18 листопада 2015 р. № 986 // Кабінет міністрів України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248668103

References

1. Taniuk, L. and Butsenko, O. (2014), «Cultural innovation of Ukraine», *Holos Ukrainy*, [Online], available at: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/kultura_yak_kapital.html (Accessed 23 november 2014).

2. Pakhter, M. and Lendry, Ch. (2003), *Kul'tura na pereput'e. Kul'tura i kul'turnye instituty v XX1 veke* [Culture on cross-roads. Culture and cultural institutes in a XX1 century], Klasika–XX1, Moscow, Rusia.

3. Vizand, A. (2015), «Modern tendencies of cultural politics in Europe», [Online], available at: https://www.youtube.com/watch?v=TbZCzweK fY (Accessed 11 september 2015).

4. Costandace, G. (2014), «Analisis of mechanism financing of cultural sphere», *Economy of Moldova*, vol. 1, pp. 102–114.

5.Fisher, R. (1994), Introduction to the Position of Independent or Quasi Independent Agencies & Foundations in Cultural Sector in Britain, *A Report to the CIRCLE Round Table*, London, UK.

6.Schuster, M. J. D. (1994), American Foundations, a Model For Europe, *Keynote speech to CIRCLE Round Table*, Budapest, Magyarország.

7.Bezghin, O. I. (2013), *Kul'turna polityka ta mystets'ka osvita: modeliuvannia protsesiv : monhrafiia* [Cultural politics and artistic education], Instytut kul'turolohii, Kyiv, Ukraine.

8.Hrytsenko, O. (2000), *Kul'tura i vlada. Teoriia i praktyka kul'turnoi polityky v suchasnomu sviti* [Culture and power. Theory and practice of cultural politics in the modern world], UTKD, Kyiv, Ukraine.

9.Kravchenko, O. V. (2012), «Cultural politics: theoretical alternatives», *Kul'tura Ukrainy*, vol. 36, pp. 1–11.

10. Kuz'muk, O. V. (2014), «Foreign experience of co-operation of the state with the enterprise structures of sphere of culture», [Online], available at: http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2.htm (Accessed 2014).

11.Fesenko, N. S. (2015), «General principles of administration of culture a sphere in countries – members of ЄС and USA», *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 1–7.

12.Chartrand, H. H. and Mc Caughey, C. (1989), «*The Arm's Length Principle and the Arts: An International Search for Models of Support*», American Council for Arts, New-York, USA.

13.Drahychevych-Sheshych, M. (2000), *Kul'tura: menedzhment, animacija, marketing* [Culture: management, animation, marketing: trudged], Tigra, Novosibirsk, Rusia.

14.Smithuijsen, C. (1998), *Demonopolizing Culture*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Nederland.

15. Fiscal service of Ukraine (2015), «An internal revenue code of Ukraine», [Online], available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 24 november 2015).

16. Cabinet of ministers of Ukraine (2015) Resolution of Cabinet of ministers of Ukraine from November, 18 in 2015 № a 986, [Online], available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248668103 (Accessed 18 november 2015).

РИНКОВІ ВІДНОСИНИ І ПІДПРИЄМНИЦТВО У ГАЛУЗЯХ МИСТЕЦТВА, СПОРТУ, РОЗВАГ ТА ВІДПОЧИНКУ

MARKET RELATIONS AND ENTERPRISE ARE IN INDUSTRIES OF ART, SPORT, ENTERTAINMENTS AND REST

УДК 332.145:338.23:304.44

В'ячеслав БОЙКО
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри публічного управління та гуманітарних наук
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: vyachboyko@yandex.ru

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ЩОДО РОЗВИТКУ ФАНДРАЙЗИНГУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Анотація. *У статті розглядаються наукові засади і практичні рекомендації щодо організації фандрайзингу в сфері культури України. Показано, що в процесі фандрайзингу з метою залучення коштів та інших ресурсів переважно некомерційними організаціями широко практикуються спеціальні проекти та разові заходи – бали, вечори, конкурси, вшановування, марафони, аукціони, підписки, презентації, конференції, обіди тощо.*

Доведено необхідність і ефективність подібних акцій, які треба по можливості робити регулярними, надаючи їм статусу «фірмової особливої візитної картки» організації. Такий захід розробляється за 7–8 тижнів, під час проведення заходу має бути забезпечений високий рівень обслуговування (частування, інтер'єр приміщення, фото- та відеозйомка, ТБ). Необхідно відзначити кожного з прибулих гостей, дати їм уточнену програму, вказати, де знаходиться гардероб, буфет або бар, інші приміщення. Якщо необхідно виділити конкретного гостя з решти публіки, слід підготувати для нього значок у петлиці або на лацкані. Всі ці деталі слугуватимуть запорукою якісної підготовки та проведення заходу і привертатимуть увагу потенційних донорів (приватні особи, комерційні організації, фонди, урядові організації) до проекту чи то програми, та одночасно збиратимуться необхідні кошти.

Встановлено, що будь-яка акція має бути привабливою для учасників, сприяти закріпленню та просуванню їхньої репутації, привабливого іміджу та соціального статусу. Завданням є забезпечення високого рівня престижності такого заходу. Організація її віднімає чимало сил і часу, та вже обговорювані методи повинні бути використані першими, їхнє проведення може створювати рекламу проектам та організації, залучати штатних і добровільних співробітників до реальної роботи.

Підкреслено налаштованість організацій та установ культури на проведення таких акцій, бо це є їхньою природною творчою діяльністю: спектаклі, концерти, свята. Спеціальна акція зазвичай являє собою яскраву подію, гідну уваги широкої громадськості з залученням реклами та інформаційних можливостей через засоби масової інформації, яка в перспективі може слугувати дієвим кроком у залученні інвестиційних коштів.

Ключові слова: *фандрайзинг; акції; учасники організацій; благодійні акції; некомерційні організації; ресурси; кошти; соціальний проект; престиж; репутація; імідж; соціальний статус; дохід; великі донори; компанія; спонсорський пакет.*

© Бойко В.

Vyacheslav BOYKO
PhD in Philosophy, associate professor,
head of the public management and humanitarian sciences department
National academy of managerial staff of culture and arts
E-mail: vyachboyko@yandex.ru

FORMATION OF A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPMENT OF FUNDRAISING IN THE CULTURAL SPHERE

Annotation. I*n the article scientific principles and practical recommendations are examined in relation to organization of fundraising in the sphere of culture of Ukraine. It is shown that in the process of fundraising with the aim of bringing in of money and other resources mainly by noncommercial organizations we use a practice of the special social projects and single events such as dance nights, evening parties, competitions, celebrations, marathons, auctions, subscriptions, presentations, conferences, dinners etc.*

It is proved a necessity and efficiency of similar actions which can get a status of the «brand» of organization. It is developed for 7–8 weeks. During realization of event we can see a high level service (treating, interior of apartment, photo- and vidio- survey, TV). It is necessary to mark every guests by giving him/her a specified program which says where a cloak-room, buffet or bar, other apartments are situated. If it is necessary to distinguish a certain guest from other public, we should to prepare for him an icon in a tab or on a lapel. All these details will serve as the mortgage of quality preparation and realization of event and will attract attention of potential donors (private persons, commercial organizations, funds, government agencies) to a project or a program and get money.

It is found out that any action must be attractive for participants and assist fixing and advancement of their reputation, an attractive image and a social status. A task is to provide a high level of prestige of such event. Organization of its subtracts take much time. The above-mentioned methods must be used in their realization.

Attitude of organizations and establishments of culture is underlined in the context of realization. Their nature is to hold theatrical perfomances, concerts, holidays. The special action usually is a bright noteworthy wide public event with advertisement and informative possibilities in the mass-media and in future it can be an effective step in attracting of investments.

Keywords: *fundraising; shares of stock; participants of organizations; eleemosynary shares of stock; non-commercial organizations; resources, money, socialproject, prestige, reputation, image, social status, profit; largedonors; company; sponsor package.*

Постановка проблеми. Фандрайзинг є процесом залучення коштів та інших ресурсів організацією (переважно некомерційною) для реалізації як певного соціального проекту, так і серії проектів, об'єднаних спільною ідеєю. Кошти можуть надходити від приватних осіб, комерційних структур, фондів, урядових організацій. Головною умовою, яка забезпечує успіх фандрейзингу, є привабливість проекту, програми чи установи культури загалом. Перш ніж займатися фандрейзингом, потрібно знати, хто повинен давати гроші. Організація культури має позиціонувати себе зі суб'єктом, здатним лише на благання про допомогу. Особливість некомерційної діяльності у цьому випадку полягає в тому, що кошти можуть зароблятися, проте, не використовуватися у своїй діяльності як основний напрям, і в тому, що водночас виключається випадковість можливих заробітків. У цьому першому плані виходить привабливість конкретного суб'єкта для потенційного спонсора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації фандрайзингу в сфері культури досліджувалася такими науковцями, як Б. Ашервуда [1], О. Башун [2], О. Бородіна [3], Т. Веремієнко [4], М. Закерт [5], В. Кифяк [6], В. Клюев [7], М. Римар [8], Т. Сачук [9], Д. Стеченко [10], Г. Тарасов [11], О. Шекова [12] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте масштабність та комплексність означеної проблеми потребують додаткових досліджень щодо розвитку фан-

драйзингу з метою залучення інвестиційних коштів для розвитку соціокультурної сфери, як регіонів, так і держави в цілому.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо організації комплексної системи фандрайзингу, що дозволить забезпечити життєздатність і можливість розвитку суб'єктів культурно-мистецької діяльності в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання дослідження:

– розкрити сутність і значення фандрайзингу некомерційних структур;

– обґрунтувати організаційне забезпечення здійснення фандрайзингу у сфері культурно-мистецької діяльності;

– розробити методичні підходи до планування та інформаційного супроводу фандрайзингових заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціальні заходи для залучення коштів являють собою подію, гідну уваги широкої громадськості. Але для цього треба попрацювати зі ЗМІ, розіслати програми, запрошення, забезпечити рекламу. Подібні акції треба по можливості робити регулярними, надаючи їм статусу «фірмової особливої візитної картки» організації.

Список запрошених на такий захід розробляється за 7–8 тижнів. При розсилці запрошень до конверту вкладаються конверти для відповіді та приклади анкет для цих відповідей. Усі розіслані матеріали мають бути якісно оформленими, тому що для кожного одержувача запрошення на такий захід є підтвердженням його високого соціального статусу та гарної репутації. На вечірній захід розумно запрошувати разом із дружиною або чоловіком. Через кілька тижнів слід зателефонувати тим, хто не дав відповіді, та запитати, чи зможуть вони прийти, і потім забронювати місця. Тим, хто відхилив запрошення, необхідно направити лист, який містить сподівання на те, що вони зможуть відвідати інший захід цього року. Тим, хто прийняв запрошення, необхідно повідомити всю необхідну додаткову інформацію.

Запрошені учасники заходу можуть отримати в рамках підтримки конкретного проекту відмінний статус. Наприклад, якщо хтось придбав 10 квитків по 1000 дол. США, то він може набути статусу патрона, тобто отримує почесне місце, право на участь у коктейлі або вечері по закінченні заходу. Якщо учасник придбав 10 квитків по 500 дол. США, то він отримує статус спонсора, наприклад, отримує право на спеціальне місце і участь у коктейлі. Іноді у відповіді запрошені вибачаються за неможливість участі у заході, але посилають чек на певну суму або повідомляють про відповідне перерахування коштів.

Під час проведення заходу має бути забезпечений високий рівень обслуговування (частування, інтер'єр приміщення, фото- та відеозйомка, ТБ). За підсумками проведення заходу обов'язково має бути проведений аналіз його підготовки, проведення та ефективності. Незважаючи на те, що багато спонсорів не зв'язують себе зобов'язаннями відвідати заходи, багато арт-груп переконані, що саме якість їхньої роботи буде приваблива для спонсорів, і проводять спеціальні вечори (спектаклі, покази), на які запрошують потенційних та вже існуючих спонсорів [4].

Іноді спонсори раді можливості побачити роботу арт-організації та подивитися на реакцію публіки; інші вважають це занадто витонченим способом залучити спонсора та вважають, що подібний підхід виказує невміння арт-групи пристосувати свій пакет до інтересів даної компанії. Тому важливо точно усвідомити, навіщо проводиться прийом та чому запрошені саме ці люди. Розумно провести кілька контрастних прийомів протягом року, надати спонсорам широкий вибір та продемонструвати діапазон можливостей організації.

Під час самого заходу треба відзначити кожного з прибулих гостей, дати їм уточнену програму, вказати, де знаходиться гардероб, буфет або бар, інші приміщення. Якщо необхідно виділити конкретного гостя з решти публіки, слід підготувати для нього значок у петлиці або на лацкані. Хтось повинен бути детально проінструктований, як проводити гостей, забезпечити їх усіх напоями, подбати, щоб усі були представлені один одному. Досвід показує, що члени правління та персонал повинні бути добре проінструктовані перед тим або іншим заходом.

Вони повинні не тільки знати імена гостей та назви їхніх компаній, але і бути в курсі їхньої спонсорської діяльності. Це дає можливість показати роботу та відповісти на запитання, що постають, а ненав'язливий інтерес, проявлений до потенційних спонсорів, ніколи не буде неправильно витлумачений. Завжди корисно, щоб члени артистичної групи були готові приєднатися до гостей після шоу – за умови, що вони теж добре проінструктовані та не будуть стояти окремою групою, спілкуючись один з одним.

Виступи, промови та спічі під час прийому повинні бути короткими і по суті справи, інформативними та позитивними. Виступи більш доречні після спектаклю, ніж у перерві – якщо це не буде занадто пізно. Необхідно продумати легке частування – багато хто з гостей прийдуть на прийом прямо з офісу. Доцільно запропонувати їжу та напої, які мають відповідати статусу арт-групи. Відразу після шоу потрібно провести аналіз, при цьому можуть бути корисними будь-які зауваження та коментарі співробітників, що обслуговували вечірку.

Наприклад, репліка одного з гостей, що йому було приємно таким чином відзначити свій день народження, може підказати рішення послати йому вітальну листівку. А згадка про іншого, який хотів би бути на заході, але його близькі раптово захворіли, – інший варіант дій. Кілька днів по тому можна зателефонувати присутнім гостям з тим, щоб дізнатися, чи сподобалося їм, чи збираються вони ознайомитися з пакетом спонсорських пропозицій і чи можна обговорити з ними плани в деталях. Особливий підхід необхідний до тих, хто сказав, що прийде, та не прийшов: є можливість використати їхній «комплекс провини».

Помилково вважати, що після такого вечора зі спонсорством відразу ж усе буде гаразд. Метою стимулюючих заходів є не продаж спонсорських пакетів, а лише знайомство з потенційними спонсорами – і це тільки перший крок. Проведення конкурсів та присудження премій здатні забезпечити чималі надходження, особливо за умови залучення уваги ЗМІ. Слід тільки пам'ятати, що деякі сфери діяльності вже перенасичені конкурсами та нагородженнями. Тому головне завдання полягатиме у визначенні особистої ніші. Незважаючи на те, що конкурси дуже привабливі для спонсорів, подібна діяльність вимагає серйозних витрат, насамперед – на просування в громадській думці, розвиток громадських зв'язків (public relations).

Окрім того, багато чого залежатиме від розміру премій. Присудження та вручення премій може поєднуватися з концертами, демонстраціями, виставками, публікаціями. Йдеться також про використання зв'язків серед добре відомих людей театру, кіно. Їх можна переконати виставити на продаж свої речі: капелюхи, фотографії з автографами, костюми, які їхні шанувальники побажають купити. Зрозуміло, в аукціон слід включати хороші, якісні предмети та продавати їх дорожче. Такі події можуть бути досить прибутковими. Замість продажу речей можна виставити на аукціон події, діяльність та можливості втілити різні мрії: побачення із зіркою кіно або естради, полювання з місцевою знаменитістю, урочистий обід, партія в шахи або в теніс з чемпіоном, диригування увертюрою разом з відомим музикантом тощо. Участь відомого аукціонера, вечір з добрим частуванням можуть забезпечити успішну, осяяну уявою та найвищою мірою прибуткову фандрайзингову подію. Фірми можуть допомогти не тільки грошима, але й матеріалами та обладнанням, непотрібними їм речами, такими як килими, друкарські машинки, столи та стільці або виставкові стенди.

Відходи виробництва, такі як обрізки деревних матеріалів або фарби, можуть бути цінними для арт-груп, та деякі організації віддають перевагу саме такому виду спонсорства. Можливі речові лотереї, тоталізатор, лотереї, в яких розігруються дрібнички. Вони можуть бути дуже прибутковими, але їх треба проводити згідно з чинним законодавством, яке необхідно добре вивчити. Не слід витрачати багато грошей на придбання призів. Можна вручити учасникам подарунки або призи, якими може забезпечити сама організація: безкоштовні квитки, книги тощо. Чим більше цікавих призів, тим більша кількість людей захоче придбати квитки [5, с. 96].

Вечори, обіди й бали особливо підходять для тих художніх організацій, які мають вплив, зв'язки та кошти для їхнього проведення. Це традиційні методи фандрайзингу. Завданням є забезпечення високого рівня, престижності такого заходу. Щоб бути успішною, благодійна

акція має відповідати кільком очевидним вимогам. Передусім, вона має бути привабливою для учасників, сприяти закріпленню та просуванню їхньої репутації, привабливого іміджу, соціального статусу. З цього випливають не менш очевидні вимоги до сценарію таких заходів. Також це стосується престижу та респектабельності гостей такого заходу. Зневага цією вимогою може призвести до несподіваних невдач організаторів.

Інтер'єр місця проведення благодійної акції також повинен бути престижним, культурна програма та можливе частування мають бути респектабельними. Сценарний план повинен припускати якісь пам'ятні знаки, програмки, фотографування або відеозйомку – те, що залишиться на згадку про цю акцію в учасників та може використовуватися ними як засоби PR. Прикладом може служити величезна площа в центрі олімпійського села в Атланті, вимощена іменними цеглинами, на кожному з яких відтиснуті імена, прізвища та місця проживання конкретних осіб. Кампанія проводилася по всьому світу. Відгукнулися люди, які отримували за $100. фотографію «своєї» цегли та вказівки сектора, де він знаходиться. Такі продажі цеглин можливі при будівництві установи культури, її благоустрою. Можна робити іменними не обов'язково цеглини, а й стіни, зали, приміщення тощо.

Продаж іменних місць заохочує спонсорів давати більше, ніж вони можуть в іншому випадку. Йдеться про іноді зовсім неочікувані місця. Це можуть бути «донорські стіни» в галереї або театрі, кожна цеглина в яких продається, скажімо, за $50 або $100, і на ньому буде гравійовано ім'я спонсора. В протестантських країнах широко практикуються іменні бібліотеки, зали, сцени та навіть будівлі, побудовані на кошти конкретних осіб. Пенсільванський університетський музей продав 2800 дахових черепиць по $250, на яких було гравіювання імені спонсора за додаткову плату. Можна також просити спонсора оплатити іменну раму для картини, іменний костюм актора тощо.

Обходи будинків та вуличні збори вимагають отримати ліцензію в місцевої влади на право займатися публічними зборами, ліцензію для зборів до деяких приватних приміщень, наприклад, у барах, на залізничних та автобусних станціях, у кінотеатрах та торгових центрах, знадобиться і дозвіл від їхніх власників. Використовуються спеціальні дароносиці, коробки для зборів, зроблені належним чином, відповідно до умов ліцензії. Щоб займатися зборами та зробити їх ефективними, потрібна велика кількість охайних і чесних добровольців.

Продаж місць для реклами охоплює широкий вибір варіантів: зображення, поміщене на якійсь виставці, на стендах або на стінах; реклама на конвертах квитків, одноразових пакетах, сумках; реклама на поштових носіях, цікавих друкованих листівках; реклама на серветках, скатертинах у кафе, в барі. Можливі обмін рекламними площами з іншою спорідненою організацією, суміщення реклами з виграшем у ціні. Традиційними фандрайзинговими заходами, які популярні в людей та можуть залучати розумні суми, якщо добре їх організувати, є дешеві благодійні базари, розпродаж чохлів, свята, ярмарки.

Фактично йдеться про один із видів платних послуг, якими можуть займатися некомерційні організації. Тому перед тим, як що-небудь робити, слід ретельно проаналізувати свій статут: чи передбачена в ньому така діяльність. Ще краще, якщо вона буде оформлена не як торгівля, а саме як фандрайзинг у рамках конкретних благодійних акцій. У Великій Британії, наприклад, дозволений та не обкладається податком продаж товарів, вироблених особами, на які спрямована благодійність. Особи, що виробляють товари, повинні бути дійсними одержувачами благодійної допомоги.

Наприклад, товари можуть бути вироблені в спеціальних майстернях для людей, які знаходяться в скрутному становищі, або в трудових майстернях для безробітних. Товари повинні бути продані і гроші отримані благодійною організацією, а не тими, хто отримує допомогу безпосередньо. Широко використовуються у Великій Британії доходи, одержувані за вільні приміщення на основі довготривалих договорів. Вони зазвичай потрапляють у категорію інвестиційних вкладів, але не включають ціни за оренду приміщення, яку слід прийняти як товарний внесок.

Практично аналогічною їй є українська практика. Чимало видів торговельної діяльності підпадають під зазначені категорії. Але багато – ні. Це бари або клуби при громадських центрах, кав'ярні при молодіжних клубах; продаж заохочувальних товарів (нагород), різдвяних листівок (хоча останні можуть бути віднесені до категорії «випадкової незапланованої торгівлі», якщо організуються на скромній основі); наймання приміщень для зовнішнього використання. Наприклад, група художників, яка мала в наявності достатньо приміщень для своїх проектів, може заснувати бар, кафе-ресторан, книжкову крамницю.

Бар і кафе можуть стати джерелами доходів, особливо якщо будуть розташовані в людних місцях. Якщо вони будуть привабливими, відвідувачі захочуть ознайомитися і з відповідним музеєм, театром, галереєю та зацікавляться художньою стороною діяльності організації. Книжкові крамниці й інша торгівля – справа більш ризикована, ніж бар, але відкрити їх не так дорого і при правильному підході вони можуть бути настільки ж вигідними. Торгівля повинна бути продуманою, детально виваженою. Одержувана вигода повинна бути помірною. Якщо доходи будуть занадто високими, це може привернути увагу податкової поліції та інспекції, а то і рекету.

Якщо торгівля не звільнена від податків та передбачається великий рівень доходів, слід обміркувати свою благодійну діяльність і створити самостійну торговельну (комерційну) фірму. Щоб вона мала широкі інвестиційні можливості, головній організації слід передбачити в Статуті благодійні зобов'язання. Назва організації-засновника може також використовуватися в назві та рекламі комерційної організації. Традиційним джерелом доходів є платний вхід та платні заходи закладів культури.

Добитися заповнення зали може бути настільки ж важливим, як і отримати прибуток від продажу квитків. Організація, яка успішно приваблює повні зали глядачів, швидше знайде допомогу у вигляді грантів, їй також легше буде залучити спонсорів. Заповнюваності зали можуть сприяти розвиток корпоративного членства з безкоштовними квитками для персоналу, спільна робота з соціальними службами з розповсюдження квитків і цінова знижка, безкоштовні квитки для студентів, дітей, літніх людей, інвалідів тощо. Кожне вільне місце, яке вдалося заповнити, принаймні збільшує показники відвідуваності.

Крім основної плати за вхід, існує безліч послуг і пільг для арт-організації, джерелами яких можуть служити прокат устаткування, оренда зовнішніх приміщень, система членства, лекторії, театральні майстерні. Також це тури та дні відкритих дверей, організація курсів і конференцій, опублікування та розробка пільг, спеціальні навчальні майстерні, ліцензування репродукцій картин, фотографії та листівки. Слід пам'ятати, що ефективність комерційної діяльності залежить від компетентності відповідного менеджменту, а головне – кваліфікованого попереднього та супроводжуючого маркетингу.

Розглянуті вище форми фандрайзингу характерні для роботи з великими донорами – державними та приватними структурами, а також для роботи з заможними приватними особами. Для роботи з дрібними вкладниками, насамперед приватними особами, за кордоном широко застосовується фандрайзинг поштою та телефоном. Поштовий фандрайзинг є ефективним, якщо він охоплює близько 10 000 сімей.

Таку фандрайзингову кампанію треба планувати на кілька років. У всьому іншому організація кампанії містить рішення тих само питань, що розглянуті раніше: складання списків; підготовка матеріалів для розсилки, включаючи звернення, заготівлю та конверт відповіді; оформлення розсилки в скромному, але достойному дизайні; розсилка; організація обліку відповідей. Результативність фандрайзингу поштою може бути підвищена, якщо він буде пов'язаний із проектом якого-небудь престижного видавничого проекту («Золота книга України», довідник «1000 найбільш успішних фірм» або «Хто є хто в нашому місті» тощо).

Спонсорський пакет – це повний комплект юридичних, фінансових і програмних документів, який дає можливість потенційним спонсорам вибрати статус своєї присутності в проекті, усвідомити свої інформаційно-рекламні можливості та, найголовніше, фінансові витрати.

Спонсорський пакет включає в себе:

– опис проекту та його ідеї з акцентом на деталях, найбільш важливих для спонсора, дається оцінка значенню проекту для міста (регіону, країни) та потрібних спонсору соціальних груп;

– програму з інформацією про місце та час події, сценарії, графіки; перерахування авторів, організаторів та учасників проекту;

– вказівки про підтримку проекту державними структурами, авторитетними установами науки, культури, благодійними фондами, відомими та шанованими людьми, копії офіційних рішень, рекомендаційних листів, звернень тощо;

– бюджет: максимальну та мінімальну вартості проекту, витрати організаторів (постатейно) та витрати, які необхідно покрити за рахунок спонсорських внесків;

– статус спонсорства: залежно від обсягу підтримки в рамках будь-якого проекту існує кілька категорій статусів спонсора і, отже, різні спонсорські пакети [13].

Найбільш важливою частиною спонсорського пакета є повний перелік надаваних спонсору рекламних та інформаційних можливостей згідно з вибраним статусом. У цій частині спонсорський пакет повинен включати в себе також медіа-план, який потребує не менш уважного ознайомлення, ніж бюджет.

Одна з нових послуг спонсорингових агентств – це залучення як спонсорів офіційних страховиків заходу.

Додаткові можливості надає розміщення реклами на Web-сайті проекту, поширення презентаційної продукції спонсора на заходах проекту. Заохочення спонсора: вручення спонсору дипломів, сертифікатів, вдячних листів.

Великого поширення останніми роками набуває спонсорство через Інтернет. Типовий приклад – це спонсорство порталу. Тут доречна аналогія з готелем: можна спонсорувати готельний номер-сайт, а можна взятися за всю будівлю – портал. Певні привілеї дає, наприклад, спонсорство на порталі журналу.

Інформаційні спонсори – це спонсори, які публікують або передають рекламу заходу безкоштовно, – газети, радіо і ТБ. З'явився інтерес до подібних проектів і в українських інформаційних агентств.

Таким чином, фандрайзинг повинен давати відповідь на три основних питання. По-перше, наскільки поставлені цілі кампанії відповідали об'єктивним потребам (ефективність поставлених цілей). По-друге, наскільки отримані результати відповідають поставленим цілям (результативність кампанії). І, по-третє, наскільки ефективними виявилися витрати коштів (грошей, часу) на отримання цього результату.

Такий аналіз можливий тільки при налагодженій системи обліку. Картина ефективності (результативності й економічності) проведеної кампанії передбачає наявність таких даних, як кількість звернень із пропозиціями про підтримку; кількість позитивних відповідей; сума отриманих коштів; частка або відсоток позитивних відповідей від загального числа запитів; середня сума підтримки; дохід, отриманий на одиницю (або сотню) запитів, одного працівника тощо. З аналізу цих показників по кожній групі донорів можна дійти висновку про те, наскільки перспективна подальша співпраця з ним.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У статті наведено теоретичне узагальнення, методику та практичні рекомендації щодо організації комплексної системи фандрайзингу в сфері культури України. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків і пропозицій:

1. Сутність і значення процесу фандрайзингу полягає у залученні й акумулюванні грошових коштів, необхідних для функціонування та розвитку некомерційних організацій, насамперед суб'єктів культурно-мистецької діяльності. За своєю природою цей процес мало чим відрізняється від пошуку інвесторів. Проте його відмінність полягає в тому, що інвесторів залучають, як правило, для створення основних засобів організації, а фандрайзингу – формування оборотних коштів, необхідних на реалізацію короткотермінових проектів та програм.

2. Здійснення діяльності із залучення та акумулювання фінансових ресурсів за такого методу передбачає відповідне організаційне забезпечення. Головною умовою успіху фандрайзингу є привабливість проекту, програми чи закладу культури загалом. Проект або культурний заклад можуть бути привабливими за умови надання можливості рекламування спонсора, підтвердження його престижності, соціального статусу тощо.

3. Планування фандрайзингу повинно спиратися на загальну стратегію закладу культури. Цій роботі має передувати розроблення змістовної частини проекту, під який будуть залучатися кошти. Необхідно також завчасно й ретельно підготувати інформаційні та рекламні матеріали для проведення кампанії. Ефективність проведення таких заходів формується із кількості звернень з пропозиціями про підтримку та суми отриманих коштів від спонсорів, необхідний для реалізації культурно-мистецького проекту.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути розроблення конкретних моделей організації фандрайзингу для різних типів закладів культури і мистецтва в Україні.

Список використаної літератури

1. Ашервуда Б. Аналіз зарубіжного досвіду діяльності творчих спілок (асоціацій) та механізмів їх державної підтримки / Б. Ашервуда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/2012-4.php.

2. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. В. Башун. – Донецьк : Укрцентр, 2009. – 204 с.

3. Бородіна О. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Бородіна // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 49–53.

4. Веремієнко Т. С. Вплив глобалізації на соціокультурне становище національних економік / Т. С. Веремієнко // Економіка та підприємництво. – 2009. – Вип. 22. – С. 41–48.

5. Закерт М. Д. Критерии маркетинга и информационные службы / М. Д. Закерт // Библиотечно-информационный маркетинг. – 2014. – № 4. – С. 77–81.

6. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2013. – 300 с.

7. Клюев В. К. Маркетинг в системе управления библиотекой : монография / В. К. Клюев. – М. : МГУК, 2015. – 418 с.

8. Римар М. В. Удосконалення фінансового забезпечення соціально-культурної сфери регіону / М. В. Римар // Вісник університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 446. – С. 209–214.

9. Сачук Т. В. Территориальный маркетинг: новый взгляд на менеджмент в социокультурной сфере / Т. В. Сачук // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2014. – № 3. – С. 150–153.

10. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. – К. : КНЕУ, 2011. – 362 с.

11. Тарасов Г. Б. Фандрайзинг в гуманітарних науках / Г. Б. Тарасов // Аналітика і наукові проектування. – 2015. – № 1. – С. 167–170.

12. Шекова О. Л. Экономика и менеджмент некомерческих организаций / О. Л. Шекова. – М. : Лань, 2014. – 192 с.

13. Програма надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проектів України / Львівська міська Рада від 19.03.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// city-adm.lviv.ua/portal/attachments/. – Заголовок з екрана.

References

1. Ashervuda, B. (2012), «Analysis of foreign experience of activity of creative unions (associations) and mechanisms them state support» available at: http:// city-adm.lviv.ua/portal/attachments/.

2. Bashun, O. V. (2009), *Vplyv marketynhu i fandrejzynhu na transformatsiiu bibliotek* [Influence of marketing and фандрейзингу on transformation of libraries], Ukrtsentr, Donets'k, Ukraine.

3. Borodina, O. (2013), «The eleemosynary institutes of Ukraine : the modern state and prospects of development », *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 49–53.

4. Veremiienko, T. S. (2009), «Influence of globalization on sociocultural position of national economies», *Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, vol. 22, pp. 41–48.

5. Zakert, M. D. (2014), «Marketing criteria and informative servic», *Bibliotechno-informatsionnyi marketing*, vol. 4, pp. 77–81.

6. Kyfiak, V. F. (2013), *Orhanizatsiia turystychnoi diial'nosti v Ukraini* [Organization of tourist activity in Ukraine], Knyhy-XXI, Chernivtsi, Ukraine.

7. Kliuev, V. K. (2015), *Marketing v sisteme upravleniia bibliotekoi : monografiia* [Marketing in control system by a library : monograph], MGUK, Moskva, Rossija.

8. Rymar, M. V. (2014), «Is improvement of the financial providing of sociocultural sphere of region», *Visnyk universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*, vol. 446, pp. 209–214.

9. Sachuk, T. V. (2014), «The territorial marketing : new look to the management in the sociocultural sphere», *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv*, vol. 3, pp. 150–153.

10. Stechenko, D. M. (2011), *Rozmischennia produktyvnykh syl i rehionalistyka* [Placing of productive forces and region], KNEU, Kyiv, Ukraina.

11. Tarasov, H. B. (2015), «Analytic geometry and scientific planning», *Analityka i naukovi proektuvannia*, vol. 1, pp. 167–170.

12. Shekova, O. L. (2014), *Ekonomika i menedzhment nekomercheskikh organizatsi* [Economy and management of not commercial organizations], Lan', Moskva, Rossija.

13. Lviv town Council from (2009), «Program of grant of sponsorship to public organizations on realization of sociocultural projects of Ukraine» available at: http:// city-adm.lviv.ua/portal/attachments/.

УДК 332.13:334.76 «312»

Маргарита КРОЛЕНКО
аспірант
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
E-mail: zablodin@yandex.ru

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА РЕГІОНІВ

Анотація. *У статті досліджено організаційні форми прикордонного співробітництва регіонів. Встановлено, що сучасними організаційними формами прикордонного співробітництва є концентрація, спеціалізація, кооперування, створення технопарків, технополісів, кластерів, транснаціональних корпорацій, асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо. Надано характеристику сучасним організаційним формам прикордонного співробітництва регіонів.*

Підкреслено, що основними формами прикордонного співробітництва в Україні є створення єврорегіонів, укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах, встановлення та розвиток взаємовигідних контрактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Відзначено, що найпоширенішою формою, яка досягла найбільших успіхів у посиленні співпраці з партнерами, є єврорегіон. Визначено, що він являє собою одну з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою державних органів місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти та реалізовувати спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізовувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології.

Досліджено, що найпростішою формою прикордонного співробітництва також є безпосередні контакти суб'єктів та учасників, які можуть укладати угоди, а при більш довгострокових планах і необхідності реалізації спільних стратегій соціально-економічного та екологічного розвитку – створювати координуючі структури – органи прикордонного співробітництва. Визначено, що до структур, які здійснюють загальну координацію прикордонного співробітництва у різних сферах, можна віднести

© Кроленко М.

єврорегіони, європейські угрупування територіального співробітництва (ЄУТС), об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС). Окрім названих форм прикордонного співробітництва, визначено інші нові форми, такі як «транскордонні кластери», «трикутники зростання», «великі регіони», «працюючі співтовариства».

Підкреслено, що одними із основних завдань державної політики розвитку прикордонного співробітництва є поглиблення співпраці в рамках наявних єврорегіонів та створення нових, покращання умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів, розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних регіонів.

Отже, розширення форм прикордонного співробітництва має здійснюватися на технологічній основі завдяки удосконаленню механізму функціонування єврорегіонів.

Ключові слова: *прикордонне співробітництво; організаційні форми; регіон; державна політика розвитку; транскордонні кластери; технопарки; технополіси; економіка.*

Margarita KROLENKO
postgraduate student
of The Institute of economic and legal research of NAS of Ukraine
E-mail: zablodin@yandex.ru

ORGANIZATIONAL FORMS OF CROSS-BORDER COOPERATION OF THE REGIONS

Annotation. *In the article the organizational forms of cross-border cooperation regions are analysed. It is established that modern organizational forms of cross-border cooperation are the concentration, specialization, cooperation, creation of parks, techno, clusters, transnatsio-tional corporations, associations, unions, consortia etc. The characteristic of modern organizational forms of cross-border cooperation regions are reviewed.*

It is emphasized that the main forms of cross-border cooperation in Ukraine are the creation of European regions, agreements on cross-border cooperation in specific areas, the establishment and development of mutually beneficial contracts between subjects CBC.

It is noted that the most common form, which has achieved the greatest success in strengthening cooperation with partners is euroregion. It is determined that it is one of the organizational forms of cross-border relations, which within its competence and with the consent of state authorities, local authorities of border areas have the opportunity to develop and implement special comprehensive programs of an economic, cultural and humanitarian cooperation, to implement specific cross-border economic projects to solve employment issues, infrastructure, ecology.

It's revealed that the simplest form of cross-border cooperation is also a direct, immediate contact of subjects and participants that may enter into agreements, while longer-term plans and the need to implement joint strategies of socio-economic and environmental development - to create a coordinating structure - border cooperation bodies. It is determined that the structures that carry out the overall coordination of cross-border cooperation in the various fields, include the Euroregions, European grouping of territorial cooperation (YEUTS), Euroregional Cooperation (ECG). In addition to these forms of cross-border cooperation we have identified other new forms, such as «cross-border clusters», «growth triangles», «large regions», «working community».

It is emphasized that one of the main objectives of public policy of cross-border cooperation is to strengthen cooperation within existing European regions and create new, better conditions for the establishment and operation of joint ventures and creation of cross-border economic clusters, an infrastructure development of border regions, ensuring the improvement of living standards and the development of social areas of border regions.

It was concluded that the expansion of forms of cross-border cooperation should be based on modern technology thanks to the improvement of the mechanism of functioning of the euro region.

Keywords: *a border cooperation; organizational forms; a region; a state policy development; cross-border clusters; industrial parks; economy.*

Постановка проблеми. Прикордонне співробітництво є однією з найбільш динамічних і перспективних складових стратегічного партнерства в умовах інтеграції. Активізація прикордонного співробітництва на сучасному етапі розвитку України постає важливішим інструментом забезпечення економічного зростання, в результаті якого повинні бути сформовані довготривалі партнерські відносини між суб'єктами господарювання окремих регіонів і територій, а також сусідніми країнами.

Сучасна регіональна політика повинна орієнтуватися на пошук нових форм і механізмів створення умов для мобілізації місцевого потенціалу ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів, а також оптимальне поєднання можливостей і ресурсів прикордонних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з питань прикордонного співробітництва територій розвиваються в напрямках підвищення ефективної співпраці на нових засадах та у нових формах. Ці питання висвітлюються у роботах багатьох вітчизняних науковців, серед яких М. Долішній [1], Н. Добрєва [2], О. Жук [3], Є. Кіш [4], Н. Мікула [5; 6], В. Ляшенко [7] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишаються невирішеними питання щодо застосування нових комбінованих форм прикордонного співробітництва та діяльності єврорегіонів, які останнім часом набули широкого розповсюдження в Україні.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження найефективніших форм прикордонного співробітництва регіонів, які стануть фундаментальною основою для виходу з фінансово-економічної кризи країни.

Виходячи з обраної теми та сформульованої мети, нами визначені такі завдання:

− виявити важливість значення прикордонного співробітництва регіонів;

− показати сучасні організаційні форми прикордонного співробітництва регіонів;

− на підставі аналізу існуючих форм прикордонного співробітництва в Україні обґрунтувати найефективнішу форму, яка досягла найбільшого успіху в посиленні співпраці з партнерами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На теперішній час існують різноманітні організаційні форми, які дозволяють забезпечити виробничі процеси, підвищити конкурентоспроможність підприємств, забезпечити взаємовигідні партнерські взаємини. Основними принципами інтеграції є добровільність, однакові права партнерів, прийняття остаточних рішень за умов консенсусу, паритетність представництва та участі у фінансуванні [1, с. 446].

Сучасними організаційними формами прикордонного співробітництва є концентрація, спеціалізація, кооперування, створення технопарків, технополісів, кластерів, транснаціональних корпорацій, асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо [8].

Концентрація – це така організаційна форма інтеграції, яка забезпечує процес зосередження виробництва, робочої сили, засобів праці на великих підприємствах, тобто процес усуспільнення виробництва через збільшення обсягів випуску продукції. У сучасних умовах процес концентрації промислового виробництва є не тільки збільшенням кількості основних фондів, а й докорінною зміною техніки та технології, зосередженням її на великих підприємствах з метою мінімізації витрат на виробництво та досягнення певного рівня конкурентоспроможності.

Спеціалізація – це форма інтеграції, що забезпечує процес зосередження випуску певних видів продукції в окремих регіонах, галузях, на окремих підприємствах, тобто це процес виробництва однорідної продукції або виконання окремих технологічних операцій на підприємствах регіону, в об'єднаннях або галузях. В основі спеціалізації лежить поділ праці, суть якого полягає в спеціалізації виробника на випуску будь-якої продукції в обсягах, що перевищують власну потребу, при одночасній відмові від виробництва іншої (також необхідної в регіоні) продукції.

Кооперування як суспільна форма організації виробництва – це тривалі виробничі взаємозв'язки підприємств, що спільно виготовляють кінцевий продукт. Основна умова кооперування – широка мережа подетально і технологічно спеціалізованих та організаційно

відокремлених виробництв. Кооперування органічно зв'язане з розвитком спеціалізації, характеризується сталістю та стійкістю коопераційних зв'язків. У територіальному розумінні кооперування поділяється на внутрішньо регіональне та міжрегіональне. Внутрішньо регіональне кооперування є основою формування регіональних територіально-виробничих комплексів. Нарешті, важливою формою є міжнародне кооперування. Воно розповсюдилося завдяки транснаціональним корпораціям і створенню регіональних економічних спільнот.

Технопарк представляє собою територіально відокремлений комплекс, заснований на базі провідного університету, що включає в себе наукові установи, промислові підприємства, інформаційні, сервісні та виставкові комплекси. Створення технопарків має за мету комерціалізацію науково-технічної діяльності, більш швидке просування наукових досягнень у сферу виробництва. Технопарки концентруються неподалік провідних регіональних вишів і швидко створюють нові науково-технічні зони шляхом забудови вільних прилеглих територій.

Технополіс – це організаційна форма інтеграції, що подібна до технопарку, однак вона знаходиться в межах конкретного невеликого міста (населеного пункту), розвиток якого і забезпечується через технополіс. Технополіси можуть виникати як на базі новоутворених міст, так і на базі старих, реконструйованих. Існують також так звані «розмиті» технополіси на базі великих міст, які не мають чітко означених меж, однак мають добре розвинену інтеграційно-інноваційну структуру.

Кластери – це галузево-територіальна форма об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами й органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону. Кластери можуть об'єднувати підприємства та установи як окремих регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їхньої діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, залучення інвестицій, сприяння формуванню нових підприємств, враховуючи їхнє вигідне географічне розташування.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – основний структурний елемент економіки більшості країн, провідна сила їхнього розвитку та підвищення ефективності. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку. З огляду на них і подальший перерозподіл світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати можливість появи найближчим часом міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання чи об'єднання найбільших компаній світу. Сьогодні ТНК перетворилися із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі [2]. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляються в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. Тому актуальним завданням сучасного прикордонного співробітництва в України є створення власних конкурентоспроможних транснаціональних корпорацій.

Консорціуми – організаційна форма інтеграції, яка тимчасово об'єднує промисловий та банківський капітал для здійснення спільного великого господарського проекту, учасники якого зберігають свою повну господарську самостійність і підпорядковуються спільно обраному виконавчому органу в тій частині діяльності, що стосується цілей консорціуму [5]. До нього можуть належати підприємства й організації різних форм власності, профілю і розміру; учасниками консорціуму можуть бути не лише фірми, а й регіони та цілі держави. Після виконання завдання консорціум розпускають.

Основними формами прикордонного співробітництва в Україні є створення єврорегіонів, укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах, встановлення та розвиток взаємовигідних контрактів між суб'єктами транскордонного співробітництва [8, с. 5].

Найпоширенішою формою, яка досягла більших успіхів у посиленні співпраці з партнерами, є єврорегіон. Він являє собою одну з організаційних форм транскордонних відносин, де

у межах своєї компетенції та за згодою державних органів місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти та реалізовувати спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізовувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології [7, с. 14].

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво», транскордонне співробітництво може здійснюватися у таких формах: у межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва [6, с. 5]. Законом також передбачено, що суб'єкти прикордонного співробітництва можуть обирати інші форми прикордонного співробітництва. При цьому, використання будь-яких організаційних форм повинно забезпечувати узгодження загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів, враховувати наявність повноважень та відповідальності суб'єктів транскордонного співробітництва, додержання законності та створення ефективних механізмів розв'язання проблем і завдань у сфері транскордонної співпраці.

Найпростішою формою прикордонного співробітництва є безпосередні контакти суб'єктів та учасників, які можуть укладати угоди, а при більш довгострокових планах і необхідності реалізації спільних стратегій соціально-економічного та екологічного розвитку – створювати координуючі структури – органи прикордонного співробітництва.

До структур, що здійснюють загальну координацію прикордонного співробітництва у різних сферах, можна віднести єврорегіони, європейські угрупування територіального співробітництва (ЄУТС), об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС).

Єврорегіон – організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво [8, с. 1].

Європейські угрупування територіального співробітництва (ЄУТС) – є юридичною особою, учасниками якої можуть бути не лише держава, органи регіональної чи місцевої влади, а й громадські організації чи інші юридичні особи, які реалізують співробітництво на всіх рівнях регіональної політики (транскордонному, транснаціональному та міжрегіональному рівнях) [3, с. 5].

Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС) – координуючий орган транскордонного чи прикордонного співробітництва між територіальними громадами або владою двох або більше держав, державними чи приватними юридичними особами, прибутковими суб'єктами, заснованими у державах-членах, що діють у спільних суспільних інтересах, та асоціаціями органів влади [6, с. 112].

Окрім названих форм прикордонного співробітництва, з'являється багато різноманітних нових форм, таких як «транскордонні кластери», «трикутники зростання», «великі регіони», «працюючі співтовариства» [6]. Попри відмінності у назві, організаційній структурі та механізмах функціонування, всі ці форми об'єднує головна мета – перетворення прикордонних периферійних територій на інтегровані, інвестиційно привабливі, що в свою чергу зможе вплинути на підвищення конкурентоспроможності регіону.

В Україні на сучасному етапі розвитку транскордонної співпраці найпоширенішою діючою формою співробітництва є створені єврорегіони на території таких прикордонних областей, як: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Чернівецька, Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Ярославна» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), «Чорне море». Вивчається питання щодо створення єврорегіонів «Азов» на території Автономної Республіки Крим, Запорізької та Донецької областей і «Дністер» на території Вінницької області.

Відмінність прикордонного співробітництва України полягає в тому, що воно відбувається як на кордоні з країнами Європейського Союзу, так і на кордонах з Російською Федерацією, Республікою Білорусь, Республікою Молдова. Тому прискоренню такої співпраці заважає необхідність узгодження питань відповідності чинному законодавству країн-учасниць транскордонної співпраці як у межах ЄС, так і в межах пострадянських країн.

Проте, одними з основних завдань державної політики розвитку прикордонного співробітництва є поглиблення співпраці в рамках наявних єврорегіонів та створення нових, покращання умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів, розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних регіонів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. За сучасної динаміки розвитку інтеграційних процесів України прикордонне співробітництво відіграє роль своєрідного каталізатора щодо процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій до середньоєвропейського, сприяючи вільному руху товарів, людей і капіталів через кордон. Прикордонне співробітництво передбачає співпрацю між територіями, розташованими вздовж кордонів сусідніх держав. Ці форми співробітництва дають можливість поступово підвищувати рівень соціально-економічного розвитку відповідних територій, у т. ч. периферійних.

2. Сучасними організаційними формами прикордонного співробітництва є концентрація, спеціалізація, кооперування, створення технопарків, технополісів, кластерів, транснаціональних корпорацій, асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо. Кожна форма дуже схожа одна на одну за принципами створення та функціонування. Всі ці форми об'єднує спільна мета – підвищення конкурентоспроможності регіонів, але все одно вони відрізняються, залежно від умов, стану виробничих фондів, рівня науково-технологічного процесу, поділу праці, спеціалізації регіону.

3. Єврорегіон є однією з найефективніших форм транскордонної співпраці в Європі, включно з Центральною Європою та Україною. Наявні інституційні, правові й організаційні моделі побудови єврорегіонів уже давно апробовані на території Європейського континенту і демонструють, що залучення певної території до діяльності єврорегіону, а також процесів транскордонного співробітництва взагалі сприяє вирішенню традиційних проблем соціально-економічного розвитку, налагодженню співпраці з партнерами по інший бік кордону, надходженню інвестицій та формуванню контактів.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути визначення та розробка подальших шляхів підвищення функціонування єврорегіонів.

Список використаної літератури

1. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.

2. Добрєва Н. Організаційні форми транскордонного співробітництва та їх розвиток в Україні / Н. Добрєва // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 28. – С. 81–88.

3. Жук О. П. Європейські угрупування територіального співробітництва / О. П. Жук; відп. ред. Н.А. Мікула // Розвиток нових форм транскордонного співробітництва : матеріали круглого столу 28 квіт. 2009 р. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 109 с.

4. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 131–143.

5. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – К. : Видавництво «Крамар», 2011. – 259 с.

6. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

7. Ляшенко В. И. Возможности и механизмы формирования трансграничных высокотехнологичных кластеров / В. И. Ляшенко, В. Н. Марченко, Р. В. Кузьменко, Т. Ф. Бережная // Развитие инновационных

кластеров в современных условиях реструктуризации экономики: IV междунар. науч.-практ. конф., 12–14 квіт. 2009 р. : матеріали конф. – С., 2009. – С. 201–208.

8. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 р. № 1861 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – С. 499.

References

1. Dolishniy, M. I. (2006), *Rehional'na polityka na rubezhi XX-XXI stolit': novi priorytety* [Regional policy at the turn of the XXI century: new priorities], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Dobrieva, N. (2011), «Organizational forms of cross-border cooperation and development in Ukraine», *Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 28, pp. 81–88.

3. Zhuk, O. P. (2009), «European grouping of territorial cooperation (YEUTS)», *Materialy kruhloho stolu 28 kvitnia 2009 r.* [Roundtable proceedings April 28, 2009], Rozvytok novykh form transkordonnoho spivrobitnytstva [The development of new forms of cross-border cooperation], IRD NAN, L'viv, Ukraine, pp. 109.

4. Kish, Je. (2006), «The problems of cross-border cooperation between Ukraine and the European Union», *Politychnyj menedzhment*, vol. 5, pp. 131–143.

5. Mikula, N. A. and Tolkovanov, V. V. (2011), *Transkordonne spivrobitnytstvo* [Cross-border cooperation], Kramar, Kyiv, Ukraine.

6. Mikula, N. (2003), *Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvy* [Euroregions: experience and prospects], IRD NAN, L'viv, Ukraine.

7. Lyashenko, V. I. Marchenko, V. N. Kuzmenko, R. V. and Berezhnaya, T. F. (2009), «Opportunities and mechanisms of cross-border high-tech clusters», *Materyaly IV Mezhdunarodnoj nauchno-praktycheskoj konferentsyy* [Proceedings of the IV International scientific and practical conference], Mezhdunarodnaia nauchno-praktycheskaia konferentsyia [International scientific-practical conference], TPP, Sevastopol', Ukraine, pp. 201–208.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine. (2004), «The Law of Ukraine. On cross-border cooperation», *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 45, p. 499.

УДК 332.14:620.9(477)»312»

Андрій АХРОМКІН
аспірант
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
E-mail: zablodin@yandex.ru

ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті досліджено сучасний стан енергетичної сфери України та її регіонів. Визначено, що до основних викликів відносяться незадовільний технічний стан енергетичного сектора України та її регіонів, який продовжує погіршуватися внаслідок старіння основних фондів, значні втрати тепла в теплових мережах, а подеколи через аварії мереж і припинення теплопостачання, незавершеність реформування енергетичних ринків, відсутність можливості накопичення ресурсів для модернізації його галузей, функціонування ринку природного газу залишається деформованим, несприятлива цінова кон'юнктура на ринку, зношена технічна база та морально застарілі виробництва, низька якість продукції, низька глибина переробки нафти та велика собівартість виробництва, непрозорість енергетичної політики у цій сфері.*

Досліджено, що зупинка вугільних підприємств в окремих районах Донецької та Луганської областей поставили Україну перед загрозою втрати ролі вугільної промисловості у забезпеченні енергетичної безпеки держави.

© *Ахромкін А.*

Встановлено, що чинні тарифи на електроенергію не покривають усіх експлуатаційних видатків та витрат, пов'язаних з їхнім будівництвом чи подовженням термінів експлуатації, не забезпечують належного рівня безпеки. Визначено, що боротьба з глобальною зміною клімату і необхідність скорочення викидів парникових газів стали набавним викликом при розвитку енергетичного сектора. Означено принципи функціонування та регулювання енергетичної політики України.

З'ясовано, що проведені дослідження енергетичної політики на найближчу перспективу мають зосередитися на підвищенні рівня енергоефективності в енергетичному та житлово-комунальному секторах.

Підкреслено, що пріоритетами розвитку енергетичної політики України та її регіонів мають стати підвищення ефективності використання енергоресурсів енергоспоживаючими установками, скорочення попиту на енергоресурси у реальному секторі економіки, обмеження викидів парникових газів великими паливоспалювальними установками, мінімізація негативного впливу енергетичного сектора на довкілля, формування механізмів залучення інвестицій, ресурсів міжнародних фінансових організацій, докорінне покращення ділового клімату в Україні, завершення процесу приватизації енергетичних активів, диверсифікація маршрутів та джерел поставок енергетичних ресурсів, постачальників енергетичних технологій на енергетичний ринок України, впровадження механізмів узгодження дій органів державної влади та суб'єктів господарювання в кризових ситуаціях та залучення приватного сектора до забезпечення енергетичної безпеки країни.

Відзначено, що у першу чергу слід здійснити інтеграцію України до енергетичного ринку Європейського Союзу, в частині розширення міждержавного співробітництва, що потребує подальших досліджень.

Ключові слова: *пріоритети; проблеми; економіка; енергоефективність; енергетична політика; енергетичні ресурси; принципи; регіон.*

Andrij AHROMKIN
postgraduate student
of the Institute of economic and legal research of NAS of Ukraine
E-mail: zablodin@yandex.ru

THE CURRENT STATE AND PRIORITIES OF UKRAINIAN ENERGY POLICY OF THE REGIONS

Annotation. *In the article the current state of energy sector of Ukraine and its regions is investigated. It is determined that the major challenges are including the poor state of energy sector of Ukraine and its regions which continues to deteriorate due to the aging of fixed assets, significant heat losses in heating networks sometimes because of the accident network and the termination of heating, the incompleteness of the energy markets reforming, the lack of opportunities for the accumulation of resources for its industries modernization , the natural gas market functioning is being deformed, the adverse pricing environment on the market, the worn-out technical base and outdated production, low product quality, low depth of oil refining and large costs of production, opacity of energy policy in this sphere.*

The stopping of some coal enterprises in certain districts of Donetsk and Luhansk regions has put Ukraine to the threat of loss of the coal industry's role in ensuring energy security of the state. It is noted that the existing electricity tariffs do not cover all operating costs and the costs associating with their construction or extension of operation time, do not provide an adequate level of safety. It is determined that the struggle against global climate change and the need to reduce the greenhouse gas emissions has become a challenge with the development of the energy sector. Principles of operation and regulation of the energy policy of Ukraine are determined.

The conducted researches of energy policy for the near future should be focused on improving energy efficiency in the energy and in the housing - communal sectors. The priorities of energy policy development of Ukraine and its regions should be the increasing of energy efficiency consuming installations usage , the reduction of energy demand in the real sector of the economy, limiting of greenhouse gas emissions by the large processing plants , to minimize the negative impact of the energy sector on the environment, formation of attracting investment resources mechanisms from the international financial institutions, radical improvement

of the business climate in Ukraine, the completion of the energy assets privatization process, diversification of the routes and sources of energy resources supply , the suppliers of energy technologies on the energy market of Ukraine, the introduction of mechanisms for harmonizing the actions of public authorities and business entities in crisis situations and involvement of the private sector in ensuring the energy security of the country.

However, the first step is to integrate Ukraine into the energy market of the European Union in the terms of expanding international cooperation that requires the further research.

Keywords: *priorities; problem; economy; energy efficiency; energy policy; energy resources; principles; region.*

Постановка проблеми. Низький рівень енергоефективності та переважання у структурі економіки енергоємних виробництв є сучасним викликом конкурентоспроможності національної економіки країни та її регіонів. Завдання підвищення енергоефективності національної економіки так і не стало визначальним до цього часу. Проте держава та суспільство України продовжує діяти за інерцією стереотипів існування надлишку енергоресурсів, а державна та регіональна економічна політика не стимулювала їхнього ефективного використання. Регіони та населення продовжують очікувати від держави часткового покриття енергетичних витрат. Такий стан речей доводить, що доречні ретельні дослідження поточного стану енергетики та визначення пріоритетів її розвитку через реалізацію енергетичної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розвитку електроенергетичної галузі є достатньо розробленою. Розглядаючи сучасні дослідження та наукові публікації, можна відмітити їхню різноманітність і значну кількість, що пояснюється увагою до існуючих проблем як фахівців і науковців технічного профілю, так і вчених економістів, а саме – О. Амельницької [1], В. Баранніка [2], М. Ковалко [3], В. Ксьонзенко [4], С. Мильніченко [5], О. Суходоля [6], А Шевцов [7] та ін., які досліджують загальні тенденції розвитку енергетичного ринку, моделі його роботи та проблеми господарювання його суб'єктів. Однак поточний стан та пріоритети енергетичної політики потребують постійного дослідження та аналізу. Також заслуговує особливої уваги нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на досить велику кількість існуючих різноманітних наукових підходів щодо розвитку електроенергетичної галузі – на сьогодні недостатньо дослідженими є питання, пов'язані з розробкою та реалізацією енергетичної стратегії в країні в умовах сучасної економічної кризи, тому існує об'єктивна необхідність відпрацювання основних причин незадовільного стану енергетичної сфери України та визначення пріоритетних напрямів її розвитку.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження сучасного стану та визначення пріоритетів розвитку енергетичної політики України та її регіонів.

Виходячи з обраної теми та сформульованої мети даної роботи, нами визначені такі завдання:

− проаналізувати сучасні умови, які необхідні для сталого розвитку України та її регіонів в енергетичній сфері;

− визначити основні причини незадовільного технічного стану енергетичного сектора України та її регіонів;

− дійти висновків щодо наслідків в енергетичній сфері, які спричинила економічна криза, та визначити перспективу подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявні механізми регулювання тарифів створюють умови гарантованого отримання коштів населенням через програми субсидування і дотування. Така «витратна» методологія формування тарифів знищує зацікавленість підприємств у підвищенні енергоефективності виробництва. Завдяки отриманню різного роду пільг та заниженню цін на енергоресурси зберігається можливість уникнути необхідності реалізовувати енергозберігаючі проекти, що є суттєвим викликом державній політиці в енергетичній

сфері. Така ситуація перешкоджає підвищенню енергоефективності технологічних процесів українських виробників та зумовлює порушення ринкового балансу між різними видами енергоресурсів та джерелами енергозабезпечення, чим послаблює конкурентоспроможність національної економіки та держави на світових ринках [8].

Сталому розвиткові економіки регіонів України необхідне надійне, стале енергозабезпечення за задовільними цінами. Виконання цього завдання потребує реагування на виклики, які загрожують стабільному функціонуванню систем енергозабезпечення та розв'язання низки нагальних проблем, які перешкоджають розвитку енергетичного сектора.

Першорядним викликом є незадовільний технічний стан енергетичного сектора України та її регіонів, який продовжує погіршуватися внаслідок старіння основних фондів. Більша частина генеруючих активів та мереж енергопостачання зношена та неефективна. Більшість блоків теплових електростанцій потребують радикальної модернізації або заміни через перевищення межі фізичного зношення, а більшість блоків атомних електростанцій наближаються до межі можливого терміну експлуатації. Дефіцитом регулюючих потужностей, що зумовлює нераціональне використання існуючих потужностей та високий рівень втрат, характеризується сучасний баланс потужності енергосистеми України. Викиди оксидів сірки й азоту, пилу тепловими станціями України у рази перевищують відповідні норми розвинених країн. Потребує модернізації значна частка об'єктів магістральних та розподільчих мереж, оскільки відпрацювала свій ресурс.

У житлово-комунальному господарстві спостерігається не менш критичне становище через незадовільний фізичний стан, а також значні втрати тепла в теплових мережах, подекуди через аварії мереж і припинення теплопостачання. Через низьку теплоізолюючу здатність будівель, значними є теплові втрати (у більшості будинків втрати теплової енергії сягають 30%).

У цілому капітальні інвестиції необхідні для всіх без винятку галузей енергетичного сектора. Використовуючи існуючі механізми тарифоутворення та державної підтримки, модернізація в окремих сегментах виробництва, транспортування та кінцевого споживання енергії в України та її регіонах тільки розпочалася. Така ситуація зумовлює необхідність формування відповідних стимулів у сферах фіскального та грошово-кредитного регулювання, здійснення цільових інвестиційних програм та випереджаючого інвестування у технологічне оновлення енергогенеруючого та енерговикористовуючого обладнання [5].

Важкі виклики виникають через незавершеність реформування енергетичних ринків. Існуючі моделі функціонування ринків в Україні не дозволяють задовольнити навіть нагальні потреби енергетичного секторв у підтриманні функціонування галузей енергетики на поточному рівні, не говорячи вже про надійні джерела фінансового забезпечення. Суттєво знижують мотивацію до енергозбереження субсидування виробників, перехресне субсидування між групами споживачів, пільгові закупівлі енергоресурсів, це позбавляють стимулів інвестування у розвиток енергетичного сектора України та її регіонів.

Збереження практики гарантування соціального захисту окремих категорій споживачів через використання ресурсів паливно-енергетичного комплексу фактично блокує можливість накопичення ресурсів для модернізації його галузей. При цьому, не дають бажаного результату зусилля останніх років з реформування енергетичних ринків. Запровадження в рамках нової моделі ринку електроенергії особливої форми організації взаєморозрахунків через Фонд врегулювання вартісного дисбалансу фактично фіксує систему перехресного субсидування на період до 2030 р. У такій моделі функціонування ринку електроенергії збереження перехресного субсидування існує ризик сегментації ринку за видами генерації, що принципово унеможливлює ринкову конкуренцію та стимулюватиме зростання витрат виробників і цін для споживачів.

Функціонування ринку природного газу залишається деформованим. Ціла низка негативних наслідків зумовлює збереження дисбалансу між цінами для окремих категорій споживачів. Обмеження рентабельності державних компаній з видобування природного газу стримує

зацікавленість у збільшенні обсягів внутрішнього видобутку газу державними компаніями через зобов'язання постачати газ для потреб населення за зниженими цінами. У кризовій ситуації підриває інвестиційний клімат та довіру до Української держави запровадження адміністративного регулювання ринку та обмежень на діяльність приватних компаній. Механізм незацікавленості в ефективності діяльності компаній на ринку природного газу та у сфері теплопостачання виникає через недосконалість механізмів компенсації різниці в тарифах та субсидування окремих категорій споживачів.

На ринку нафтопродуктів також виникли суттєві проблеми. На ньому періодично виникають кризові ситуації, незважаючи на достатні потужності нафтопереробки. Несприятлива цінова кон'юнктура на ринку, зношена технічна база та морально застарілі виробництва, низька якість продукції, низька глибина переробки нафти та велика собівартість виробництва призвели до того, що завантаження нафтопереробних заводів України знизилося до 7–10% у 2013–2014 рр. Жодний із нафтопереробних заводів України не має ресурсів для масштабної реконструкції та не здатен конкурувати з заводами сусідніх країн. До зростання частки імпортних нафтопродуктів на українському ринку призвела непрозорість енергетичної політики у цій сфері. В останні роки близько 80% ринку нафтопродуктів України забезпечується імпортними поставками [9].

Становище, що складається в Луганській та Донецькій областях, змушує Україну фактично заново будувати принципи функціонування вугільної галузі та систему взаємовідносин. Зупинка вугільних підприємств в окремих районах Донецької та Луганської областей поставили Україну перед загрозою втрати ролі вугільної промисловості у забезпеченні енергетичної безпеки держави. Забезпечити ефективну роботу вугільної галузі у довгостроковій перспективі неможливо без завершення приватизаційних процесів, переходу до ринкових умов господарювання, запровадження конкурентного ринку вугільної продукції. З часом діюча до цього часу практика заниження вартості вугілля шляхом бюджетних дотацій перетворилася з інструменту забезпечення збалансування економічних показників державних вугледобувних підприємств на інструмент експлуатації ресурсів зазначених підприємств та субсидування окремих категорій споживачів вугільної продукції. Нинішня система надання державної підтримки вугільної галузі давно вже вичерпала себе.

Використання атомної енергетики для забезпечення потреб національної економіки використовується Україною для забезпечення належного рівня енергетичної безпеки та сталого розвитку держави, примічаючи в її стабільному функціонуванні необхідні передумови. Сукупність проблем, які накопичилися в атомно-енергетичному комплексі України, становить серйозний виклик для енергетичної безпеки держави. Чинні тарифи на електроенергію не покривають усіх експлуатаційних видатків, пов'язаних з їхнім будівництвом чи подовженням термінів експлуатації, не забезпечують належного рівня безпеки, поводженням з відпрацьованим паливом і радіоактивними відходами, а також необхідністю накопичення фінансових резервів для зняття енергоблоків з експлуатації. Фінансування власних потреб галузі здійснювалося за залишковим принципом. Україні до цього часу так і не вдалося налагодити власне виробництво ядерного палива для потреб атомної енергетики за наявності міцного потенціалу [9].

Боротьба з глобальною зміною клімату і необхідність скорочення викидів парникових газів стало набавним викликом при розвитку енергетичного сектора. Для енергетики України це означає необхідність реалізації цілого комплексу заходів з мінімізації негативного впливу енергетики на довкілля та обмеження викидів парникових газів енергоспалювальними установками. Без забезпечення сталості енергетичної та економічної політики України та залучення масштабних іноземних інвестицій, ризики сталого розвитку та функціонування енергетичного сектора зберігатимуться й надалі. Доречно проведення не тільки низки непопулярних і безальтернативних змін в організації функціонування енергетичного сектора, здійснення нагальних реформ у політичній, адміністративній, трудовій, соціальній, житлово-комунальній сферах для зміцнення позицій України у світовому та регіональному поділі праці. Вкрай

необхідно забезпечення сталого розвитку національної економіки та енергетичного сектора на відповідних принципах (*рис.*).

Для реалізації зазначених принципів енергетичної політики регіонів України та її регіонів має бути послідовно трансформований із проблемного сектора в економічно прибутковий, конкурентний сектор національної економіки. Для забезпечення модернізації, безпеки та конкурентоспроможності енергетичний сектор України потребує значних довгострокових інвестицій.

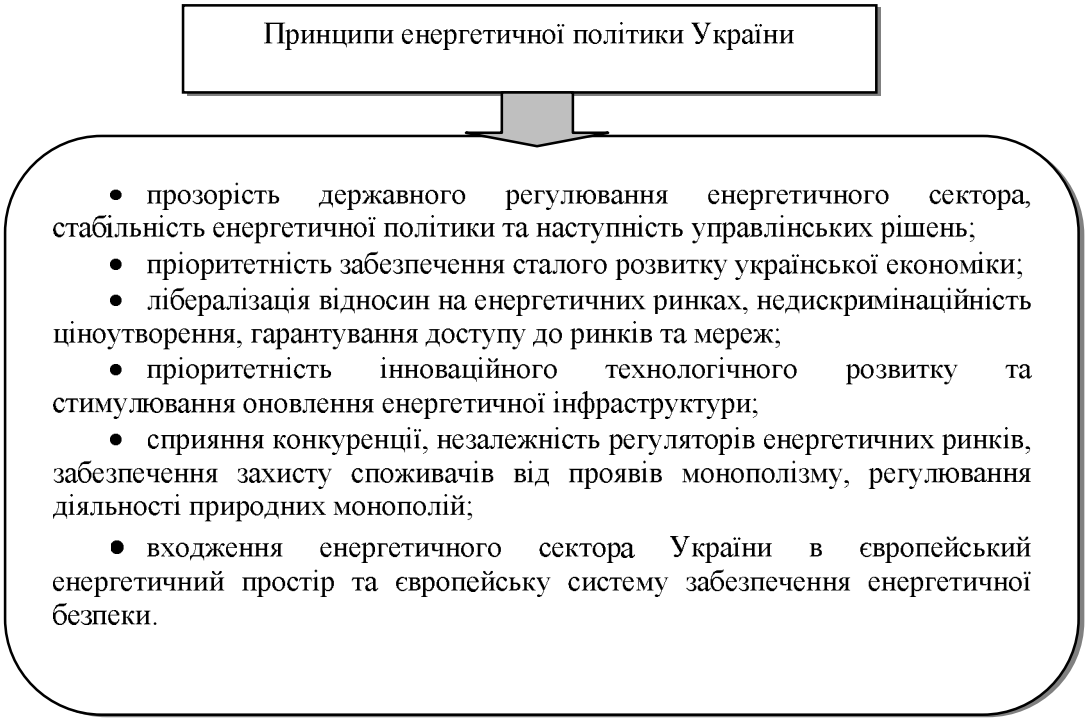

Рис. 1. **Принципи функціонування та регулювання енергетичної політики України**

Джерело: [9]

Інструментами реалізації енергетичної політики держави мають стати ліквідація перехресного субсидування на енергетичних ринках, скасування існуючої системи субсидування енергопостачання, недопущення втручання органів виконавчої влади у діяльність суб'єктів господарювання та функціонування енергетичних ринків, поступовий та прогнозований перехід до ринкового ціноутворення. Водночас ринкове ціноутворення на засадах державно-приватного партнерства забезпечить належний рівень прибутковості енергетичних компаній, які отримають ресурс для модернізації, оздоровить державні фінанси, які спрямовуватимуться на підтримку не окремих суб'єктів енергетичного ринку, а стратегічних проектів, які не є привабливими у ринкових умовах. Ринкове ціноутворення створить цінові сигнали для суб'єктів господарювання та населення для модернізації обладнання та сприятиме зростанню інвестицій у нові енергетичні об'єкти.

Реформування системи енергетичних субсидій повинне супроводжуватися програмами цільової підтримки для захисту вразливих верств населення, яке слід здійснювати через монетарні механізми, що підвищить відповідальність та ефективність господарювання постачальників та стимулюватиме ощадливе ставлення до споживання енергоресурсів з боку населення.

Енергетична політика на найближчу перспективу має зосередитися на підвищенні рівня енергоефективності в енергетичному та житлово-комунальному секторах. Тому, пріоритетни-

ми завданнями мають стати підвищення ефективності використання енергоресурсів енергоспоживаючими установками. Ключовим пріоритетом має стати скорочення попиту на енергоресурси в реальному секторі економіки через запровадження нових механізмів стимулювання суб'єктів господарювання до підвищення енергоефективності з боку споживання. Потребують уточнення й економічні механізми стимулювання енергоефективності як у частині переорієнтування їх на цільову групу споживачів енергоресурсів, так і в частині перегляду організаційних форм їхньої реалізації. Реалізація вказаної мети має відбуватися за рахунок створення інституційних умов спрямування інвестицій споживачам через використання цінового стимулювання суб'єктів господарювання до підвищення ефективності використання енергоресурсів та ринкової фінансової інфраструктури [9].

Потребу в додаткових обсягах інвестицій обумовлюють взяті Україною зобов'язання в частині зниження впливу енергетики на довкілля. Пріоритетом у цьому напрямі буде обмеження викидів парникових газів великими паливоспалювальними установками, що можливо досягнути за рахунок реалізації комплексу заходів з енергоефективності, енергозбереження та розширення використання відновлюваної енергетики.

Пріоритетними напрямами державної політики задля мінімізації негативного впливу енергетичного сектора на довкілля є зменшення утворення шкідливих речовин у процесі виробничої діяльності шляхом впровадження прогресивних технологій виробництва та локалізації викидів і скидань із подальшою їхньою нейтралізацією, складуванням і утилізацією.

Наступним пріоритетом енергетичної політики є формування механізмів залучення інвестицій, ресурсів міжнародних фінансових організацій, можливостей міжнародних угод та програм розвитку, що поєднує державне та приватне фінансування. Важливою є активізація діяльності та розширення участі України в механізмах інвестування, що формуються в рамках політики щодо обмеження змін клімату.

Пріоритетом має стати докорінне покращення ділового клімату в Україні, включаючи утвердження верховенства права, впровадження незалежного та суворого нагляду у сфері конкуренції та рішуче просування в бік ринкового ціноутворення. Цей пріоритет потребує невідкладного завершення реформування енергетичних ринків, забезпечення стабільності та прозорості умов господарювання, гарантування доступу до ринку, обмеження втручання держави у функціонування ринків та діяльність суб'єктів господарювання.

Першочерговим пріоритетом має стати завершення процесу приватизації енергетичних активів, без виконання якого не вдасться створити прозорий та сприятливий для інвесторів інвестиційний клімат. Для залучення інвестицій та гарантування українським споживачам енергії вигоди від ефективного функціонування на ринку, необхідно формування нормативно-правової бази, що сприятиме конкуренції на енергетичних ринках. Необхідною умовою вдосконалення ринку є забезпечення недискримінаційного доступу третіх сторін до мереж та незалежне й ефективне регулювання їхньої діяльності на ринку. Для підвищення прозорості доходів та довіри інвесторів Україна, прозорості функціонування ринків та транспортних коридорів має використовуватися інструментарій, наданий законодавством Європейського Союзу та міжнародними ініціативами щодо прозорості у видобувних галузях [9].

Національні регулятори мають сприяти інтересам суб'єктів господарювання в отриманні справедливого відшкодування їхніх затрат на забезпечення потреб споживачів в енергії та енергоресурсах та не тільки відстоювати інтереси держави в частині забезпечення імплементації та дотримання суб'єктами господарювання встановлених правил функціонування енергетичних ринків, але й бути гарантом прав споживачів на доступ до енергопостачання за найнижчими цінами.

Пріоритетом енергетичної політики також має стати диверсифікація маршрутів та джерел поставок енергетичних ресурсів, постачальників енергетичних технологій на енергетичний ринок України. Необхідно забезпечити участь України в реалізації спільних з ЄС інфраструктурних проектів, що сприятимуть підвищенню стабільності поставок енергоресурсів на

ринок України та її енергетичній безпеці. Це забезпечить не лише диверсифікацію джерел та маршрутів постачання природного газу, нафти та нафтопродуктів, електричної енергії, але й технологічну інтеграцію України до єдиного європейського енергетичного ринку. Ефективне використання ядерного палива та ядерних технологій дозволить знизити критичний рівень залежності атомно-промислового комплексу від іноземних ядерних технологій.

Необхідно суттєво переглянути принципи та побудувати нову систему захисту стратегічних об'єктів енергетики в умовах зростаючих ризиків та загроз критичній енергетичній інфраструктурі. Завершальною метою має стати добре скоординована система попередження та захисту життєво важливих об'єктів від зовнішніх загроз [9].

Пріоритетним є впровадження механізмів узгодження дій органів державної влади та суб'єктів господарювання в кризових ситуаціях та залучення приватного сектора до забезпечення енергетичної безпеки країни. Суб'єкти господарювання також мають брати участь у формуванні стратегічних запасів енергоресурсів на випадок кризових ситуацій. Підвищення конкурентоспроможності енергетичного сектора полягає в забезпеченні спроможності суб'єктів господарювання аналізувати ризики та забезпечувати свою готовність до сталого функціонування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Для сталого розвитку економіки України та її регіонів, передусім, необхідне енергозабезпечення за стабільними і задовільними цінами. Завдяки заниженню цін та отриманню різних пільг на енергоресурси виникає можливість уникнути необхідності реалізовувати енергозберігаючі проекти. Це, безумовно, перешкоджає підвищенню енергоефективності технологічних процесів вітчизняних виробників і, більше того, зумовлює порушення ринкового балансу між видами енергоресурсів та джерелами енергозабезпечення, тим самим послаблює конкурентоспроможність національної економіки та держави.

2. Незадовільний технічний стан енергетичного сектора України та її регіонів – це наслідок старіння основних фондів, а саме: більша частина генеруючих активів та мереж енергопостачання зношена та неефективна; більшість блоків теплових електростанцій потребують радикальної модернізації або заміни через перевищення межі фізичного зношення, а більшість блоків атомних електростанцій наближаються до межі можливого терміну експлуатації. І як наслідок, потребує негайної модернізації значна частка об'єктів магістральних та розподільчих мереж.

3. На підставі проведених досліджень, динаміки економічних процесів за останні п'ять років в Україні, можна дійти висновку, що сучасна енергетична криза демонструє свою глибину та передбачувані високі темпи погіршення стану національного господарства. Вона перешкоджає ефективному розвитку енергетичної сфери України.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути розробка різноманітних моделей для поліпшення стану енергетичної сфери України та її регіонів.

Список використаної літератури

1. Амельницька О. В. Механізм забезпечення енергетичної безпеки промислових регіонів / О. В. Амельницька // Наукові праці ДонНТУ. – 2011. – Вип. 39–2. – С. 180–185.

2. Бараннік В. О. Стратегія та практика управління паливно-енергетичним комплексом. Досвід України / В. О. Бараннік, М. Г. Земляний // Стратегічна панорама. – 2002. – № 3. – С. 65–68.

3. Ковалко Н. П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України / Н. П. Ковалко, С. П. Денисюк. – К. : Укр. енцикл. знання, 1998. – 512 с.

4. Ксьонзенко В. П. Енергетична безпека як визначальний чинник економічної незалежності України : автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.01.01 / В. П. Ксьонзенко. – К., 2001. – 16 с.

5. Мильніченко С. Проблеми функціонування та розвитку енергетичного комплексу регіону / С. Мильніченко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Вип. 36, Ч. 3. – 2014. – С.74–79.

6. Суходоля О.М. Енергоємність ВВП: тенденції та чинники впливу / О. М. Суходоля // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. – № 2. – С. 140–149.

7. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. О. Бараннік, В. В. Вербинський. – Д. : Журфонд, 2004. – 160 с.

8. Електроенергетика України: стан і тенденції розвитку (Доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 6. – С. 2–56.

9. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/. – Заголовок з екрана.

References

1. Amel'nyc'ka, O. V. (2011), «The mechanism of energy security industrial regions», *Naukovi praci DonNTU,* vol. 39–2, pp. 180–185.

2. Barannik, V. O. and Zemljanyj, M. G. (2002), «Strategy and Practice of the fuel and energy complex. Experience Ukraine», *Strategichna panorama,* vol. 3, pp. 65–68.

3. Kovalko, N. P. (1998), *Energozberezhennja – priorytetnyj naprjamok derzhavnoi' polityky Ukrai'ny* [Energy efficiency - a priority direction of state policy of Ukraine], Ukr. encykl. znannja, Kyiv, Ukraine.

4. Ks'onzenko, V. P. (2001), «Energetychna bezpeka jak vyznachal'nyj chynnyk ekonomichnoi' nezalezhnosti' Ukrai'ny», Ph.D. Thesis, Global economy, Kyiv, Ukraine.

5. Myl'nichenko, S. (2014), «The problems of functioning and development of the energy sector in the region», *Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU* [Proceedings of ChSTU], Seriia: ekonomichni nauky [Series: Economics], ChDTU, Cherkasy, Ukraine, vol. 36, pp. 74–79.

6. Suhodolja, O. M. (2003), «The energy intensity of GDP trends and the factors that influence», *Zb. nauk. pr. NADU*, vol. 2, pp. 140–149.

7. Shevtsov, A. I. (2003), *Energetyka Ukrai'ny na shljahu do Jevropejs'koi' integracii'* [Energy of Ukraine is on a way to European integration], Zhurfond, Dnepropetrovs'k, Ukraine.

8. Dopovid' Centru Razumkova. (2012), «Power in Ukraine: state and development trends», *Nacional'na bezpeka i oborona,* vol. 6, pp. 2–56.

9. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2015), «New Energy Strategy of Ukraine: safety, energy efficiency, competition», available at: http://mpe.kmu.gov.ua/ (Accessed 15 December 2015).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Науковий журнал «Економіка і менеджмент культури» входить до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук** (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 р. № 1279 (додаток 6)) та індексується в міжнародних каталогах і наукометричних базах.

Рукописи до наукового журналу приймаються українською мовою.

Для участі у формуванні наукового журналу необхідно подати (biguss@meta.ua):

1. **Електронний варіант статті**, оформлений відповідно до наведених нижче вимог (див. на сайті взірець оформлення статті), виконаний у редакторі **MS Word 2003. Стаття має відповідати** профілю журналу та містити результати досліджень, які є новими, обґрунтованими, достовірними та мають практичне значення.

2. **Файл із відомостями про автора** (прізвище, ім`я та по батькові, поштова адреса для пересилання авторського примірника, контактні телефони, адреса електронної скриньки) та інформацією про кількість примірників і необхідність поштової пересилки.

3. **Рецензію наукового керівника** або іншого фахівця у певній галузі знань, який має відповідний науковий ступінь.

4. **Після подачі матеріалів** автор повинен співпрацювати з редколегією журналу для усунення висунутих рецензентом і редакцією зауважень щодо змісту та оформлення статті (контактна інформація наведена наприкінці).

Структура статті

1. **Індекс УДК** (зліва, великими літерами). Прохання для оперативного зв'язку: поряд з УДК **вказати номер свого мобільного телефону**, який після рекомендації статті до друку буде витерто.

Пункти 2, 3, 4, 5 і 6 подаються двома мовами (українською та англійською).

2. **Автор** (по центру, вказується повне ім'я та прізвище автора, прізвище – великими літерами, шрифт – жирний).

3. **Відомості про автора** (авторів) (по центру у називному відмінку, відомості про науковий ступінь та вчене звання (без скорочень), посада та місце роботи автора (повністю без абревіатур), адреса робочої електронної скриньки).

4. **Назва статті** (по центру, великими літерами, шрифт жирний, до десяти слів).

5. **Анотація (структурована, реферат)** (із переважним застосуванням безособових конструкцій «обґрунтовано, запропоновано, виявлено, визначено, з'ясовано, показано, доведено, вказано, відзначено» і т. ін., з абзацу) *обсягом 30–32 рядки* (необхідно відобразити у структурованому вигляді предмет, мету роботи; результати роботи; сферу застосування результатів).

6. **Ключові слова** (з абзацу, не менше *восьми* слів або словосполучень, з відокремленням їх одне від одного крапкою з комою).

7. **Текст** у структурованому вигляді із виділенням відповідних елементів, згідно з вимогами ВАК України (постанова №7-05/1 від 15.01.03):

7.1. **Постановка проблеми** та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;

7.2. **Аналіз останніх досліджень і публікацій,** у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор (з обов'язковим посиланнями на них у списку використаної літератури);

7.3. **Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячена стаття;

7.4. **Мета і завдання статті.** Вказується мета і виокремлюються, щонайменше, три завдання, спрямовані на досягнення сформульованої мети;

7.5. **Виклад основного матеріалу дослідження** із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

7.6. **Висновки та перспективи подальших розвідок** у цьому напрямі. Висновки повинні випливати з результатів дослідження, бути конкретними, чітко сформульованими і містити загальну преамбулу та, щонайменше, три пронумеровані позиції (*не більше 8 рядків кожна*) – відповіді на поставлені завдання статті. Окремим абзацом слід зазначити перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

УВАГА: обов'язково слідкуйте за дотриманням відповідності між назвою статті, сформульованою метою, завданнями, частинами викладу основного матеріалу дослідження та висновками (між ними обов'язково має бути прямий зв'язок).

Джерела розміщуються у порядку посилань у тексті.

8. **Перелік використаної літератури** подається після тексту статті (*не менше 10 джерел*):

8.1. Під заголовком **«Список використаної літератури»** (мовою оригіналу). Бібліографічний опис літературних джерел оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (Приклади оформлення бібліографічного опису наведено в «Бюлетені ВАК України. – 2009. – № 5. – С. 26–30, та на нашому сайті).

8.2. Під заголовком **«References»** – ті самі джерела, але англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом (стандарт APA) (http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book). Транслітерувати власні назви, прізвища та імена слід згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/55-2010-%D0%BF). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами (Приклади оформлення References дивіться на нашому сайті).

Технічні вимоги до оформлення статті

- Формат сторінки – А 4.
- У тексті не допускаються порожні рядки, зайві пробіли, знаки переносу, елементи псевдографіки та інші нетекстові символи.
- Обсяг статті – від 15 до 25 сторінок (без переліку літератури).
- Поля – 2 см.
- Шрифт – Times New Roman (кегель 14), міжрядковий інтервал –1,5.
- Абзацний відступ – 1,25 см (у тексті, крім абзаців, не повинно бути жодних відступів та інтервалів).
- Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною (має бути, щонайменше одна таблиця або ілюстрація). Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер і назву (слово «*Таблиця 1*» та її порядковий номер вирівнюються по правому краю, назва друкується рядком нижче над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказують під кожною ілюстрацією по центру (наприклад, **Рис. 2. Класифікація видів капіталу**). Під таблицями та ілюстраціями з абзацу обов'язково вказується джерело (наприклад, *Джерело*: розроблено на основі [5]).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation курсивом, розміщуються по центру і нумеруються з правого боку.
- Рисунки, виконані у MS Word, потрібно *згрупувати*; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом.
- Таблиці, рисунки друкуються вбудованим редактором Microsoft Word і розміщуються по ширині усього поля сторінки.
- При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).
- Посилання на літературу в тексті необхідно давати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- Всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела.
- Всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела.
- Посилання на підручники та науково-популярну літературу є небажаними.
- Посилання на власні праці також є небажаними.
- Назви праць у списку літератури розташовуються *в порядку цитування*.

• Якщо в огляді літератури або далі по тексту Ви посилаєтеся на прізвище вченого – його публікація має бути у загальному списку літератури після статті.

• Скорочення слів і словосполучень, окрім загальноприйнятих, не допускається.

• Використання дефісу (-) дозволяється лише у передбачених для цього випадках. У списку літератури, переліках і т. п. – використовується тільки тире (–).

• Комп'ютерну функцію «нумерований і маркірований список» не використовувати.

Автори несуть відповідальність за точність наведених у статті термінів, прізвищ, даних, цитат, статистичних матеріалів тощо.

Усі матеріали, що надсилаються для публікації, проходять таємне рецензування. До рецензування залучаються авторитетні науковці та практики за фахом статті.

Датою подання рукопису вважається день надходження до редакції, у разі доопрацювання – день отримання виправленого тексту.

Рішення про публікацію статті приймає редколегія.

До назви та тексту можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Рукописи, які відхилила редакційна колегія, авторам не повертаються.

Рукописи, оформлені без урахування викладених вимог, не розглядаються.

Редакція залишає за собою право скорочувати, правити текст і змінювати назву статті. Відхилені матеріали не рецензуються.

Для довідок

E-mail: biguss@meta.ua
контактний телефон: (098) 895-18-89

Сподіваємося на плідну співпрацю!
Редакційна колегія наукового журналу «Економіка і менеджмент культури»

Підп. до друку 27.11.2015. Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.друк. арк. Зам. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.